

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**DENİZLİ ENDÜSTRİ MİRASI'NIN MEKÂNSAL İZLERİ:
HARİTALAMA VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL KARAKAYA

DENİZLİ, NİSAN - 2025

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**DENİZLİ ENDÜSTRİ MİRASI'NIN MEKÂNSAL İZLERİ:
HARİTALAMA VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL KARAKAYA

DENİZLİ, NİSAN - 2025

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğine beyan ederim.

GÜL KARAKAYA

ÖZET

**DENİZLİ ENDÜSTRİ MİRASI'NIN MEKÂNSAL İZLERİ:
HARİTALAMA VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
GÜL KARAKAYA
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI:DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖZDE KAN ÜLKÜ)**

DENİZLİ, NİSAN - 2025

Endüstri Devrimi, insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu devrim, geleneksel üretim yöntemlerini köklü bir şekilde değiştirmiş, el işçiliğine dayalı üretim yerini endüstri tesislerinde gerçekleştirilen makineleşmiş üretime bırakmıştır. Üretim süreçlerindeki bu büyük dönüşüm, yalnızca ekonomik ve teknolojik değişimleri değil, aynı zamanda toplumsal yapıları, şehirleşme biçimlerini ve mekânsal organizasyonu da köklü bir şekilde etkilemiştir. Endüstriyel üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte, üretim mekânlarının kent içerisindeki dağılımı değişmiştir; bazı bölgelerde sanayi tesisleri yoğunlaşırken, zamanla işlevini yitiren yapılar terk edilmiş ya da yıkıma uğramıştır. Denizli, sahip olduğu sanayi geleneğiyle birlikte antik çağlardan itibaren önemli bir endüstri merkezi olmuştur. Tekstil başta olmak üzere, farklı sektörlerde birçok sanayi tesisinin kurulduğu kent, endüstrileşmenin getirdiği mekânsal ve sosyo-ekonomik dönüşümleri yoğun bir şekilde yaşamıştır. Özellikle 19. yy. sonları ve 20. yy.'da endüstriyel yapılaşma süreci incelendiğinde, Denizli'nin zengin bir endüstri mirasına sahip olduğu görülmektedir. Ancak, bu süreç içinde birçok sanayi tesisi işlevini yitirerek atıl hale gelmiş, bir kısmı farklı amaçlarla yeniden işlevlendirilmiş, önemli bir bölümü ise zaman içerisinde yıkılmıştır. Bu çalışma, Denizli'deki endüstri mirasını ele alarak, günümüze ulaşmış ya da ulaşamamış endüstri yapılarının sahip olduğu mimari değerleri, sosyo-kültürel yaşama olan katkılarını ve kentin fiziksel dokusuna etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu mirasın haritalandırılma çalışması yapılarak kent ölçeğinde değerlendirilme çalışması yapılarak, Denizli'nin endüstrileşme sürecini anlamak ve kentin kimliğine dair önemli veriler sunmak hedeflenmektedir. Endüstri mirasının korunması, kentsel hafızanın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımakta olup, bu tür çalışmalar sayesinde geleceğe dönük koruma ve yeniden işlevlendirme projeleri için bir kaynak oluşturmak hedeflenmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Denizli Endüstri Mirası, endüstri mirası, endüstri yapıları, haritalama

ABSTRACT

SPATIAL TRACES OF DENİZLİ'S INDUSTRIAL HERITAGE: A MAPPING AND EVALUATION STUDY

MSC THESIS

GÜL KARAKAYA

PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF SCIENCE

ARCHITECTURE

(SUPERVISOR:ASST. PROF. GÖZDE KAN ÜLKÜ)

DENİZLİ, APRIL 2025

The Industrial Revolution is considered one of the most significant turning points in human history. This revolution radically transformed traditional production methods, replacing manual labor with mechanized production carried out in industrial facilities. This major shift in production processes not only brought economic and technological changes but also deeply affected social structures, urbanization patterns, and spatial organization. As industrial production spread, the spatial distribution of production facilities within cities changed; while some areas became concentrated with industrial buildings, others experienced abandonment or demolition over time. With its long-standing industrial tradition, Denizli has been an important industrial center since antiquity. Especially in the textile sector and other industries, numerous facilities were established in the city, which underwent intense spatial and socio-economic transformations brought by industrialization. An analysis of the industrial development from the late 19th to the 20th century reveals that Denizli possesses a rich industrial heritage. However, many of these industrial sites have lost their original functions, with some repurposed and many others demolished over time. This study aims to examine the industrial heritage of Denizli by evaluating the architectural qualities, socio-cultural contributions, and physical impact of both existing and lost industrial structures. Through mapping and spatial analysis, the research seeks to provide insights into Denizli's industrialization process and contribute valuable data regarding the city's identity. The preservation of industrial heritage is of great importance for the sustainability of urban memory and can serve as a foundation for future conservation and adaptive reuse projects.

KEYWORDS: Denizli industrial heritage, industrial heritage, industrial buildings, mapping

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
SEMBOL LİSTESİ	xi
ÖNSÖZ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı	3
1.2 Çalışmanın Yöntemi	3
1.3 Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları	6
2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE ENDÜSTRİ MİRASI KAVRAMI	9
2.1 Endüstri	10
2.1.1 Endüstri Devrimi ve Endüstrileşme Süreci.....	11
2.1.2 Endüstri Devriminin Mimarlığı ve Sanayi Yapılarına Etkisi.....	14
2.2 Endüstri Mirası Kavramı ve Kapsamı	17
2.3 Endüstri Mirasının Değerleri ve Ölçütleri	20
3. DENİZLİ'DE ENDÜSTRİLEŞME VE TARİHSEL GELİŞİMİ	23
3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Endüstrileşme Hareketleri	23
3.2 Cumhuriyet Döneminde Endüstrileşme Hareketleri	24
4. DENİZLİ'DE ENDÜSTRİNİN KENTTEKİ DAĞILIŞI VE BU DAĞILIŞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	27
4.1 Denizli'de Endüstrinin Alansal Dağılışı.....	28
4.2 Endüstrinin Alansal Dağılışındaki Etkili Olan Faktörler	29
5. DENİZLİ'DEKİ ENDÜSTRİ MİRASI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI.....	32
5.1 Üretim Tesisleri	32
5.1.1 Un Fabrikaları	32
5.1.1.1 Pandazoplu Un Fabrikası	33
5.1.1.2 Merzeci Un Fabrikası (İktisat Dakik Fabrikası)	37
5.1.1.3 Külâhçıoğlu Un Fabrikası	41
5.1.1.4 Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası- Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi.....	46
5.1.1.5 Kaşıkçı Un Fabrikası.....	50
5.1.2 Tekstil Endüstrisi	53
5.1.2.1 Sümerbank Denizli İplik Fabrikası	53
5.1.2.2 Göveçlik İplik Fabrikası (GİPSAN)	61
5.1.2.3 Denizli Basma Boya Sanayi (DEBA)	65
5.1.3 Cam Endüstrisi.....	70
5.1.3.1 Şirintaş Cam Fabrikası -Denizli Cam	70
5.1.4 Elektroniğin ve Madeni Eşya Endüstrisi.....	73
5.1.4.1 Bir-Emek Fabrikası	73
5.1.4.2 Emsan Madeni Eşya Fabrikası	77
5.1.4.3 Ergür Kablo	79
5.1.4.4 Er-Bakır.....	83
5.2 Ulaşım ve Depolama	85

5.2.1	Demiryolu ve Demiryolu İstasyon Yapıları.....	85
5.2.1.1	Üzerlik (Şamlı) Tren İstasyonu.....	86
5.2.1.2	Goncalı (Gancalı) Tren İstasyonu	87
5.2.1.3	Denizli Tren Garı	89
5.2.1.4	Böceli (Bucalı) Tren İstasyonu	92
5.3	Sosyal Tesisler.....	97
5.3.1	Taş Atölyeler- Denizli Erkek Sanat Enstitüsü	97
5.4	Enerji Üretim ve Dağıtım Tesisleri	103
5.4.1	Gökpınar I Hidroelektrik Santrali	103
5.4.2	Gökpınar II Hidroelektrik Santrali.....	105
6.	DENİZLİ ENDÜSTRİ MİRASI'NIN HARİTALAMASI VE DEĞERENDİRİLMESİ	109
7.	İZİNLER	115
8.	KAYNAKLAR.....	121
9.	EKLER.....	128
	EK A Denizli Endüstri Mirası Haritaları.....	128
	EK B Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları	128
10.	ÖZGEÇMİŞ.....	138

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Tezin Konusu olduğu Denizli'nin Merkezefendi ve Pamukkale ilçeleri sınırları (Yazar Çizimi)	6
Şekil 1.2: 13. Yüzyılda Anadolu'nun başlıca ticaret yolları, Çağatay Uluçay Çizimi (Tuncer, 2007)	7
Şekil 2.1: James Watt Buhar Makinesi (https://dieindustrialisierung.weebly.com/james-watt.html).....	11
Şekil 2.2: Endüstri Devrimi Gelişim süreci (https://yapidergisi.com/mimarlik-ve-endustri-4-0-eslesmesi/).....	13
Şekil 2.3: Coalbrook Köprüsü https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iron_Bridge_(71666_82988).jpg	15
Şekil 2.4: Crystal Palace https://www.researchgate.net/figure/Figura-9-Vista-interior-del-Crystal-Palace-mostrando-la-libertad-del-espacio-e_fig4_381938190	15
Şekil 2.5: Home Insurance Company Binası (https://en.wikipedia.org/wiki/Home_Insurance_Building/media/File:Home_Insurance_Building.JPG)	16
Tablo 2.1: Teknoloji-Yapı Biçimi Değişimi (Yazar Çizim)	16
Tablo 2.2: Endüstri Mirasının Sınıflandırılması (Yazar Arşivi, Tez kapsamında üretilmiştir).....	22
Şekil 4.1: Denizli ve Yakın Çevresi Morfografya Haritası (Mutluer, 1995)....	29
Şekil 4.2: Denizli İlde Ulaşım Ağı (Belge, 2023)	31
Şekil 5.1: Pandazoplu Un Fabrikası (https://www.facebook.com/eskidenizli/posts/buras%C4%B1-neresidir-ve-ilerdeki-sa%C4%9Fdaki-bina-neresi-cevapbu-foto%C4%9Fraf-gazi-ilkokulu-/3323299681087949/).....	34
Şekil 5.2: 1926 Kadastral Haritanın bir bölümü (Hüsamettin Ataman Arşivi ve Yazar düzenlemesi)	35
Şekil 5.3: Pandazoplu Konağı ve Pandazoplu Un Fabrikası İdari Binası (Toker 2023).....	36
Şekil 5.4-5: Pandazoplu Un Fabrikası İdari Binası, Günümüz Atatürk ve Etnografya Müzesi (Çoşkun Önen Arşivi ve Yazar Arşivi 2024).....	37
Şekil 5.6: Merzeci Un Fabrikası (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).....	37
Şekil 5.7: Merzeci Un Fabrikası Zemin Kat Rölöve Planı (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)	38
Şekil 5.8: Genç Denizli Merkezi (Yazar Arşivi 2023)	39
Şekil 5.9: Genç Denizli Kulüpleri Kurs Kayıt Afişi (https://www.instagram.com/p/BGbzarDoLmF/?igsh=MXc4MGJ2aWpocTQwcA==)	39
Şekil 5.10: Merzeci Un Fabrikası Zemin Kat Restorasyon Planı (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)	40

Şekil 5.11: Merzeci Un Fabrikası Restorasyon C-C Kesiti (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)	40
Şekil 5.12: Külâhçıoğlu Un Fabrikasına giden su arığı (Fotoğrafçı Cengiz Aktaş Arşivi)	41
Şekil 5.13: Külâhçıoğlu Un Fabrikası Kuzey Cephe Rölövesi (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi).....	42
Şekil 5.14: Çöken Ek Yönetim Binası. 1996 (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).....	43
Şekil 5.15: Külâhçıoğlu Un Fabrikası İdari Binası Ek Yönetim Binası Yıkıldıktan Sonra (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).....	43
Şekil 5.16: Külâhçıoğlu Un Fabrikası İdari Binası (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).....	43
Şekil 5.17: Denizli Belediye Konservatuvarı (Yaza Arşivi 2024)	45
Şekil 5.18: Fabrikanın restorasyon çalışması üç boyutlu modeli (https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602)	46
Şekil 5.19-20: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası-Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi (https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602)	47
Şekil 5.21: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası-Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi Sergi Salonu (Yazar Arşivi 2024).....	47
Şekil 5.22: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası- Merkezi Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi Bahçesi (Yazar Arşivi 2024).....	48
Şekil 5.23: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası- Merkezi Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi Bahçesi (https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602)	49
Şekil 5.24: Kaşıkçı Un Fabrikası (Yazar Arşivi 2024).....	50
Şekil 5.25: Kaşıkçı Un Fabrikası (Yazar arşivi 2024).....	51
Şekil 5.26-27-28: Kaşıkçı Un Fabrikası İç Mekân (Yazar arşivi 2024).....	51
Şekil 5.29-30: Kaşıkçı Un Fabrikası Deve Damı (Yazar arşivi 2024)	52
Şekil 5.31-32: Kaşıkçı Un Fabrikası Buğday Ambarı (Yazar arşivi 2024).....	52
Şekil 5.33-34-35: Kaşıkçı Un Fabrikası, Su Kuyusu-Köprü- Suyun Döküldüğü Havuz (Yazar arşivi 2024)	52
Şekil 5.36: Fabrika için Sovyet Uzmanların önerilen alan haritası (Tekeli ve İlkin 2009)	54
Şekil 5.37: Yeni Denizli Gazetesi Sümerbank Denizli İplik Fabrikası haberi (Avsan Karaman 2024).	55
Şekil 5.38: Yeni Denizli Gazetesi Sümerbank Denizli İplik Fabrikası açılışı haberi 7 Kasım 1953 (Avsan Karaman 2024)	55
Şekil 5.39: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası maketi (Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank)	56
Şekil 5.40: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası (1974) (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi, Yazar Çizimi).....	57
Şekil 5.41-42-43-44-45-46: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nda Üretim Mekânlarına bakış (Kan Ülkü 2017).....	58

Şekil 5.47-48-49-50: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'ndan Fabrikası Giriş Kapısı ve Lojmanlardan görünüşler. (Kan Ülkü 2017).....	59
Şekil 5.51: Göveçlik İplik Fabrikası Vaziyet Planı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974)	61
Şekil 5.52: Göveçlik İplik Fabrikası Planı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974).....	62
Şekil 5.53: Göveçlik İplik Fabrikası Sistem Detayı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974)	63
Şekil 5.54: Göveçlik İplik Fabrikası Giriş (Yazar arşivi 2025)	64
Şekil 5.55-56: Göveçlik İplik Fabrikası Yönetim binası v kazan dairesi bacası. (Yazar arşivi 2025).....	65
Şekil 5.57-58: Denizli Basma Boya Fabrika Fotoğrafları, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774).....	65
Şekil 5.59-60: Denizli Basma Boya Fabrika Fotoğrafları, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774).....	66
Şekil 5.61: Denizli Basma Boya Fabrikası Durum Planı Cengiz Bektaş çizimi, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196230).....	67
Şekil 5.62: Denizli Basma Boya Fabrikası Sistem Detayı Cengiz Bektaş çizimi, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196230).....	67
Şekil 5.63: Vaziyet Planı ve Detay, Mimar Salih Zeki Pekin çizimi (Mimar Salih Ziya Pekin Arşivi)	68
Şekil 5.64: Mimar Salih Zeki Pekin Kesit ve Görünüş çizimi (Mimar Salih Ziya Pekin Arşivi)	68
Şekil 5.65-66-67: Denizli Basma Boya Fabrikası İdari Bina, (Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kan Ülkü Arşivi 2025)	69
Şekil 5.68-69 : Üretim Alanı Geçmiş ve Günümüz (Cengiz Bektaş Salt Arşiv ve Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kan Ülkü Arşivi 2025) (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774).....	70
Şekil 5.70: Şirintaş Cam Fabrikası (Denizli Sanayiciler Odası Arşivi).....	71
Şekil 5.71: Şirintaş Cam Fabrikası çalışanları (Fotoğrafçı Cengiz Aktaş Arşivi).....	71
Şekil 5.72-73: Denizli Cam' Çeşm-i bülbül üretimi (Onur 2007).....	73
Şekil 5.74: Bir-Emek Çalışanları (Akseki 2007)	74
Şekil 5.75: Bir-Emek Gazete Haberleri (Uysal 2020)	75
Şekil 5.76: Bir-Emek Televizyon Üretimi (Akseki 2007).....	75
Şekil 5.77: Bir-Emek Fabrikası (Yazar Arşivi 2024)	76
Şekil 5.78-79-80: Bir-Emek Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024).....	76
Şekil 5.81: Emsan Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024)	78
Şekil 5.82: Emsan Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024)	79
Şekil 5.83: Ergül Kablo Atölye yapısı (https://www.erikoglu.com/tarih.php).....	80
Şekil 5.84: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Vaziyet Planı (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196272).....	81

Şekil 5.85: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Kesit ve Cephe Çizimleri (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196272).....	81
Şekil 5.86: Nexans Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi)	82
Şekil 5.87: Er-Bakır Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Vaziyet Planı (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444).....	83
Şekil 5.88: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Cephe Çizimleri (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444).....	84
Şekil 5.89: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Kesit Çizimleri (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444).....	84
Şekil 5.90: Er-Bakır Fabrika Yapısı (https://www.erikoglu.com/er-bakir.html).....	85
Şekil 5.91: Üzerlik Şamlı İstasyonu (Yazar Arşivi 2024)	86
Şekil 5.92: Üzerlik İstasyonu Bekleme/İdare Binası (https://kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/tcdd-y-uzerlik-stasyonu-tesis-yapilari).....	87
Şekil 5.93: Goncalı İstasyonu Yerleşim Planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	88
Şekil 5.94: Goncalı (Gancalı) İstasyonu (https://tr.wikipedia.org/wiki/Goncal%C4%B1_Tren_%C4%B0stasyonu).....	89
Şekil 5.95: Denizli Tren Garı Vaziyet Planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	90
Şekil 5.96: Denizli Gar yıkılan yolcu bekleme/ idare yapısı (Ekizoğlu 2012).....	90
Şekil 5.97: Deniz Gar hangar yapısı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	91
Şekil 5.98-99-100: Denizli Tren Garı Kahve yapısı plan, kesit, cephe çizimleri (Ekizoğlu 2012).....	92
Şekil 5.101: Böceli (Bucalı) İstasyonu Focus Mimarlık tarafından yapılmış olan vaziyet rölöve üçboyutlu modeli (https://www.focusrestorasyon.com/projeler/hizmet-yapilari/boceli-tren-istasyonu)	93
Şekil 5.102: İstasyon binası zemin kat rölöve planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	93
Şekil 5.103: İstasyon yapısı cephe rölövesi (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	94
Şekil 5.104: Böceli (Bucalı) İstasyon yapısı (Yazar arşivi Mart 2025).....	94
Şekil 5.105: İstasyon yapısı ve Su deposu (Yazar arşivi Mart 2025).....	94
Şekil 5.106: Su Deposu zemin kat rölöve planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü).....	95
Şekil 5.107-108: Su deposu ve Umumi Tuvalet (Yazar arşivi Mart 2025)	95
Şekil 5.109-110: İşçi Barakası (Yazar arşivi Mart 2025)	96
Şekil 5.111: Lojman yapısı zemin kat rölöve planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	96
Şekil 5.112: Lojman Yapısı (Yazar arşivi, Mart 2025)	97
Şekil 5.113: Lojman Yapısı (Yazar arşivi, Mart 2025)	97

Şekil 5.114: Denizli Erkek Sanat Enstitüsü (Cengiz Bektaş Salt Araştırma Arşivi) (https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208146).....	98
Şekil 5.115-16-117: Taş Atölyeler'in restore edilmeden önceki durumu. (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü).....	98
Şekil 5.118: Selçuk Milar'ın 1950 seçimlerind Demokrat Parti için tasarladığı afiş (https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeter!_S%C3%B6z_Milletindir!)	100
Şekil 5.119: Taş Atölyeler Zemin Kat Rölöve Planı (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü)	101
Şekil 5.120: Taş Atölyeler Kuzey Cephesi (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü).....	102
Şekil 5.121: Taş Atölyeler D-D Kesiti (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü).....	102
Şekil 5.122-123: Taş Atölyeler (Mimarlar Odası Arşivi, Yazarın Arşivi 2024).....	102
Şekil 5.124: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi).....	104
Şekil 5.125: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali iç mekândan görünüş, 8 Şubat 2018 (Haytoğlu 2018)	104
Şekil 5.126: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali, 8 Şubat 2018 (Haytoğlu 2018).....	105
Şekil 5.127: Cumhuriyet Gazetesi, (27 Eylül 1954) (https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1954-09-27/1)	106
Şekil 5.128: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali işçi lojmanı (Yazar Arşivi 2022).....	106
Şekil 5.129: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali İç-Macaristan'dan gelen trübün (Haytoğlu 2018).....	107
Şekil 5.130: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali (Yazar Arşivi 2022).....	108
Şekil 5.131: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali İç (Yazar Arşivi 2022).....	108
Şekil 5.132-133: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali cebri borusu aşağıdan yukarıya görünüşü (Haytoğlu 2018, Yazar Arşivi 2022).....	108
Şekil 6. 1: Denizli Endüstri Mirası Haritası, ArcGIS dijital karekod.....	112

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Teknoloji-Yapı Biçimi Değişimi (Yazar Çizim)	16
Tablo 2.2: Endüstri Mirasının Sınıflandırılması (Yazar Arşivi, Tez kapsamında üretilmiştir).....	22

SEMBOL LİSTESİ

DEBA	: Denizli Basma ve Boyama Sanayi
DESIYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
FICCIM	: Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi
GIBSAN	: Göveçlik İplik Sanayii ve Ticaret A.Ş.
ICOMOS	: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
SICCIM	: İkinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi
TICCIM	: Uluslararası Endüstri Mirası Komitesi
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ÖNSÖZ

Lisansüstü eğitimim boyunca bana verdiği değerli destek, rehberlik ve teşvikleri için Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kan Ülkü'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, bilgisi, deneyimi ve paylaştığı kıymetli kaynaklarla hem akademik hem de kişisel olarak kendimi daha ileriye taşımama büyük katkı sağlamıştır. Hocamla yollarımızın kesişmiş olmasından dolayı kendimi çok şanslı hissediyorum ve minnetlerimi ifade etmek istiyorum. Ayrıca tez sürecimde değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Süleyman İnan, Doç Dr. Ülkü İnceköse ve Dr. Öğr. Üyesi Saadet Mutlu Kaytan'a teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamın her türlü zorluğunda yanımda olan, beni her daim çalışmaya ve inanmaya teşvik eden, maddi ve manevi tüm imkânlarını benimle paylaşan sevgili annem Ayşe Karakaya ve babam Ali Fuat Karakaya'ya, beni her zaman destekleyen canım kardeşim İlayda Karakaya'ya sonsuz teşekkür ederim.

Bu süreçte yanımda olan, mutluluklarımı ve başarılarımı paylaşan, hayallerimin gerçekleşmesi için beni motive eden sevgili arkadaşlarıma değerli destekleri için şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmama zaman ayırarak değerli bilgilerini paylaşan, sürecin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve katkı sağlayan herkese yürekten teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Teknolojinin getirdiği yenilikler ve olanaklarla dünyada endüstri devrimleri yaşanmış ve bu devrimler, küreselleşme ve değişim sürecini hızlandırmıştır. Devletlerin kalkınma politikalarıyla desteklenen bu değişimler, dünya ekonomisinde büyük değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler, kentlerdeki üretim imkanlarını ve üretim biçimlerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Üretim biçimlerinin değişimi, ekonomik yapıyı yeniden şekillendirirken, kentlerin sosyo-ekonomik dinamikleri ve mekânsal yapıları üzerinde de büyük etkiler yaratmıştır. Bu süreçlerin bir sonucu olarak, endüstri yapılarının değişmesi ve bazılarının atıl bırakılması ile birlikte “endüstri mirası” kavramı ortaya çıkmıştır.

Endüstri mirası kavramı, yalnızca fiziksel yapıları değil, bu yapıların bir parçası olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkileri de kapsamaktadır. Bu bağlamda, endüstri mirası yapıları, kentlerin kolektif hafızasının bir yansımasıdır. Geçmişteki üretim süreçlerini, toplumsal yaşam biçimlerini ve ekonomik dönüşümleri belgeleyen bu yapılar, sadece birer fiziksel varlık olarak değil, aynı zamanda toplumların tarihsel bağlarını güçlendiren semboller olarak da değerlidir. Kolektif hafıza, bir toplumun geçmişine dair bilgileri, deneyimleri ve kültürel birikimlerini taşıyan temel bir unsur olarak, endüstri mirasının korunmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Avrupa, endüstri mirası konusundaki çalışmaların öncüsü olarak bu alanda önemli adımlar atmıştır. Endüstri mirası kavramı, kentlerin tarihsel ve kültürel kimliğini oluşturan sanayi yapılarının korunmasını ve bu yapıların toplumsal hafızadaki yerinin belgelenmesini amaçlamaktadır. Avrupa’daki bu çalışmalar, sanayi yapılarının sadece ekonomik üretim alanları değil, aynı zamanda kültürel değerler taşıyan hafıza mekânları olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’de ise endüstri mirası kavramı, 2000’li yılların başlarından itibaren daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte, endüstri yapıları yalnızca korunması gereken fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda toplumsal belleğin birer parçası olarak ele alınmaktadır.

Endüstri yapıları, bir dönemin üretim biçimlerini, teknolojik gelişmelerini ve toplumsal yaşam dinamiklerini yansıtan önemli kültürel miras öğeleridir. Bu yapılar,

kent kimliğinin oluşumunda ve gelişiminde kritik bir rol oynayarak, geçmişten günümüze uzanan ekonomik ve mekânsal dönüşümleri gözler önüne sermektedir. Endüstrileşme süreciyle birlikte üretim merkezlerinin artması, kentlerin ekonomik yapılarını şekillendirirken, aynı zamanda ulaşım ve enerji altyapılarının gelişimini de zorunlu kılmıştır. Denizli de bu sürecin içinde yer alarak, sanayi faaliyetleriyle öne çıkan bir kent kimliği kazanmıştır. Özellikle un, dokuma ve iplik sanayisi üzerine kurulu üretim tesisleri, kentin ekonomik dinamiklerini belirleyen başlıca unsurlar arasında yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte uygulamaya konulan sanayileşme politikaları, Denizli'deki endüstriyel yatırımları hızlandırmış ve Sümerbank Denizli İplik Fabrikası gibi büyük ölçekli tesislerin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu yatırımlar, kentin sadece bir üretim merkezi olmasını sağlamamış, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısının şekillenmesinde de belirleyici olmuştur.

Günümüzde Denizli, Türkiye'nin önemli endüstri kentlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. 20. yüzyılın başlarında başlayan sanayileşme süreci, kentin dokusuna zengin bir endüstri mirası bırakmıştır. Ancak bu miras, günümüzde büyük ölçüde atıl durumda kalmış veya işlevini yitirme riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Endüstri mirasının korunması, bu yapıların sadece fiziksel varlıklarını devam ettirmekle kalmayıp, aynı zamanda kentin tarihsel ve kültürel sürekliliğini sağlamak açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen haritalama süreci, Denizli'nin endüstri mirasını detaylı bir şekilde ele alarak bu yapıların korunmasına yönelik farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Günümüzde hala işlevini sürdüren veya farklı bir kullanım amacıyla değerlendirilen sanayi yapılarının özgün niteliklerini koruması, kent kimliğinin sürekliliği açısından önemli bir adımdır. Aynı zamanda, atıl durumdaki yapıların yeniden değerlendirilmesi, kentsel belleğin kaybolmasını önlemek ve endüstri mirasının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, kent sakinlerinin ve ziyaretçilerin endüstri mirasına olan ilgisini artırmak, koruma ve restorasyon çalışmalarına yönelik kamuoyunda bilinç oluşturmak, bu çalışmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır.

1.1 Çalışmanın Amacı

Endüstri mirası, Türkiye’de geç farkına varılan ve korunması konusunda halen yeterli önemin verilmediği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok kentte bu tür yapıların belgelenmesi ve korunmasına yönelik çalışmalar oldukça sınırlı kalmakta ya da hiç yapılmamaktadır. Bu durum, endüstri yapılarının zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Türkiye, sanayi geçmişi açısından önemli bir mirasa sahip olmasına rağmen, farkındalık eksikliği ve koruma politikalarının yetersizliği nedeniyle her geçen gün bu mirasın değerli bir parçasını kaybetmektedir.

Denizli de sanayi tarihi açısından zengin bir kent olmasına rağmen, endüstri mirasına yönelik araştırmalar oldukça kısıtlıdır ve bu alanda yeterli belgeleme çalışması yapılmamıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Denizli’deki endüstri yapılarının kapsamlı bir şekilde incelenmesi, haritalamasını ve değerlendirilmesidir. Böylece, kentin sanayi kimliğinin korunması ve bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması sağlanabilecektir. Özellikle atıl durumda olan ve yok olma riski taşıyan endüstri yapılarının korunması için bilinç oluşturulması, çalışmanın bir diğer önemli hedefidir. Endüstri mirasının yalnızca fiziksel yapılar olarak değil, kentin tarihsel, kültürel ve ekonomik hafızasının bir parçası olarak ele alınması gerektiği vurgulanarak, bu yapılar için kamusal farkındalık oluşturulması ve koruma politikalarının geliştirilmesi teşvik edilmektedir.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Bu tez, Denizli’nin endüstri mirasının tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve korunmasına yönelik farkındalık yaratılması amacı ile hazırlanmıştır. Çalışma yöntemi literatür taraması, saha araştırmaları, uzman ve kentin endüstri alanındaki önemli aktörleri ile görüşmeler, haritalama çalışmaları ve veri analizleri süreçlerini içermektedir. Bu kapsamda izlenen yöntemler aşağıda belirtilmiştir.

- Literatür Taraması

Tez çalışmasının temel kavramları ve teorik alt yapısının oluşturulması amacı ile öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Bu süreçte, endüstri mirası, kültürel miras, kent belleği, kent hafızası, restorasyon ve yeniden işlevlendirme gibi kavramlarla ilgili akademik makaleler, tezler, kitaplar, dergiler, raporlar ve sosyal medya verileri incelenmiştir. Literatür taramasında ayrıca uluslararası ve ulusal bağlamda öne çıkan endüstri yapısı örnekleri incelenmiştir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmış endüstri mirası alanları ve Türkiye'deki örnekler bu çerçevede incelenmiştir.

- Denizli'nin Endüstri Tarihinin İncelenmesi

Denizli'nin endüstri tarihine ışık tutmak amacıyla yerel tarih çalışmaları, sanayi faaliyetleri ile ilgili yazılı belgeler, resmi kayıtlar ve arşiv dokümanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca Denizli'nin endüstrinin gelişimini anlamak için yerel basın ve ilgili resmi internet siteleri ve dergiler, tezler üzerinden araştırmalar yapılmıştır.

- Envanter Çalışması

Denizli'de endüstri mirası kapsamına giren yapıların tespiti için envanter çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte; sanayi tesisleri, fabrikalar, depolar, demiryolu yapıları gibi endüstri mirası niteliği olan yapılar listesi çıkarılmıştır. İlgili yapıların belirlenmesinde; İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, TCDD 3.Bölge Müdürlüğü, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Denizli Büyük Şehir Belediyesi, Merkezefendi Belediyesi, Pamukkale Belediyesi ve Denizli Ticaret Odası arşivinde yer alan belgeler, haritalar, teknik çizimler ve fotoğraflar kullanılmıştır. Ayrıca daha önce bu yapılar ve komplekslerle ilgili yapılan akademik çalışmalar da değerlendirmeye alınmıştır.

- Saha Araştırmaları

Envantere alınan yapıların ve komplekslerin günümüze ulaşmış olanlarının mevcut durumlarının belirlenmesi için saha araştırmaları yapılmıştır. Bu süreçte

yapıların fotoğrafları çekilmiş, yapısal durumları gözlemlenmiş ve küçük ölçekli yapıların ölçümleri yapılmıştır. Saha araştırmaları sırasında yapıların çevresi, mevcut yapısal durumları kayıt altına alınmıştır.

- Uzman ve Kent Aktörleri ile Görüşmeler

Denizli'nin endüstri mirası, tarihi ve sanayisi alanında çalışmalar yapmış akademisyenler, mimarlar ve ilgili idari birim çalışanları ve Denizli için önemli kent aktörleri ve sanayicilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, yapıların ve komplekslerin tarihsel ve kültürel değerlerine ilişkin bilgi edinmenin yanı sıra, kent hafızasının ortaya çıkmasında ve farklı perspektiflerden uzman görüşlerini elde etmek amacıyla yapılmıştır. Sanayiciler, yapıların ve komplekslerin geçmişteki işlevleri, üretim süreçleri ve kent için önemi hakkında bilgi sağlarken, kent aktörleri bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına dair değerli katkılarda bulunmuştur.

- Haritalama Çalışması

Yapılan haritalama çalışmaları ile (tekstil, gıda, enerji vb.), üretim dönemlerine göre renkli zaman katmanlarıyla haritalanması, işlev değişimleri ve mekânsal yoğunluk dağılımları görsel olarak sunulmuştur. “İşlev Değişimleri” ve “Sektörel Dağılım Haritası” gibi tematik haritalar aracılığıyla, endüstri mirasının kentsel yayılımı hem tarihsel hem mekânsal olarak değerlendirilmiştir. ArcGIS yazılımı kullanılarak yapıların dijital harita ile herkesin ulaşabileceği bir veri tabanında haritalama yapılmıştır.

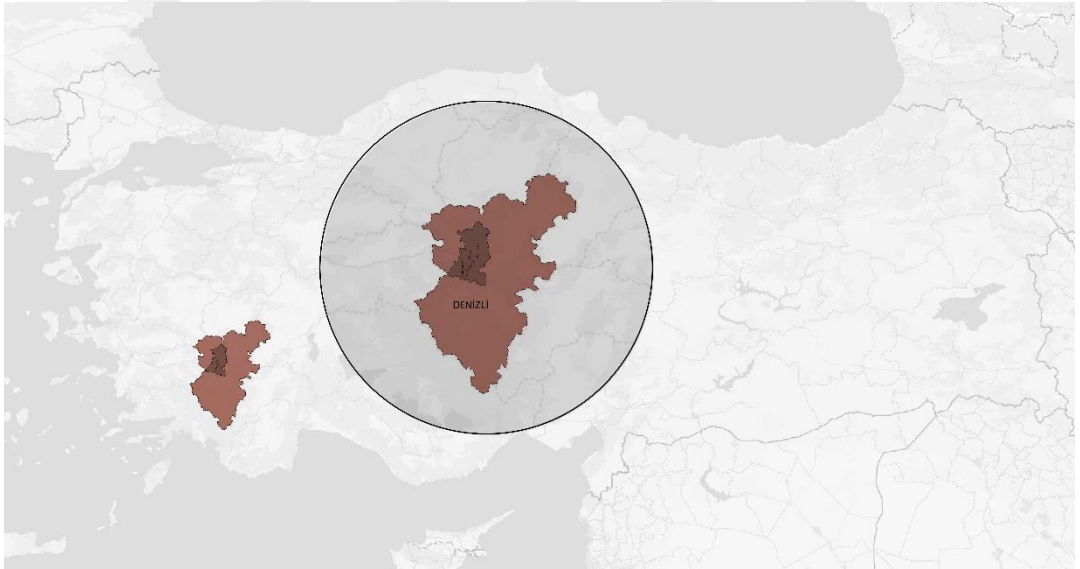
- Değerlendirme ve Analiz Süreci

Toplanan veriler, Denizli'nin endüstri mirasının kent hafızasındaki yerini güçlendirmek, bu yapı ve komplekslerin belgelenmesini sağlamak ve farkındalıklarını artırmak amacıyla analiz edilmiştir. Bu analizler, yapıların tarihsel, kültürel ve mimari özelliklerinin yanı sıra, kent kimliğine katkılarını da kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Elde edilen bulgular, Denizli'deki endüstri mirası yapılarının ve komplekslerinin kent belleği açısından önemini vurgulayan öneriler ve projeler geliştirilmesi için temel oluşturması hedeflenmektedir.

Bu yöntemsel yaklaşım, Denizli'nin endüstri mirasına dair tarihsel ve yapısal değerlendirme çalışması yapılmasını sağlamış, aynı zamanda bu yapıların ve komplekslerin kent kimliğinde daha görünür hale gelmesi ve toplumda farkındalık yaratılması için uygulana bilir öneriler sunulmasına olanak tanımıştır.

1.3 Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

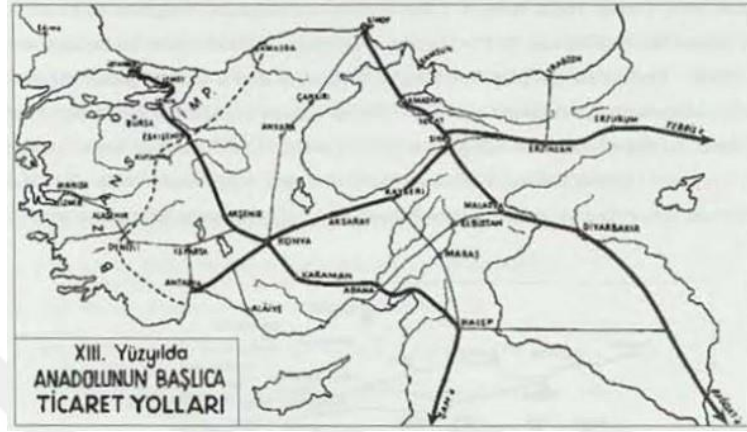
Araştırma alanı, Denizli ilinin merkez ilçeleri olan Merkezefendi ve Pamukkale ilçe sınırları içerisinde yer alan endüstri yapılarını kapsamaktadır. Bu ilçelerin araştırma alanı olarak seçilmesinin temel nedeni, Denizli'de sanayileşme süreci 19. yüzyılın sonlarından itibaren şehirleşme ile paralel olarak kent merkezinde yoğunlaşmasıdır. Erken Cumhuriyet döneminden itibaren, Denizli'de endüstri yapıları ve üretim tesisleri kentin merkezine yakın bölgelerde konumlanarak, hem ulaşım hem de iş gücü açısından avantajlı alanları tercih etmiştir. Bu durum, özellikle dokuma, ipplik ve un sanayisi gibi üretim sektörlerinin gelişiminde belirleyici bir etken olmuştur.

Şekil 1.1: Tezin Konusu olduğu Denizli'nin Merkezefendi ve Pamukkale ilçeleri sınırları (Yazar Çizimi)

Sanayileşmenin kent merkezinde yoğunlaşmasının temel sebeplerinden biri, Denizli'nin Selçuklulardan itibaren ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahip olması (Şekil 1.2) (Tuncer 2007) ve bölgenin tarımsal üretim potansiyeliyle sanayiye uygun hammaddenin kolayca temin edilebilmesidir. Özellikle tekstil ve gıda sanayi gibi sektörlerde faaliyet gösteren üretim tesisleri, kent merkezine yakın alanlarda

yoğunlaşarak lojistik avantajlardan ve iş gücü potansiyelinden yararlanmıştır. Bu dönemde, endüstri yapıları genellikle ulaşım hatlarına ve su kaynaklarına yakın alanlarda inşa edilmiş, böylece üretim süreçlerinin sürekliliği sağlanmıştır (Tuncer 2007).

Şekil 1.2: 13. Yüzyılda Anadolu'nun başlıca ticaret yolları, Çağatay Uluçay Çizimi (Tuncer, 2007)

Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerinin araştırma kapsamında değerlendirilmesinin bir diğer önemli nedeni, bu bölgelerin Cumhuriyet dönemi sanayileşme politikaları doğrultusunda devlet teşvikleri ve özel girişimler ile hızla gelişmiş olmasıdır. Özellikle 1930'lardan itibaren Sümerbank Denizli İplik Fabrikası gibi büyük ölçekli sanayi tesislerinin kurulmasıyla birlikte, kent merkezi çevresindeki sanayi alanları belirgin hale gelmiş ve özel sektör yatırımları da bu bölgelerde yoğunlaşmıştır. 1950'li yıllardan itibaren un fabrikaları, tekstil tesisleri ve enerji üretim tesisleri gibi sanayi kuruluşları da bu süreçte dâhil olmuş, endüstri üretiminin kentin mekânsal yapısındaki etkisi giderek artmıştır. Bu sanayi dağılımı, 1980'lerden itibaren kent merkezindeki yoğunlaşmasını sürdürmüş ancak ilerleyen yıllarda kentsel dönüşüm ve sanayinin organize sanayi bölgelerine taşınmasıyla birlikte değişime uğramıştır. Kent içinde yer alan birçok fabrika ve sanayi tesisi zamanla işlevini kaybetmiş, atıl hale gelmiş ya da farklı işlevlerle yeniden kullanılmıştır. Ancak bu yapılar, Denizli'nin endüstri geçmişini yansıtan ve kentsel belleğin önemli unsurları olarak değerlendirilmektedir (Mutluer 1995).

Denizli'de sanayinin kent içindeki dağılımı ve bu dağılımı etkileyen faktörler hakkında daha ayrıntılı bilgiler, tezin 4. bölümünde "DENİZLİ'DE ENDÜSTRİNİN KENTTEKİ DAĞILIŞI VE BU DAĞILIŞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER" başlığı

altında detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde, sanayileşmenin mekânsal etkileri, üretim tesislerinin konum seçiminde rol oynayan faktörler, dönemin sanayi politikaları ve sanayi yapılarının kent içindeki dönüşümü değerlendirilmiştir.

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE ENDÜSTRİ MİRASI KAVRAMI

Endüstri Devrimi, 1760'lı yıllarda teknolojinin üretim süreçlerine entegre edilmesiyle başlamış ve bu devrim, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal dönüşümlere de öncülük etmiştir. El işçiliğinin yerini fabrikaların alması ve seri üretim yöntemlerinin devreye girmesiyle birlikte üretim biçimlerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte teknoloji hızla gelişmiş, köyden kente göç hızlanmış ve sanayi merkezleri olarak büyüyen kentler, yeni ekonomik ve sosyal düzenin merkezine yerleşmiştir. Endüstri Devrimi, insan yaşamının her alanını etkilediği gibi, mimarlık ve şehircilik üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır (Saner 2012).

Sanayileşme, yeni iş alanlarının doğmasını sağlarken, bu iş alanları için farklı bina tipolojileri ve yenilikçi tasarımları da beraberinde getirmiştir. Çelik, dökme demir ve beton gibi yeni yapı malzemelerinin geliştirilmesi, daha büyük ölçekli ve işlevsel yapılar inşa etmeyi mümkün kılmıştır. Fabrikalar, depolar, atölyeler ve demiryolu istasyonları gibi sanayi yapıları, bu dönemin mimarlık anlayışının temel örneklerini oluşturmuştur (Saner 2012). Ayrıca, Endüstri Devrimi'nin getirdiği yenilikler, sadece işlevsel yapılarla sınırlı kalmayıp, kentlerin genel mekânsal düzenini ve sosyal dokusunu da değiştirmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle endüstri kavramı ve Endüstri Devrimi'nin tarihsel gelişim süreci ele alınmıştır. Fabrika yapılarının teknik evrimi, yeni buluşlar, sanayileşmenin ortaya çıkardığı fırsatlar ve yeni yapı malzemelerinin mimariye etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, Endüstri Devrimi'nin farklı ülkelerdeki ekonomik ve mekânsal etkileri ile Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki yansımaları analiz edilmiştir (Saner 2012).

Osmanlı döneminde sanayileşme süreci, devlet politikaları ve ekonomik koşullarla sınırlı kalmışsa da, erken Cumhuriyet döneminde sanayi yapıları modernleşme ve kalkınma sürecinin simgesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Sümerbank gibi sanayi tesisleri yalnızca üretim alanları değil, aynı zamanda eğitim ve sosyal dayanışmanın merkezleri olarak da işlev görmüştür. Türkiye'de Endüstri

Devrimi'nin etkisi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayi yapılarının modern mimarlıkla uyum içinde tasarlanmasında daha belirgin hale gelmiştir.

Endüstri Mirası kavramı ise sanayi yapılarının tarihi, kültürel ve mimari değerlerini koruma anlayışını ifade eder. Çalışmada, bu kavramın kökeni, uluslararası düzeydeki örnekler ve Türkiye'deki uygulamalar ele alınmıştır. Bu kapsamda, işlevini yitiren sanayi yapılarının korunması ve yeniden kullanımı üzerine geliştirilen stratejiler değerlendirilmiştir. Bu yapılar, yalnızca geçmişin birer tanığı değil, aynı zamanda geleceğe aktarılması gereken kültürel miras öğeleri olarak kabul edilmektedir (Saner 2012).

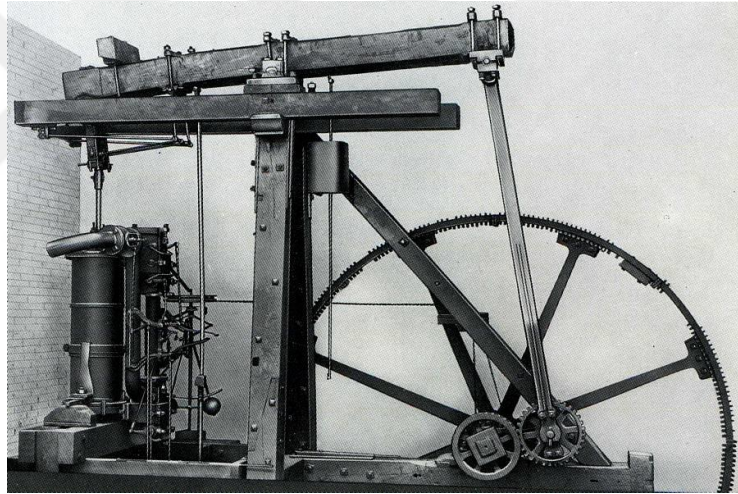
Endüstri Devrimi'nin mirası hem tarihsel hem de kültürel açıdan değerlendirildiğinde, sanayi yapılarının sadece işlevsel değil, aynı zamanda kimlik taşıyan mekânlar olarak ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, geçmişi anlamak ve gelecek için koruma altına almak, tarihsel süreçte bu yapılarla şekillenen toplumsal belleğin devamlılığını sağlamaktadır.

2.1 Endüstri

Endüstri, hammaddelerin işlenerek kullanılabilir hale getirilmesi için uygulanan süreçler ve bu süreçlerde kullanılan araçların bütünüdür. Hammaddelerin kısa sürede işlevsel ürünlere dönüştürülmesi, endüstrinin temel amacını oluşturur. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte endüstri büyük bir ivme kazanmış ve toplumların hızlı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamıştır. Teknolojik yeniliklerin insan yaşamına etkisi, avcılık ve toplayıcılıkla geçen dönemlerden yerleşik hayata geçişle başlamış, tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerle devam etmiştir. İnsanların doğrudan toprakla iç içe yaşadığı bir dünyadan, makinelerin gündelik yaşamda yer aldığı bir düzene geçişi, endüstri devriminin başlangıcı olarak kabul edilir (Beşgen 1996). Endüstrinin kökeni antik dönemlere kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca her dönemde, mevcut malzemeler insanların ihtiyaçlarına uygun şekilde işlenmiştir. İlkel yöntemlerle başlayan üretim süreçleri, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte endüstride devrim niteliğinde gelişmelere yol açmıştır (Beşgen 1996).

2.1.1 Endüstri Devrimi ve Endüstrileşme Süreci

Endüstri Devrimi, köklerini Aydınlanma ve Rönesans dönemlerinden alarak burjuva sınıfının elde ettiği sermayeyi sanayi alanında kullanmaya başlamasıyla hayata geçmiştir. Tarihçiler, Endüstri Devrimi'nin başlangıcını genellikle James Watt'ın 18. yüzyılın sonlarında buharlı makineyi icat etmesiyle ilişkilendirmektedir. Bu yenilik, insan ve hayvan gücüne olan bağımlılığı azaltarak makinelerin enerji ihtiyacını karşılayacak yeni yöntemlerin kullanılmasına zemin hazırlamıştır (Birol 1996). Buharlı makinelerin yaygınlaşmasıyla birlikte küçük atölyelerde gerçekleştirilen sınırlı üretimden, fabrikalarda gerçekleştirilen seri üretime geçiş mümkün olmuştur. Seri üretim, üretim sürecini hızlandırarak zaman tasarrufu sağlamış ve sanayi odaklı yeni bir ekonomik düzenin oluşumuna öncülük etmiştir (Özdoğan 2018).

Şekil 2.1: James Watt Buhar Makinesi (<https://dieindustrialisierung.weebly.com/james-watt.html>)

Endüstri Devrimi 4 kısımdan oluştuğu kabul edilmektedir. Birinci Endüstri Devri dönemi (Endüstri 1.0) 1760'larda buhar gücünün kullanımıyla başlayıp 1840'a kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Bu dönemde buhar gücü bilinmesine rağmen endüstri amaçlı kullanılmamaktaydı. 1760'ların sonunda makinelerin icadı sonucunda çalıştırmak için buhar ve su gücünden yararlanmak için mekanizmaların geliştirilmesi ile toplumun tarımsal faaliyetleri ikinci plana atıp endüstri faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bu dönemde insan gücü yerini makine gücü aldı. Mekanik imalat çağı olarak bilinen Endüstri 1.0 devrimi dünya için önemli bir gelişme olarak bilinmektedir. Bu dönemde; inşaat, gemi üretimi ve demir yolu gibi alanlarda büyük değişimler

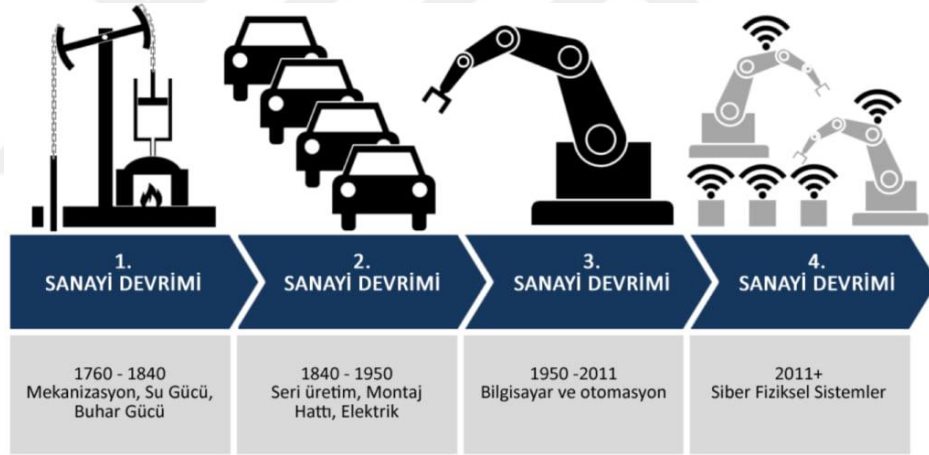
olmuştur. Buhar gücünün kullanılmaya başlaması ile buharlı gemiler ve buharlı lokomotiflerde büyük dönüşümler meydana gelmiştir. Üretim artarken insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Avrupa’da ve Amerika’da demografik yapıda değişimler ve küreselleşmeye meydana gelmiştir. İşçilere zulümleri, toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlar ortaya çıkartmıştır. Siyasi olarak sosyalizm ve komünizm gibi yeni siyasi kavramaların oluşmasına neden olmuştur (Raschke 2022).

19.yüzyılda başlayan İkinci Sanayi Devrimi (Endüstri 2.0), üretim teknolojilerinde devrim niteliğinde değişimlere sahne olmuştur. Bu dönemde elektriğin keşfi ve ticari üretiminin başlaması, sanayiye tamamen dönüştürerek fabrikaların daha verimli çalışmasını sağladı. Elektrik sayesinde makineler daha etkin hale gelirken, buhar gücüne olan bağımlılık azaldı. Henry Ford’un hareketli montaj hattını geliştirmesi, seri üretim kavramını ortaya çıkararak maliyetleri düşürdü ve ürünlerin geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırdı (Görçün 2016).

Üçüncü Endüstri Devrimi (Endüstri 3.0), bilginin dijitalleşmesiyle şekillenen ve ‘bilgi teknolojisi dönemi’ olarak adlandırılan bir çağdır. Bu dönemde, bilgisayar teknolojilerinin ilerlemesi ve internetin yaygınlaşması başlıca belirleyici faktörler olmuştur. 1960’lı yıllarda bilgisayarın kullanıma girmesi ve internetin gelişmesiyle birlikte bu dönem, ‘Bilgisayar Devrimi’ veya ‘Dijital Devrim’ olarak da anılmıştır. Fiziksel bilginin dijital ortamda işlenmesi, bilgiye erişimi hızlandırmış ve yazılım teknolojilerinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu süreçte, yazılım üretiminin başlamasıyla yeni üretim yöntemleri ve araçları ortaya çıkmıştır. Bilgisayarların makinelerle entegre edilmesi, üretim sistemlerinin otomasyonunu sağlamış ve verimliliği artırmıştır. Fiber optikler, telekomünikasyon, lazer teknolojisi, yapay malzemeler ve biotarım gibi yenilikler, Üçüncü Endüstri Devrimi’nin dönüştürücü unsurları arasında yer almıştır. Bu teknolojik gelişmeler, yalnızca üretim yöntemlerini değil, aynı zamanda bilgiye dayalı bir ekonominin temelini de oluşturmuştur (Özdoğan 2018).

Dördüncü Endüstri Devrimi (Endüstri 4.0) cihazların ve makinelerin hem kendi aralarında hem de insanlar arasında bağlantı kurabileceği, karmaşık ve otomatikleşmiş bir üretim sisteminin geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde, ‘akıllı’ teknolojilerin gelişimi ve üretim süreçlerine entegrasyonu dikkat çekicidir. Fabrikalar, nesnelerin interneti (IoT), bulut bilişim, siber fiziksel sistemler, büyük veri analitiği ve

katmanlı üretim (örneğin 3D baskı) gibi yenilikler sayesinde daha bağlantılı ve verimli hale gelmiştir. Bu devrim, makinelerin yalnızca üretim yapmakla kalmayıp, aynı zamanda kendi verilerini analiz ederek karar alabilmesini sağlayan akıllı sistemlerin doğmasını sağlamıştır. Üretim süreçlerinde insan emeği ihtiyacını azaltırken, karmaşık problemleri çözme kapasitesini artırmış ve ürünlerin pazara ulaşma hızını yükseltmiştir. Yapay zeka, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiler, Dördüncü Endüstri Devrimi'nin başlıca yenilikleri arasında yer alır. Endüstri 4.0, yalnızca üretim süreçlerini değil, aynı zamanda tüketici deneyimini ve ekonomik sistemleri de yeniden tanımlamıştır. Akıllı ürünlerin geliştirilmesi, bu ürünlerin diğer sistemlerle bağlantılı çalışmasını mümkün kılmıştır. Bu durum, fabrikaların ve üretim tesislerinin küresel ölçekte daha verimli bir şekilde çalışmasını sağlamış ve endüstriyel süreçlerin dijitalleşmesini hızlandırmıştır. Dördüncü Endüstri Devrimi, günümüzün hızlı değişen teknolojik dünyasında, endüstrinin geleceğini şekillendiren temel bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (ACATECH 2013).

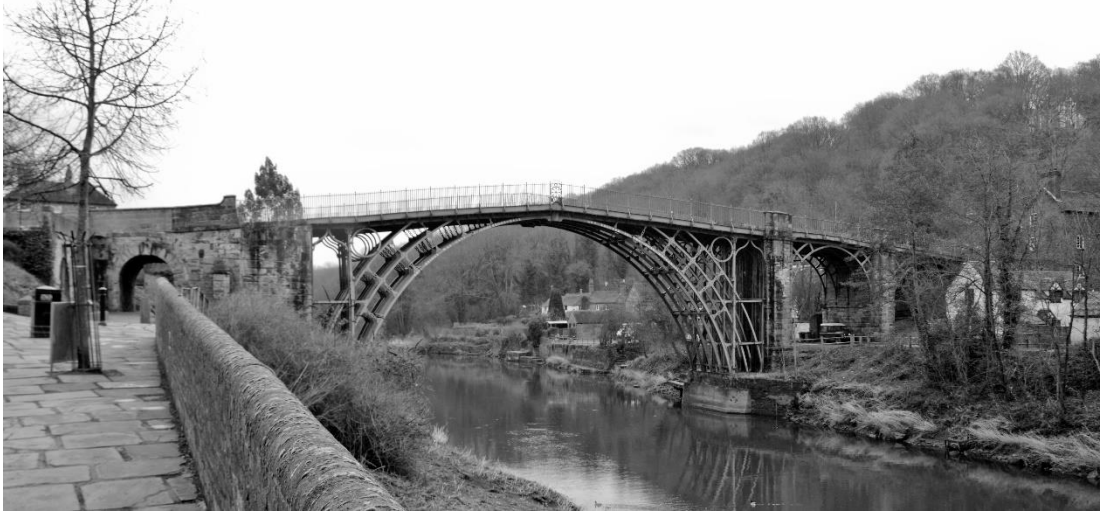
Şekil 2.2: Endüstri Devrimi Gelişim süreci (<https://yapidergisi.com/mimarlik-ve-endustri-4-0-eslesmesi/>)

Sonuç olarak Endüstri Devrimi teknolojik, ekonomik sosyal ve kültürel alanları etkilemiş insanlık tarihini önemli ölçüde etkilemiştir. Toplumlara tarımdan sanayi ve bilgi odaklı çağlara ilerletir. Aynı zamanda ekonomik yapıyı değiştirerek, küresel ticaret olanaklarını değiştirmiş ve modern kapitalizmin temellerini atmıştır. Bugün bu devrimlerin etkileri günümüzdeki teknolojik gelişmelerin de temelini oluşturmaktadır ve her dönem bir önceki dönemlerin devamı niteliğindedir. Sonuçları çok yönlüdür ve dönemlerin, bugünü ve geleceği nasıl şekillendireceğini göstermektedir.

2.1.2 Endüstri Devriminin Mimarlığa ve Sanayi Yapılarına Etkisi

Mimarlık geçmişten günümüze toplumsal, teknolojik, sosyal ve kültürel (Endüstri Devrimi, Fransız İhtilali vb.) gelişmelerden etkilenmiş ve değişime uğramıştır. Endüstri Devrimi ile birlikte tarım toplumunun yerini sanayi toplumu almıştır. Demir yollarının gelişmesi ile birlikte endüstriyel faaliyetler ivme kazanmış, endüstri alanları artmıştır. Kentler artan göçler nedeni ile yeni yapılaşma alanları oluşmuş, düzensiz kentleşme meydana gelmiştir. Mimaride yeni yapım tekniklerine sebep olmuştur. Din etkisindeki yapı mimarlığından uzaklaşmış sivil mimari gelişmiştir. Fabrika yapıları, tren garları, kamu binaları, toplu konut türleri gibi yeni yapı-yapım türleri ve yeni tipolojiler ortaya çıkmıştır. Mimarlar geçmiş formları kullanırken mühendisler yeni malzemeler ve teknikler ile yeni strüktürler denemiştir. Mimarlar mimari alanda Endüstri Devrimi'nin getirdiği yeniliklere geç adapte olmuşlardır. Geleneksel yapım teknikleri, gelişen yeni malzemeler ve teknolojilerle kaybolmuştur. Kaybolan geleneksel yapım teknikleri geleneksel mimarinin yerini o zamanlar tanımı yapılmamış olsa da “Modern Mimari” ve bu mimarlık anlayışı ile şekillenen modern şehirleri oluşturmuştur (Özdoğan 2018).

Endüstri Devrimi mimarlık alanında büyük değişimlere yol açmıştır. Bilimsel çalışmalar ile önemli mekanik özellikler bulunmuştur. Yapı alanında ortaya çıkan; dökme demir, cam ve betonarme sayesinde büyük değişimler olmuştur. Geleneksel malzemelerin yetersiz kaldığı strüktürel alanda, köprü, fabrika, demiryolu istasyonları, çatı konstrüksiyonları gibi yapılarda kullanılmıştır. Mimaride Endüstri Devrimi'nin başlangıcı olarak 1776-1779 yıllarında İngiltere'nin Severn Nehri üzerine tamamen dökme demirden yapılmış 31 metre açıklığa sahip Coalbrook Köprüsü kabul edilir (Kıyıcı 1998).

Şekil 2.3: Coalbrook Köprüsü

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iron_Bridge_\(7166682988\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iron_Bridge_(7166682988).jpg)

Londra’da 1851’de düzenlenen Uluslararası Sanayi Sergisi için tasarlanan Crystal Palace, tümüyle prefabrik elemanlar ile inşa edilmiş ilk yapıdır. Tek tip cam levhalardan ve dökme demirden yapılmış modüler kolon-kiriş sisteminden oluşur. Demir ve çeliğin inşaat alanında kullanımı demir kolonda çelik iskelet yapı sistemine geçiş çağdaş mimarlık anlayışının doğuşunu etkileyen başlıca nedenlerden biri olmuştur (Kıyıcı 1998).

Şekil 2.4: Crystal Palace https://www.researchgate.net/figure/Figura-9-Vista-interior-del-Crystal-Palace-mostrando-la-libertad-del-espacio-e_fig4_381938190

Endüstrileşme ve kentlere olan göçlerle birlikte plansız kentler buna bağlı kentlerde arsa teminde sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Demir ve çeliğin sağladığı imkanlar ve arsa teminindeki sıkıntılarla gökdelen, çok katlı yapılar oluşmuştur. İlk gökdelen örneği bir sigorta şirketi (Home Insurance Company) için 1883-1885 yıllarında Chicago’da yapılmıştır (Tanyeli 1993). 1892 yılında François Hennebique

demir ile çimentoyu bir araya getirmesi ile betonarmenin temelleri atılmıştır (Kıyıcı 1998).

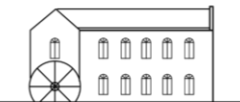

Şekil 2.5: Home Insurance Company Binası

(https://en.wikipedia.org/wiki/Home_Insurance_Building/media/File:Home_Insurance_Building.JPG)

Sonuç olarak; endüstrinin getirdiği yeni buluş ve olanaklar günümüzü büyük şehirlerinin mimarlık alanındaki birçok elemanını kapsamaktadır. Bu kapsam doğrultusunda oluşan farklılık ve ayrılıklar mimaride ve sanatta yeni akımların oluşmasına neden olmuştur. Kimi endüstrileşmeyi kabul etmiş kimi yok saymıştır. Her akım kendi üslubunu aramıştır. Makineleşme ve endüstrileşme ilk başlarda eleştiriler alsada zaman içinde kabul görmüştür. Üretimde makine kullanımının terk etmenin mümkün olmadığı kabullenilmiştir. Endüstri yapılarının biçimsel değişimi teknolojik değişime bağlı olarak üretim tekniğinden, güç kaynağından ve gücün aktarım sisteminden ve malzeme ve tekniklerde yaşanan değişimlerden etkilenmiştir (Tablo 1).

Tablo 2.1: Teknoloji-Yapı Biçimi Değişimi (Yazar Çizim)

	Güç	Malzeme	BİÇİMSEL DEĞİŞİM	
Su-Rüzgar	Tas-Ahşap			
Buhar	Demir-Çelik			
Elektrik	Betonarme			

2.2 Endüstri Mirası Kavramı ve Kapsamı

İngiltere’de 18.yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve 20.yüzyılın başlarına kadar tüm dünyaya yayılan Endüstri Devrimi ile değişen üretim tekniği, üretimin gerçekleşeceği mekânların değişimini de beraberinde getirmiştir. Gelişen ve değişen teknoloji nedeniyle üretim teknikleri ve mekânları yetersiz kalmaya ya da ekonomik nedenlerden dolayı terk edilmeye başlamıştır. Endüstri mirası kavramı da endüstriyel kimliğe ait değerlerin yok olması ve atıl durumda bırakılması üzerine çıkmış bir kavramdır. Kavram Nizhny Tagil Tüzüğü’nde; *“Sanayi mirası, sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değere sahip kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar şunları içerir; binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler ve fabrikalar, madenler ile işleme ve arıtma sahaları, ambarlar ve depolar, enerji üretilen, iletilen ve kullanılan yerler, ulaştırma ve tüm alt yapısı, ayrıca sanayiyle ilgili barınma, ibadet etme veya öğretim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan yerler.”* olarak tanımlanmaktadır (Nizhny Tagil Charter 2023).

Endüstri mirası, ilk olarak miras değeri taşıyan yapı ve alanları tespiti etme ve kayıt altına alma işlemleri işe tarihi değerlerin saptandığı ‘endüstri arkeolojisi’ kavramı ile anılmaya başlanmıştır. ‘Endüstri arkeolojisi’ kavramının ortaya çıkışı ise 1955 yılında filolog Michael Rix’in “Amateur Historian” dergisinde Endüstri Devrimi ürünleri hakkındaki çalışmaları anlatan, “Industrial Archeology (Endüstri Arkeolojisi)” başlıklı bir yazıda kullanılmıştır (Yıldırım 2007).

Endüstri arkeolojisi alanında yapılan ilk çalışmalar 1950’lerde Büyük Britanya’da, Londra’daki birçok tarihi endüstriyel alan ve eserin kaybolduğu zamanda ve 1970’lerde bilimsel ve akademik etkinliklerin arttığı yıllarda gözlenmektedir. Bu alanda çeşitli uluslararası kuruluşlar ve toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır (Madran ve Kılınç 2007). Bu toplantıların ilki FICCIM olarak düzenlenmiştir (Köksal 2005). Bu kongre farklı ülkeden 61 delegenin katılımı ile uluslararası ilk bilimsel etkinlik olarak bilinmektedir (Güngör ve Gökçen 2022). İngiltere, Kanada, Doğu ve Batı Almanya, İrlanda, Hollanda, İsveç ve ABD’nin müzelerinden, üniversitelerinden ve devlet kurumlarından yetkilileri bir araya getirin kongre, konunun uluslararası boyut kazanması açısından önemlidir. FICCIM’ın yarattığı olumlu etki üzerine kongre ikinci kez Almanya’nın Bochum kentinde SICCIM adı altında 1975 yılında

toplanmıştır. Kongrenin her üç yılda bir toplanma kararı alınmıştır. Alınan karar doğrultusunda kongrenin üçüncü toplantısı 1978 yılında İsveç'in Stockholm kentinde gerçekleşmiştir. Bu üçüncü kongrenin önemli sonuçlarından biride 'endüstri mirası' kavramının kabul edilmesi resmileştirilmiştir. Uluslararası bir örgüt olan TICCIH'nin kurulması bu alandaki gelişmelere yön verecek önemli bir başlangıç olarak kayda geçmiştir (Güngör ve Gökçen 2022).

1931 yılında düzenlenen Atina Konferansı'nda, tarihi binaların restorasyonu üzerine yapılan tartışmalar sırasında dünya mirasının tespiti ve korunması fikri ilk kez gündeme getirilmiştir. Daha sonra, 1964 yılında gerçekleştirilen "İkinci Mimarlar ve Tarihi Bina Uzmanları Kongresi" sırasında Venedik Tüzüğü hazırlanmış ve bu tüzük, tarihi eserlerin korunması ve restorasyonu konularında uluslararası bir rehber niteliği kazanmıştır. Bu gelişmelerin ardından, 1965 yılında UNESCO, Venedik Tüzüğü'nün uygulanmasını sağlamak ve tarihi mirası koruma çalışmalarını desteklemek amacıyla "Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi" (ICOMOS) adıyla bir kuruluş oluşturmuştur. ICOMOS, dünya çapında kültürel mirasın korunması için çalışmalar yürüten önemli bir uluslararası kuruluş olarak kabul edilmektedir (Güngör ve Gökçen 2022).

Endüstri mirasları, yalnızca işlevsel ve teknolojik değerleri ile değil, aynı zamanda modern mimarlık mirası kapsamına da giren yapılar olarak ele alınmalıdır. 20. yüzyıl boyunca endüstriyel yapılar, modern hareketin etkisiyle tasarım anlayışında köklü bir dönüşüm geçirmiş, yenilikçi malzemelerin ve yapım tekniklerinin kullanılmasıyla dönemin mimari eğilimlerini yansıtan önemli örnekler haline gelmiştir. Bu bağlamda, modern mimarlık mirasının tanımı ve kapsamı, endüstriyel miras yapılarının korunması sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Modern mimarlık mirası, 20. yüzyılın sonlarında kültür mirasının yeni bir bileşeni olarak kabul edilmiştir (Sharp 2000). Bu dönemde inşa edilen yapılar, geleneksel anıtsal ve estetik yaklaşımlardan farklı olarak, işlevsellik, yenilikçi tasarım ve teknolojik gelişmelerle şekillenen bir karakter taşımaktadır. Modern mimarlık ürünleri, endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan yeni üretim yöntemleri, malzeme teknolojileri ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bu yapılar, estetik kaygılar yerine, kullanıcıların günlük yaşamını kolaylaştırmayı amaçlayan fonksiyonel tasarım anlayışını benimsemiştir. Modern mimarlık mirasının tanımı, mevcut koruma kuramları çerçevesinde yeniden ele

alınmış ve korunması gereken kültür varlığı kavramının kapsamı genişletilmiştir. Art Deco, Art Nouveau, Bauhaus, Uluslararası Üslup gibi 20. yüzyılın başından itibaren gelişen üsluplar, modern mimarlık mirasının ilk örneklerini oluştururken; 1920'lerden itibaren modern hareket ile birlikte yapısal, estetik ve işlevsel anlamda radikal değişimler yaşanmıştır. DOCOMOMO gibi kuruluşlar, modern mirasın kapsamını belirlerken, yalnızca üslup ve estetik değerler üzerinden değil, toplumsal ve teknolojik bağlamda da değerlendirmeler yapmıştır (Sharp 2000). Türkiye bağlamında ise modern mimarlık mirası, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan modernleşme sürecinin mimari temsilcisi olarak kabul edilmektedir. 1920'lerden 1970'lere kadar uzanan dönemde inşa edilen yapılar, Cumhuriyet ideolojisinin yansıması olarak modernist tasarım ilkelerine uygun şekilde planlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Ancak Türkiye'de modern mimarlık mirasının korunmasına yönelik farkındalık, 1980'li yıllarda gelişmeye başlamış ve bu süreçte DOCOMOMO Türkiye Çalışma Grubu gibi kuruluşlar aracılığıyla belgelenmeler yapılmıştır (Sharp 2000).

Modern mimarlık mirasının korunması sürecinde karşılaşılan temel sorunlardan biri, bu yapılar için belirlenen koruma ölçütlerinin eskilik, estetik ve tarihi belge değeri gibi klasik kriterlerle sınırlı kalmasıdır. Oysa modern mimarlık ürünleri, geçici, deneysel ve yenilikçi karakterleri ile dikkat çeker ve genellikle ilk inşa edildikleri işlevi kaybetme eğilimindedir. Endüstriyel miras yapıları da benzer şekilde, zamanla işlevlerini yitirip mekânsal dönüşüme maruz kalsalar da, modern mimarlık mirasının bir uzantısı olarak mimari ve teknolojik değerlerini korumaktadırlar (Polat ve Can 2008). Bu bağlamda, endüstri yapılarının korunması sürecinde yalnızca estetik ve belge değerleri değil; aynı zamanda modernist üretim teknikleri, kullanılan malzemelerin yenilikçi karakteri, yapısal sistemlerin korunabilirliği ve mekânın kentsel bellekteki yeri de göz önünde bulundurulmalıdır. Modern mimarlık mirası için geliştirilecek koruma yaklaşımlarında, bu yapıların sosyo-kültürel bağlamı ile endüstriyel işlevlerinden doğan özgünlüklerinin de vurgulanması, hem kültürel sürekliliğin sağlanması hem de kentsel hafızanın güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Polat ve Can 2008).

2.3 Endüstri Mirasının Değerleri ve Ölçütleri

Endüstri mirasının korunma gerekçeleri, farklı ülkelerde farklı politikalar ve amaçlar doğrultusunda şekillenmektedir. Çeşitli araştırmacılar, endüstri mirasının korunmasının ulusal ve bölgesel önceliklere göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Örneğin, İngiltere'de teknolojik gelişimi belgeleyen yapılar, mühendislik ve mimari açıdan önemli endüstri devrimi anıtları öne çıkarken, İtalya'da endüstri mirası uluslaşma sürecinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, İskandinav ülkelerinde endüstri mirasının korunması, yalnızca teknolojik atılımlar çerçevesinde değil, işçi yaşamını ve sosyal dokuyu da kapsayacak şekilde bütüncül bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu nedenle, fabrikalar kadar işçi lojmanları ve sosyal donatı alanları da endüstri mirasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Stratton 2000).

Endüstri mirasının korunmasına yönelik uluslararası düzeyde kabul görmüş en önemli belgelerden biri, 2003 yılında onaylanan Nizhny Tagil Tüzüğü'dür. Bu tüzük, endüstri mirasının evrensel değerlerini ve korunma ölçütlerini tanımlamaktadır. Endüstri yapıları, sadece fiziksel varlıklar olarak değil, sanayileşme sürecinin toplumsal, ekonomik ve teknik dönüşümlerini yansıtan belgeler olarak da büyük bir önem taşımaktadır.

Endüstri Mirasının Değerleri;

Tarihsel Değer: Endüstri mirası, sanayileşmenin toplumsal ve ekonomik etkilerini yansıtan önemli bir tarihsel belgedir. Sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemeler, belirli dönemlerde toplumların yaşam biçimlerini, üretim süreçlerini ve ekonomik yapılarını kökten değiştirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan sanayi yapıları, hem üretim sistemlerinin gelişimini hem de ilgili dönemin mimari ve mühendislik anlayışını temsil etmektedir (Madran ve Kılınç 2007).

Teknik Değer: Endüstri yapıları, dönemin üretim yöntemlerini ve mühendislik çözümlerini yansıtan nitelikli yapılar olarak teknik değere sahiptir. Sanayi devrimi sonrası, üretim tekniklerinde ve inşaat mühendisliğinde büyük değişimler yaşanmış ve bu değişimler endüstri yapılarında somutlaşmıştır. Günümüze kadar korunmuş olan

fabrikalar, atölyeler ve üretim tesisleri, dönemin teknolojisini belgeleyen birer arşiv niteliğindedir (Madran ve Kılınç 2007).

Mimari Değer: Endüstri yapıları, geleneksel olarak salt işlevsel strüktürler olarak değerlendirilmiş ve çoğu zaman estetik niteliklerinden yoksun kütleler olarak algılanmıştır. Oysa sanayi devrimiyle birlikte gelişen mühendislik ve yapı teknolojileri, mimarlığın üretim yapılarındaki rolünü dönüştürmüş ve bu yapılar, zamanla belirgin bir mimari kimlik ve sanatsal ifade kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, endüstriyel mimarlık yapıları yalnızca işlevin değil; aynı zamanda biçimin, oranların, malzemenin ve mekânsal estetiğin de bir temsil alanı hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, günümüzde endüstriyel yapıların mimari ve sanatsal değer temelinde yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sosyal Değer: Endüstri mirası, yalnızca üretim mekânları olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimlerin yaşandığı alanlar olarak da değerlendirilmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte kırsal alanlardan kentlere büyük göçler yaşanmış ve işçi sınıfı kentlerde yeni bir yaşam biçimi oluşturmuştur. Bu süreçte endüstri yapıları, sadece üretim alanları olarak değil, aynı zamanda işçilerin yaşamlarını şekillendiren mekânlar olarak da önem kazanmıştır. İşçi mahalleleri, sendika binaları ve sosyal donatı alanları gibi yapılar, endüstri mirasının sosyal değerini ortaya koymaktadır (TICCIH 2003).

Çevresel Değer: Endüstri yapılarının bulundukları çevre ile kurdukları ilişki, onları kentsel, bölgesel ve uluslararası düzeyde önemli hale getirmektedir. Birçok endüstri yapısı, yerel peyzajın ve kentsel kimliğin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Bazı sanayi tesisleri, bulunduğu coğrafyanın doğal kaynaklarıyla doğrudan ilişkili olup, çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli veriler sunmaktadır (Madran ve Kılınç 2007).

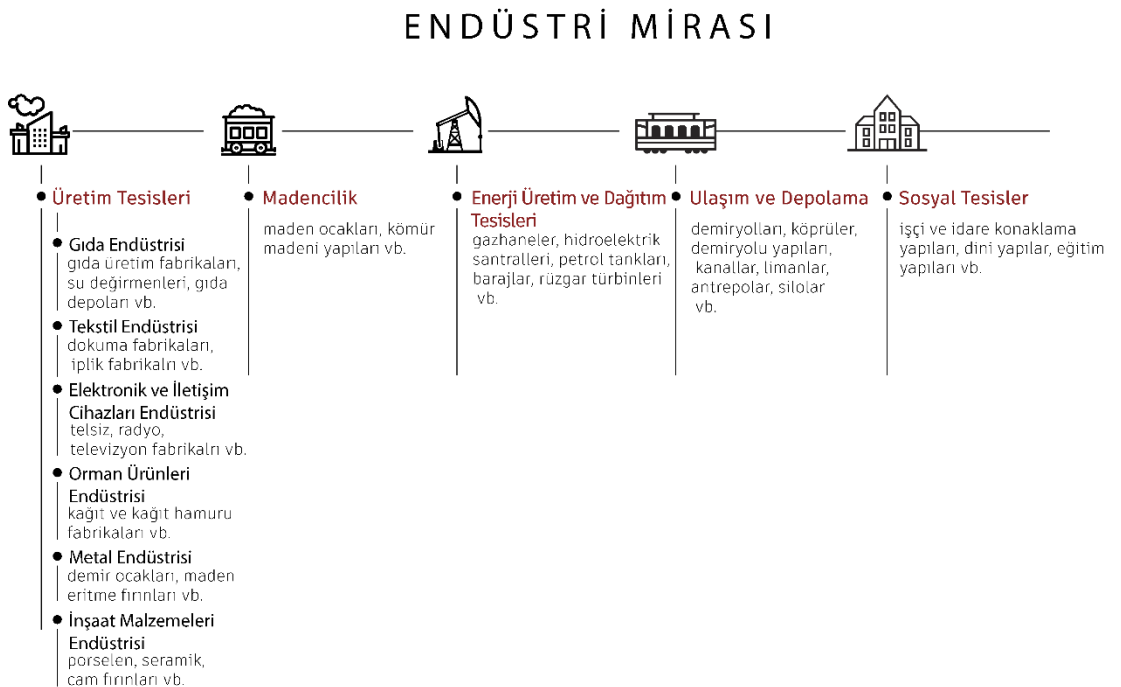
Özgünlük Değeri: Endüstri yapılarının günümüze ulaşabilmiş özgün elemanları, malzeme seçimleri, yapım teknikleri ve iç mekân donanımları korunmuş ise bu yapılara özgünlük değeri atfedilir. Özgün mimari elemanlarını ve tarihi kimliğini kaybetmemiş sanayi yapıları, yalnızca estetik ve yapısal özellikleri ile değil, aynı zamanda sanayi tarihine ilişkin bilgi sağlayan birer belge olarak korunması gereken kültürel varlıklardır (Madran ve Kılınç 2007).

İşlevsellik ve Kullanılabilirlik Değeri: Sanayi yapılarının birçoğu, özgün işlevlerini yitirmiş olsalar da, yeniden işlevlendirme süreçleri ile kent yaşamına kazandırılabilir. Günümüzde birçok eski sanayi yapısı, kültürel merkezler, müzeler, sanat galerileri veya eğitim kurumları olarak işlevlendirilmiştir. Bu süreç, yapının kullanımını sürdürerek korunmasını sağlamanın yanı sıra, toplumun sanayi tarihine dair bilinç kazanmasını da mümkün kılmaktadır (TICCIH 2003).

Enderlik Değeri: Sanayi yapıları, temsil ettikleri teknolojik sistemlerin az bulunur örnekleri olmaları bakımından enderlik değerine sahiptir. Özellikle belirli bir döneme veya üretim biçimine özgü olan yapılar, mimari tipolojileri ve işlevleriyle benzersiz olabilir. Bu bağlamda, özgün sanayi tesisleri, endüstri mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır (Madran ve Kılınç 2007).

Tez kapsamında endüstri yapılarının haritalaması ve değerlendirmesi sürecinde, hangi yapıların endüstri mirası olarak kabul edilmesi gerektiği önemli bir değerlendirme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi sektörlerinin çeşitliliği nedeniyle, farklı ülkeler endüstriyel yapıları kendi üretim biçimlerine ve tarihsel gelişimlerine göre farklı kategorilere ayırmıştır (Kürekli 2013). Ancak genel olarak bakıldığında, endüstri mirası niteliği taşıyan yapılar belirli üretim alanlarına göre gruplandırılabilir ve Tablo 2'deki gibi sınıflandırma çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tablo 2.2: Endüstri Mirasının Sınıflandırılması (Yazar Arşivi, Tez kapsamında üretilmiştir)

3. DENİZLİ'DE ENDÜSTRİLEŞME VE TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Endüstrileşme Hareketleri

Denizli'nin sanayideki gelişimi, Cumhuriyet öncesinde küçük ölçekli ve el işçiliğine dayalı üretim biçimleri ile şekillenmiştir. Kentin ekonomik yapısında tarım ve yerel üretim biçimleri kullanılmış, dokumacılık, değirmencilik ve tabakçılık gibi sektörler ön plana çıkmıştır. Antik çağlardan itibaren yapılan dokumacılık, Denizli ekonomisinin temel üretim alanlarından biri olmuş ve üretim daha çok ev tipi tezgâhlarda gerçekleştirilmiş. Teknolojik imkanların olmaması, el işçiliğine dayanan üretimin olması, düşük verimli üretime olanak sağlamıştır (Akoğlu 2018).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, kapitülasyonlar ve sanayi altyapısının yeterince gelişmemiş olması sadece Denizli'de değil Anadolu'nun genelinde büyük ölçekli sanayi yatırımlarının hayata geçirilmesini engellemiştir (Pamuk 1988). Osmanlı son dönemlerinde içinde bulunduğu durumdan dolayı yerel üreticiyi destekleyici fırsatlar sunamadığı için fabrikalar yerine küçük atölyeler ve el işçiliğine dayalı imalathaneler yaygınlaşmıştır. Üretim insan ve hayvan gücüne dayalı olarak gerçekleşirken, zamanla su gücünün üretime dahil edilmesiyle un değirmenleri gibi temel sanayi tesisleri gelişmeye başlamıştır. Denizli'de de bu süreç benzer şekilde ilerlemiş, kentin su kaynakları üretim süreçlerinde kullanılarak ilk un değirmenleri kurulmuştur. Suyun sağladığı mekanik enerji ile tahıl öğütme işlemlerinin verimi artmıştır. Yine de üretim büyük ölçekli olmaktan ziyade yerel ihtiyacı karşılamaya yönelik kalmıştır (Kök 2014).

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'da sanayileşmeyi desteklemek amacıyla altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda demiryolu ağları genişletilmeye başlanmıştır. İzmir-Aydın demiryolu 1890 yılında hattı Goncalı'ya kadar uzatılmıştır (Özçelik 2007). Ancak Denizli kent merkezi, bu ana demiryolu hattının uzağında kaldığı için ulaşım avantajlarından yeterince yararlanamamıştır. O dönemde ticaret yollarına hâkim olan deve kervanları, demiryolu projelerinin kendi ekonomik çıkarlarına zarar vereceğini düşündüklerinden bu gelişmeleri engellemeye

çalışmışlardır (Toker 1967). Zaman içinde demiryolunun ticari ve sanayi üretimine sağladığı katkılar fark edilmiş ve 1889'da İzmir-Aydın hattına ek olarak Sarayköy-Dinar-Çivril bağlantısı hizmete açılmıştır. Böylece Denizli ve Sarayköy'den yüklenen sanayi hammaddeleri Avrupa'ya ihraç edilmeye başlanmış, ithal ürünlerin ise Denizli'ye ulaşımı kolaylaşmıştır. Bu gelişme kentin ticaretini ve üretim süreçlerini canlandırmış, ulaşım altyapısının gelişmesiyle sanayi tesislerinin kurulmasını teşvik etmiştir. Tanzimat hareketlerinin getirdiği ekonomik canlanmayla birlikte, Denizli'de sanayi üretiminde önemli bir artış gözlenmiştir. Kentte faaliyet gösteren azınlık gruplar, kendilerini ekonomik anlamda güvende hissettikleri bu dönemde büyük ölçekli yatırımlar yapmışlardır. Bu dönemde 15 un fabrikaları açılmış ve üretilen ürünler demiryolu ve deve kervanları aracılığıyla geniş bir bölgeye dağıtılmıştır. Ayrıca, kentte kamusal yapılar inşa edilerek altyapı güçlendirilmiştir. Ulaşım ağının gelişmesine katkı sağlayan önemli adımlardan biri de İzmir-Aydın demiryolunu kent merkezine bağlamak amacıyla İstasyon Caddesi açılmıştır (Toker 1967).

20. yüzyılın başlarına ise Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar ve mübadele sürecinde gayrimüslim nüfusun kentten ayrılması Denizli'nin ekonomik ve endüstriyel gelişimini olumsuz etkilemiştir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz, Denizli'nin de sanayi üretiminde durgunluk yaratmasına sebep olmuş ve bu dönemde kentin büyümesi yavaşlamıştır (Savaş Yavuzçehre 2011). Denizli'nin bu dönemdeki en belirgin doğal unsurlarından biri, kentin içinde akan dere ve ark sistemleridir. 20. yüzyılın başlarında, şehrin çeşitli mahallelerinde toplam 33 adet su kaynağı bulunduğu, Gökpınar ve Başpınar gibi büyük su kaynaklarının yanı sıra her mahallede küçük ölçekli pınarların aktığı belirtilmektedir (Cillov 1949). Bu su kaynakları, tarım ve sanayi üretimi için kritik bir rol oynamıştır. Su kaynakları sayesinde değirmenlerin çalışmasını sağlayacak enerji üretilmiş ve üretiminin sürekliliğini mümkün kılmıştır.

3.2 Cumhuriyet Döneminde Endüstrileşme Hareketleri

Cumhuriyet dönemi Türkiye genelinde olduğu gibi Denizli'de de endüstrileşme hareketlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Osmanlı döneminde daha çok küçük ölçekli üretim yapılaması, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte gelişen devlet

politikalarının etkisiyle dönüşüm sürecine girmiştir. 1920'lerin başlarında tarıma dayalı üretimin yaygın olduğu Denizli'de, un değirmenciliği, dokumacılık ve tabakçılık gibi geleneksel el sanatları ekonomik hayatın temel taşlarını oluşturuyordu. Ancak bu üretim biçimleri genellikle aile işletmeleri ya da küçük atölyeler şeklinde devam etmekteydi. Sanayi altyapısının yetersiz olmasından dolayı üretimde modernleşme zorlaştırmış ve kent ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve küçük ölçekli el işçiliğine dayalı kalmasına neden olmuştur (Mutluer 1995).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte 1930'lu yıllarda devlet teşvikli sanayileşme hareketleri başlatılmış ve Denizli bu süreçle birlikte gelişmeye başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933 yılında uygulamaya konulmuş, ülke genelinde sanayi altyapısını güçlenmiştir. Bu plan kapsamında Denizli'de de sanayi yatırımları desteklenmeye başlamıştır. Ancak sanayileşme süreci daha çok yerel girişimcilerin çabalarıyla şekillenmiş, devletin yönlendirdiği kalkınma politikaları özel sektörün gelişimine zemin hazırlamıştır (Mutluer 1995).

Denizli'de sanayileşme açısından en büyük kırılmalardan biri Denizli Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın açılmasıyla yaşanmıştır. 1948 yılında temelleri atılan ve 1953 yılında üretime başlamıştır. Denizli'nin endüstriyel kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, sadece üretim merkezi olmanın ötesinde, kentte modern endüstri kültürünün oluşmasını sağlamış, yetiştirdiği teknik personel ve iş gücü ile özel sektör için önemli bir okul görevi görmüştür. Bu fabrikada yetişen nitelikli iş gücü, ilerleyen yıllarda özel sektöre transfer olmuş ve kentin tekstil sanayisindeki büyümesine katkı sağlamıştır. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın 3 vardiya olarak çalışması mahallenin işçi yerleşim alanlarının oluşmasını ve Sümer Mahallesi'ni zamanla bir işçi mahallesi haline gelmesine ve kent nüfusunun bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Sümerbank İplik Fabrikası'nın Denizli'ye kazandırdığı sanayi kültürü, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kentsel planlama açısından da kentin gelişiminde belirleyici olmuştur (Savaş Yavuzçehre 2011).

Sanayi faaliyetlerinin hızlanması ile birlikte Denizli'nin ulaşım altyapısında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin en başında İzmir-Denizli karayolunun 1955 yılında tamamlanması ve elektriğin yaygınlaşması, küçük sanayi işletmelerinin gelişimini olanak tanımıştır. 1950'li yıllarda elektriğin sanayide kullanımı

yaygınlaşmış, Gökpınar Hidroelektrik Santrallerinin kurulmasıyla sanayi tesislerinin enerji ihtiyacı karşılanmaya başlamıştır. Bu süreçte, kentte sanayi yatırımları giderek artmış ve Denizli'nin ekonomik yapısı dönüşmeye başlamıştır. Küçük sanayi atölyeleri yerini daha büyük üretim tesislerine bırakırken, 1. ve 2. Küçük Sanayi Siteleri inşa edilerek sanayileşme süreci hızlandırılmıştır (Mutluer 1995). 1960'lı yıllar, Denizli'nin hızla göç aldığı ve sanayinin büyümeye başladığı bir dönem olmuştur. Kentte sanayi altyapısının güçlenmesiyle birlikte, kırsaldan kent merkezine göç hızlanmış ve bu durum Denizli'nin mekânsal gelişimini etkilemiştir. 1960'ların sonunda gecekondular ve apartmanlaşma gibi yeni konut üretim biçimleri ortaya çıkmış, sanayi bölgelerinin çevresinde işçi mahalleleri oluşmuştur. 1970'li yıllarda Denizli, sanayileşme açısından önemli gelişmeler yaşamış ve 1973 yılında Denizli, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" (KÖY) kapsamına alınarak teşvik politikalarından yararlanmaya başlamıştır. Bu teşviklerle birlikte özel sektör yatırımları artmış, tekstil ve iplik üretimi gibi sektörler hızla büyümüştür. Özel girişimcilerin etkisiyle kurulan tekstil fabrikaları, çırçır atölyeleri ve dokuma tesisleri sayesinde Denizli, bir sanayi kenti kimliği kazanmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda sanayileşmenin hız kazanmasıyla kentte organize sanayi bölgelerinin kurulması gündeme gelmiş ve sanayi yatırımları daha sistematik bir şekilde yönlendirilmiştir (Savaş Yavuzçehre 2011). 1990'lara gelindiğinde Denizli, artık Türkiye'nin en önemli sanayi kentlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle tekstil sanayi, kentin ekonomik yapısını şekillendiren temel sektörlerden biri olmuş, Denizli'den yurtdışına yapılan tekstil ihracatında önemli bir hız kazanmıştır. Kentte sanayi üretiminin artmasıyla birlikte ulaşım ve altyapı yatırımlarında artış ve Denizli Organize Sanayi Bölgesi gibi planlı sanayi alanları oluşturulmuştur (Mutluer 1995).

Cumhuriyet ilanından 2000 yılına kadar olan dönem Denizli için hem kentsel hem de endüstriyel dönüşüm süreci olmuştur. Küçük ev tipi atölyelerden büyük endüstri tesislerine geçiş evreleri yaşanmıştır. Bu süreç, devlet yatırımları, özel girişimcilerin çabaları ve altyapı projeleri ile desteklenmiştir. Denizli'nin günümüzdeki endüstriyel kimliğine zemin hazırlamıştır. Ancak sanayileşmenin hızlı gelişimi, kentsel yapıyı da derinden etkilemiş, göç ve plansız kentleşme gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmelere neticesinde Denizli'nin endüstri geçmişi ve endüstri mirası, kentin ekonomik ve kültürel kimliğinin önemli bir parçası olmuştur.

4. DENİZLİ'DE ENDÜSTRİNİN KENTTEKİ DAĞILIŞI VE BU DAĞILIŞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelerde, sanayi kuruluşlarının dağılımını belirleyen çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Su kaynaklarına yakınlık, altyapı olanaklarının varlığı, uygun ve ekonomik arsa temini, ulaşım ağlarına erişim kolaylığı, yerel yönetimlerin politikaları ve diğer sanayi kollarına olan yakınlık, bu dağılımı şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu faktörler, sanayi tesislerinin kent içinde veya çevresinde nasıl konumlandığını belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Mutluer 1995).

1920-1950 yılları arasında, su kaynaklarına yakınlık, altyapı ve hammaddeye erişim gibi unsurlar sanayi kuruluşlarının yer seçiminde daha belirleyici olmuştur. Bu dönemde, ulaşım ve teknolojik imkânların sınırlı olması, sanayi tesislerinin doğal kaynaklara ve hammaddeye yakın bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ancak 1950'li yıllardan itibaren, teknolojinin hızla gelişmesi ve ulaşım olanaklarının genişlemesiyle birlikte, bu faktörlerin etkisi görece azalmış ve sanayi tesislerinin yer seçiminde daha esnek bir yapı ortaya çıkmıştır (Mutluer 1995).

Aynı dönemde kentlerin büyümesi ve yapılan yeni imar planları, sanayi alanlarının dağılımını daha düzenli bir hale getirmiştir. Bu planlama süreçleri, sanayi faaliyetlerinin kent merkezinden uzaklaştırılarak çevresel ve sosyal etkilerin minimize edilmesini sağlamış, aynı zamanda ulaşım ve altyapı sistemlerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Böylece, sanayi tesisleri daha iyi organize edilmiş sanayi bölgelerine veya planlı alanlara yönlendirilmiştir (Mutluer 1995).

Günümüzde ise sanayi kuruluşlarının dağılımını etkileyen faktörler arasında teknolojik altyapıya erişim, sürdürülebilirlik hedefleri ve küresel lojistik ağlarına entegrasyon gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu durum, sanayi alanlarının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal kriterlere uygun olarak belirlenmesini sağlamaktadır.

4.1 Denizli’de Endüstrinin Alansal Dağılışı

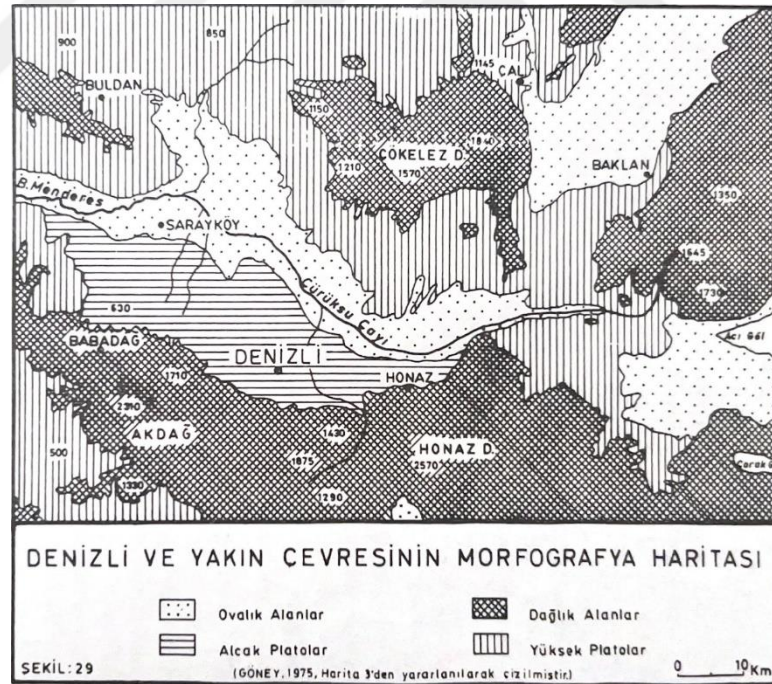
Denizli’de sanayi kuruluşlarının kent içi ve çevresindeki alansal dağılımı incelendiğinde, sanayileşme sürecinin başlangıcından itibaren bu dağılımın dönemin sosyo-ekonomik ve fiziki koşullarına bağlı olarak dağınık ve düzensiz bir yapı sergilediği görülmektedir. Ancak bu görünürdeki düzensizlik, dağılımın çeşitli fiziki ve beşeri faktörler doğrultusunda şekillendiğini, bazı bölgelerde ise sanayi tesislerinin belirgin biçimde merkezileştiğini ortaya koymaktadır.

Sanayi gelişiminin başladığı dönemden itibaren, Denizli’de sanayi kuruluşlarının kimi zaman ardışık biçimde birbirini izlediği, kimi zaman ise birbirinden kopuk, farklı mekânlarda konumlandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, özellikle kent merkezinde belirgin bir sanayi yoğunlaşmasının olduğu dikkat çekmektedir. Denizli’nin tarihî çekirdeği olarak kabul edilebilecek alanlarda, dokuma, tekstil ve küçük ölçekli imalata dayalı ilk sanayi yapılarının yer aldığı görülmektedir. Bu yapılar, kent merkezindeki geleneksel ticaret dokusuyla iç içe geçmiş bir biçimde konumlanmıştır (Mutluer 1995).

Sanayi yapılanmalarının yoğunlaştığı başlıca alanlardan biri, kent merkezi ile İzmir-Denizli-Ankara karayolunun hemen kuzeyinde yer alan Sümer Mahallesi’dir. Bu bölgede yer alan erken dönem sanayi yapıları, Denizli’nin sanayileşme sürecine öncülük etmiştir. Bunun dışında, sanayi kuruluşlarının belirli ulaşım aksları doğrultusunda daha düzenli bir planlama ile konumlandıkları da dikkat çekmektedir. Bu sanayi aksları; İzmir karayolu ve çevresi, Ankara karayolu ile Pamukkale yolu çevresi, Kayhan-Eski Acıpayam yolu çevresi ile Göveçlik-Şirinköy yolu ve çevresini kapsamaktadır (Mutluer 1995). Söz konusu akslar, zamanla sanayi faaliyetlerinin yöneldiği ve yoğunlaştığı alanlar hâline gelmiştir. Ayrıca, bu aksların dışında yer alan Organize Sanayi Bölgesi, planlı sanayi gelişiminin ve üretim alanlarının kent dışında kontrollü bir biçimde konumlandırılmasının bir örneği olarak öne çıkmaktadır (Mutluer 1995).

4.2 Endüstrinin Alansal Dağılışı Etkili Olan Faktörler

Denizli endüstrisinin dağılışı olan faktörlerden birisini Denizli ve çevresinin morfolojik özellikleri oluşturmaktadır. Denizli'nin bulunduğu alan ve yakın çevresi, Büyük Menderes nehrine güneyden bağlanan Çürüksu alüvyal ovası, bu ova kenarında yer alan alçak plato düzlükleri ve güneydeki yüksek dağlık çerçeve ile birlikte morfolojik bir alan olarak tanımlana bilir. Bu morfolojik alanın güney sınırlarını meydana getiren dağlık sınır, Çürüksu Çayına bağlanan Emir Çayı ile iki kısma ayrılır. Batıda kalan dağlık alan Akdağ kütesini, doğuda kalan alan ise Honaz Dağ'ını meydana getirir. Alçak plato düzlüğü, güneydeki Akdağ kütesi ile kuzeydeki alüvyal ova arasında ayrı bir morfolojik alanı oluşturmaktadır. Genellikle düz, fakat akarsular tarafından yer yer parçalanmış bu morfolojik alan denizden ortalama 300-400 metre yükseltiye sahiptir. Yaklaşık olarak, Sarayköy'ün batısından başlayan bu ünite, Denizli kent merkezinin de içinde bulunduğu alanı kapsayarak Honaz'ın doğusuna kadar devam eder (Mutluer 1995).

Şekil 4.1: Denizli ve Yakın Çevresi Morfografya Haritası (Mutluer, 1995)

Denizli kenti, konumu açısından uygun bir coğrafi konumda bulunması nedeni ile ekonomik bakımdan hızla gelişmiştir. Ekonomik gelişmesini daha çok sanayileşme alanında gerçekleştiren Denizli'de, sanayi kuruluşları önceleri kent merkezi ve yakın

evresinde kurulmaya başlamış, zamanla sanayi alanları kent dışına taşarak özellikle karayolları boyunca gelişmiştir (Mutluer 1995).

Sanayinin hızla gelişmesi ve bu gelişime ayak uydurmaya çalışarak hazırlanan imar planlarının da sanayi alanlarının oluşmasında etkili olmuştur. Ancak Denizli’de imar planlarının sanayileşme hareketlerini geriden takip etmektedir. Çünkü belirli bir bölgede sanayinin geliştiğini gözlemleyen yetkililer mevcut imar planlarına eklemeler yaparak ek planlarla sanayi alanlarının düzenlemesi yapılmıştır.(Mutluer 1995)

Denizli’de ilk imar planının 1960 yılında yapılmıştır. Bu planda konut alanları, yeşil alanlar, ticaret ve depolama alanları, ulaşım alanlarının yanı sıra küçük ve büyük sanayinin gelişeceği alanlar da makro hedefler olarak belirlenmiştir. Bu plana göre İzmir-Denizli-Ankara karayolunun kuzeyinde kalan ve Denizli Sümerbank Fabrikası’nın bulunduğu alan ve çevresi (Sümer Mahallesi) sanayinin yerleşme ve gelişme alanı olarak belirlenmiştir (Mutluer 1995).

Denizli’de sanayi kuruluşlarının dağılışlarında etken olan bir başka faktör de ulaşım ağıdır. Endüstrinin temel özelliklerinden birisi, hammadde ihtiyaçları, çalışanlar ve üretilen ürünlerdir. Sanayi tesislerinde kullanılan ham maddenin tesise taşınması, ürünlerin pazara ulaştırılması ve sanayi tesislerinde çalışan çalışanların iş yerlerine ulaşımı gelişmiş ulaşım ağıyla sağlanmaktadır (Tümertekin 1960). Bu nedenlerden dolayı sanayi yapıları ulaşım ağının yoğun olduğu alanlara kurulmaktadır.

Denizli’de de sanayi kuruluşlarının büyük bir bölümü karayolu ulaşım olanaklarına bağlı olarak ana karayolları boyunca kurulmuş bulunmaktadır. Özellikle Batı Avrupa Ülkeleri’nde sanayi kuruluşları demiryolu ulaşımını yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Denizli’de ise sanayi için demiryolu ulaşımı yeterince kullanılmamıştır. Bu ulaşım olanağından çok az tesis sadece ham madde taşımak için kullanmıştır. Bunun nedeni olarak; Denizli’ye ulaşan demiryolu hattı İzmir-Aydın demiryoluna Goncalı istasyonundan bağlanan tali bir hattır. Yükleme boşaltma sistemleri geliştirilmemiştir. Bugün organize sanayi bölgesinin içinden geçen demir yolu hattı üzerinde hiçbir istasyon ve yükleme boşaltma parkı yoktur. Buna dair herhangi bir projeye de rastlanmamıştır (Mutluer 1995).

5. DENİZLİ’DEKİ ENDÜSTİ MİRASI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI

Denizli, endüstriyel geçmişi açısından önemli kentlerinden biri olmuştur. Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar sanayi faaliyetlerini geliştirmiştir. 20. yüzyılın başlarında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte özellikle dokuma ve un sanayi alanında birçok sanayi tesisi kurulmuş ve kentin ekonomik yapısını büyük ölçüde bu üretim kolları üzerine şekillendirmiştir. Endüstri mirası bağlamında değerlendirilen endüstri yapıları, şehrin endüstri kenti olmasını belgeleyen ve kent hafızasında önemli yer tutan yapılar olarak korunması gereken değerlerdir. Günümüzde yitirdiğimiz endüstri yapıları ve tesisleri olsa da bazı endüstri yapıları korunarak farklı işlevlerle kullanılmaya devam etmiş, bazıları ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tez kapsamında bu bölümde 1920-2000 yılları arasında Denizli’deki endüstri mirası yapıları değerlendirilmektedir.

5.1 Üretim Tesisleri

5.1.1 Un Fabrikaları

Denizli ve çevresi, tarih boyunca zengin su kaynaklarıyla değirmencilikğin gelişimine elverişli bir ortam sunmuş, özellikle Osmanlı döneminde un üretiminin şehirde önemli bir sektör haline gelmesine zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, un üretimi, tekstil sanayisinden sonra Denizli'deki en önemli ikinci sanayi dalı olarak öne çıkmıştır (Kodal 1998).

Bu dönemde faaliyet gösteren un fabrikalarının bir kısmı akarsuların sağladığı doğal enerjiyle çalışırken, diğerleri kömürle çalışan buhar gücüne dayalı sistemler kullanmaktaydı. 1930-1938 yılları arasında şehirdeki un fabrikalarının sayısı 14'e kadar ulaşmış, ancak bunlardan yalnızca 9'u aktif üretim yapabilmektedir (Kodal 1998). Zorlu ekonomik koşullara ve İkinci Dünya Savaşı gibi küresel krizlere rağmen, 1950'li yıllara gelindiğinde Denizli’de faaliyet gösteren un fabrikalarının sayısı 7'ye

düşmüştür. Bu dönemde üretime devam eden fabrikalar arasında Kaşıkçı, Karakurt, Karabacak, Külâhçı, Hacımestan, Hacışam ve Merzeci un fabrikaları yer almaktadır (Kodal 1998).

Günümüze ise Külâhçı, Merzeci, Karabacak ve Kaşıkçı un fabrikaları ayakta kalabilmiştir. Denizli'nin sanayi geçmişini yansıtan bu tarihi yapılar, sadece mimari değerleriyle değil, aynı zamanda kentin endüstri mirasının önemli birer parçası olarak da korunması ve yaşatılması gereken varlıklardır. Endüstri mirası kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu yapılar özgün mimari dokuları, mekân düzenlemeleri ve dönemin makine sistemlerini barındırmaları açısından büyük bir kültürel öneme sahiptir.

Günümüzde Külâhçı, Merzeci ve Karabacak un fabrikaları restore edilerek farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Külâhçı un fabrikası, “Denizli Belediye Konservatuvarı” olarak hizmet verirken, Merzeci un fabrikası “Genç Denizli Merkezine” dönüştürülmüştür. Karabacak un fabrikası ise “Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi” olarak faaliyet göstermektedir. Kaşıkçı un fabrikası, henüz restore edilmemiş olup, atıl durumda bulunmaktadır.

Denizli'nin sanayi tarihinde önemli bir yer tutan bu yapılar, yalnızca geçmişin izlerini taşımakla kalmayıp, aynı zamanda kentin endüstriyel gelişimini belgeleyen somut kanıtlardır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında unculuğun Denizli'deki yükselişini, üretim süreçlerini ve dönemin ekonomik dinamiklerini yansıtan bu değirmenler, endüstri mirasının yaşayan belgeleri niteliğindedir. Bu nedenle, korunmaları ve aslına uygun şekilde yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılmaları büyük önem taşımaktadır.

5.1.1.1 Pandazoplu Un Fabrikası

Pandazoplu Un Fabrikası, Denizli Merkezefendi ilçesinde, tren garını kent merkezine bağlayan şehrin ilk yerleşim merkezlerinden biri olan İstasyon Caddesi üzerinde konumlanmaktadır.

Pandazoplu Un Fabrikası, Denizli'nin sanayi tarihinde önemli bir yere sahiptir ve kentin ekonomik gelişiminde önemli olan un fabrikalarından biri olmuştur. Günümüzde Kent Müzesi'nin bulunduğu alanda kurulan bu fabrika, bölgenin kalkınmasına önemli bir yere sahiptir (Toker 2023). Değirmencilikten modern un fabrikasına geçiş sürecinde Pandazoplu Un Fabrikası sanayi ve ticaretin gelişmesine öncülük etmiş ve Denizli'nin üretim merkezi olmasına katkı sağlamıştır (Toker 2023).

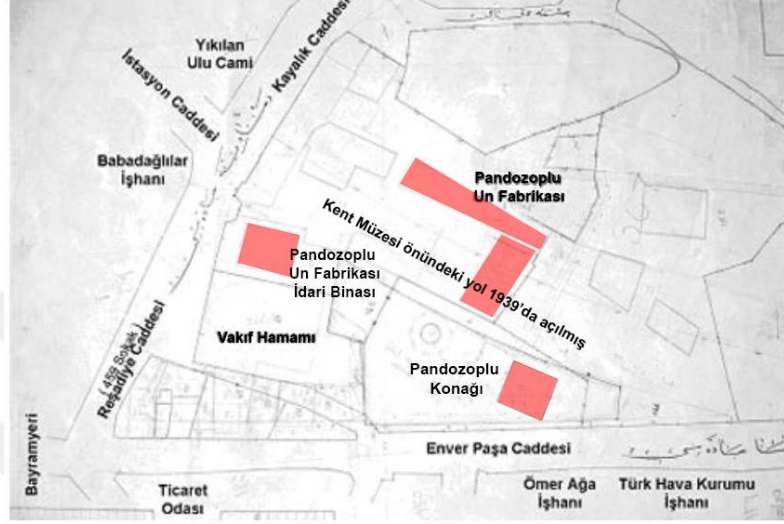
Şekil 5.1: Pandazoplu Un Fabrikası

(<https://www.facebook.com/eskidenizli/posts/buras%C4%B1-neresidir-ve-ilerdeki-sa%C4%9Fdaki-bina-neresi-cevapbu-foto%C4%9Fraf-gazi-ilkokulu-/3323299681087949/>)

Fabrikanın makinaları yurt dışından ithal edilerek, dönemin en ileri teknolojileri ile donatılmıştır. Günlük 300 çuval un üretim kapasitesine sahip olması nedeniyle bölgenin en büyük un fabrikalarından biri olarak kabul edilmiştir (Toker 2023). Fabrikanın İstasyon Caddesi'ne yakın bir konumda yer alması, üretilen unların demiryolu aracılığıyla farklı bölgelere sevk edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu stratejik konum, ürünlerin daha geniş bir coğrafyada dağıtımını mümkün kılmıştır (Toker 2023).

Pandazoplu'nun Denizli'ye kazandırdığı altyapı projelerinden biride, günümüzde Gazi Mustafa Kemal Bulvarı olarak bilinen İstasyon Caddesi'dir. Caddenin inşasının Pandazoplu tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. 1960'lara kadar, bu caddenin kenarında fabrika çalışanları için inşa edilen lojmanlar varlığını sürdürmüştür (Toker 2023).

Fabrikanın kurucusu Kimon Pandazoplu'nun konağı ise, günümüzde Atatürk ve Etnografya Müzesi'nin yanında bulunan boş arazide yer almaktaydı. Konak, Çağdaş İtalyan sanat akımlarından biri olan Art Nouveau tarzında inşa edilmiştir. Bugün Atatürk ve Etnografya Müzesi olarak kullanılan yapı ise, Pandazoplu Un Fabrikası'nın idari binası olarak yapılmıştır (Toker 2023).

Şekil 5.2: 1926 Kadastral Haritanın bir bölümü (Hüsamettin Ataman Arşivi ve Yazar düzenlemesi)

1920'lerin başında gerçekleşen mübadele süreci sonrası Kimon Pandazoplu, Denizli'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak, Milli Mücadele döneminde Pandazoplu Un Fabrikası, Kuvayı Milliye birliklerinin un ihtiyacını karşılamak amacıyla aktif olarak kullanılmıştır (Bayraktar 1991).

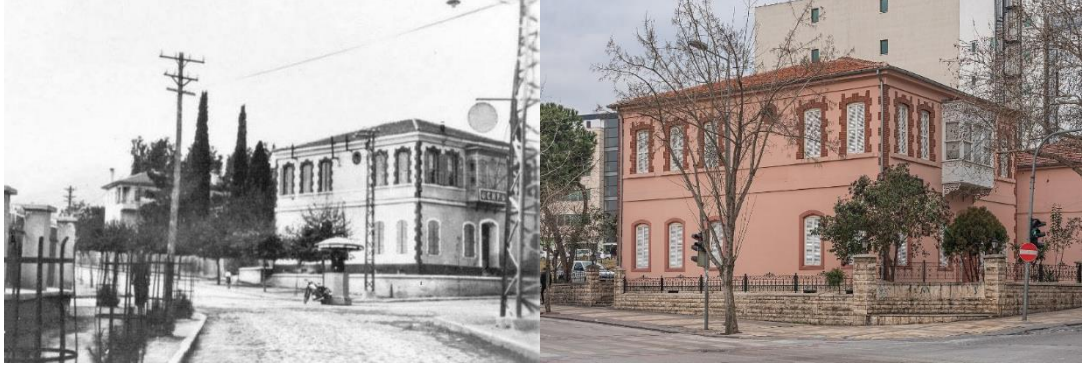
Cumhuriyet'in ilanından sonra fabrika, önce askeri hastane, ardından tütün deposu olarak kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan ordusunun Denizli'ye yaklaşması üzerine, Kuvayı Milliye tarafından fabrikanın bazı makine aksamaları sökülerek trenle Dinar'a sevk edilmiştir (Toker 2023). Fabrikanın bünyesinde bölgenin en büyük dökümhanesi de bulunmaktaydı. Milli Mücadele döneminde Gıy Gıy Ahmet tarafından bu dökümhanede ordu için toplar üretilmiş ve cepheye gönderilmiştir (Bayraktar 1991).

Fabrika binası, Taş Atölyelerin inşasına kadar varlığını sürdürmüştür. Pandazoplu'nun konağı ise 1925'ten 1973'e kadar 17 Denizli valisinin resmi konutu olarak kullanılmıştır. Daha sonra yapı yıkılmış ve yerine Özel İdare İş Hanı inşa edilmiştir (Toker 2023).

Şekil 5.3: Pandazoplu Konağı ve Pandazoplu Un Fabrikası İdari Binası (Toker 2023)

Günümüzde, Pandazoplu Un Fabrikası'na ait yapılardan yalnızca idari bina ayakta kalmış olup, bu yapı Atatürk ve Etnografya Müzesi olarak işlevini sürdürmektedir. Pandazoplu Un Fabrikası'na ait yapılardan günümüze ulaşan tek yapı olan bu bina, zaman içinde farklı işlevlerle kullanılmış ve korunarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bina bir süre parti binası olarak değerlendirilmiş ve 4 Şubat 1931 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli'yi ziyareti sırasında burada konaklamıştır. 1950'li yıllarda Sağlık Bakanlığı'na tahsis edilerek bir süre Verem Savaş Dispanseri olarak hizmet vermiştir. 1977 yılında Kültür Bakanlığı tarafından anıt eser olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır (Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü). Atatürk'ün doğumunun 100. yılı kapsamında 1981 ile 1983 yılları arasında yapı onarımından geçirilmiş ve 1 Şubat 1984 tarihinde müze olarak ziyarete açılmıştır. Zamanın getirdiği yıpranmalar ve binanın mimari yapısının korunma ihtiyacı nedeniyle, 1997 yılı sonunda yeniden restorasyon sürecine alınmıştır. Onarım ve teşhir düzenlemelerinin tamamlanmasının ardından, Atatürk'ün Denizli'yi ziyaretinin 68. yılı olan 4 Şubat 1999 tarihinde müze olarak tekrar hizmete açılmıştır (Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü). Günümüzde Atatürk ve Etnografya Müzesi, hem Denizli'nin sanayi tarihine ışık tutan Pandazoplu Un Fabrikası'nın izlerini taşımakta hem de Atatürk'ün Denizli ziyaretine tanıklık etmiş tarihi bir yapı olarak kent belleğinde önemli bir yere sahip olmaya devam etmektedir.

Şekil 5.4-5: Pandazoplu Un Fabrikası İdari Binası, Günümüz Atatürk ve Etnografya Müzesi (Çoşkun Önen Arşivi ve Yazar Arşivi 2024)

5.1.1.2 Merzeci Un Fabrikası (İktisat Dakik Fabrikası)

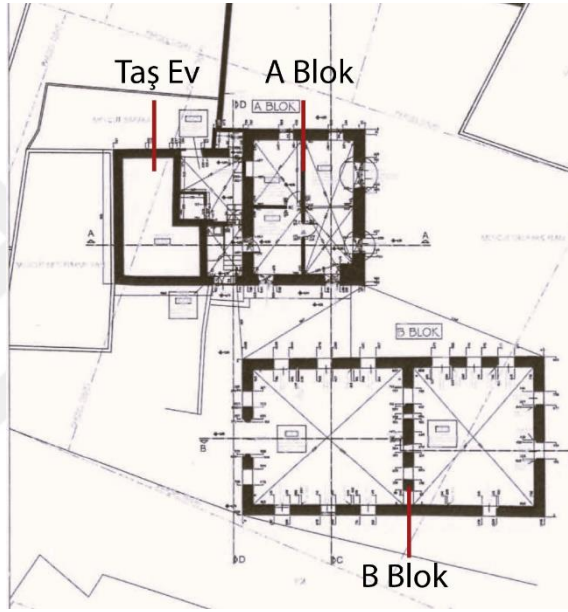
Merzeci Un Fabrikası, eski adıyla İktisat Dakik Fabrikası (Dakik Arapçada un anlamına gelmektedir), Denizli Pamukkale ilçesi Değirmenönü Mahallesi'nde yer almakta olup kuzeyde Çaybaşı Caddesi, güneyde ise Lise Caddesi arasında konumlanmaktadır. Günümüzde apartman blokları arasında kalan yapı, hem konut hem de ticari alanların bulunduğu bir çevrede konumlanmıştır. 4 Ekim 1995 tarihinde İzmir II No'lu Anıtlar Kurulu tarafından tescil edilerek koruma altına alınmıştır (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.6: Merzeci Un Fabrikası (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Merzeci Un Fabrikası A ve B olmak üzere iki bloktan oluşmaktadır. Rölöve çalışmalarında “A Blok” olarak adlandırılan kısım üç katlı idari bina yapısı, “B Blok” ise iki katlı değirmen yapısıdır. Un Fabrikası olarak işlevini yitirdikten sonra farklı işlevlerle kullanılan yapının A Bloğu uzun yıllar konut olarak kullanılmış ve kuzey yönünde tek katlı taş ev eklenmiştir (Şekil 5.7). Her iki blokta zaman içinde niteliksiz

ekler almış ve restorasyon çalışmalarında bu ekler kaldırılmıştır. Yapının basık kemerli pencereleri ve köşe detayları, ateş tuğla ile tasarlanmıştır. Düzgün taş işçiliği, pencere formları gibi mimari özellikleri döneminin batılılaşma etkilerini yansıtmaktadır. B Blok ise yığma taş üzerine ahşap karkas sistemle inşa edilmiş olup, kerpiç ile desteklenmiş ve saman harç ile sıvanmıştır (Başoğlu Avşar 2015). Bu yapı, hem malzeme kullanımı hem de mimari detaylarıyla döneminin sanayi yapılarının özgün özelliklerini yansıtmaktadır. Merzeci Un Fabrikası, zaman içerisinde farklı işlevlerle kullanıldığı için özgün mekân düzeni ve makine donanımı ile ilgili izler büyük oranda kaybolmuştur.

Şekil 5.7: Merzeci Un Fabrikası Zemin Kat Rölöve Planı (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)

2009 yılında Denizli Belediyesi tarafından kamulaştırılan Merzeci Un Fabrikası, restorasyon çalışmaları kapsamında, sıkışık apartman blokları arasında kalmış olmasında dolayı çevresiyle daha uyumlu hale getirilmesi için çevre parselleri de kamusallaştırılmıştır Çevre parsellerinde kamusallaştırılmasıyla proje alanı genişletilmiş ve yapıyı kent merkezine bağlayan sokak da projeye dâhil edilmiştir (Başoğlu Avşar 2015). Restorasyon sürecinin tamamlanmasının ardından, yapı 2013 yılında “Genç Denizli Merkezi” olarak hizmete açılmıştır.

Şekil 5.8: Genç Denizli Merkezi (Yazar Arşivi 2023)

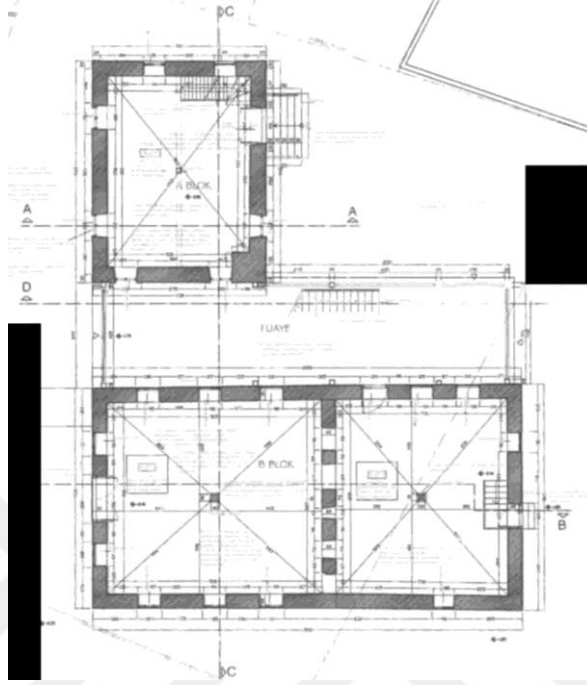
Yapının yeniden işlevlendirilme sürecinde, sadece sınırlı bir kesimin kullanacağı bir alan yaratmak yerine, toplumun geniş kesimlerine hitap eden bir kültür ve sanat merkezi oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Merzeci Un Fabrikası, “Genç Denizli Merkezi” olarak işlevlendirilmiş ve her yaş grubuna yönelik drama, tiyatro, müzik, resim gibi sanat dallarının kurslarının verileceği bir merkez haline getirilmiştir. Burada çeşitli sanatsal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirilmektedir (Başoğlu Avşar 2015).

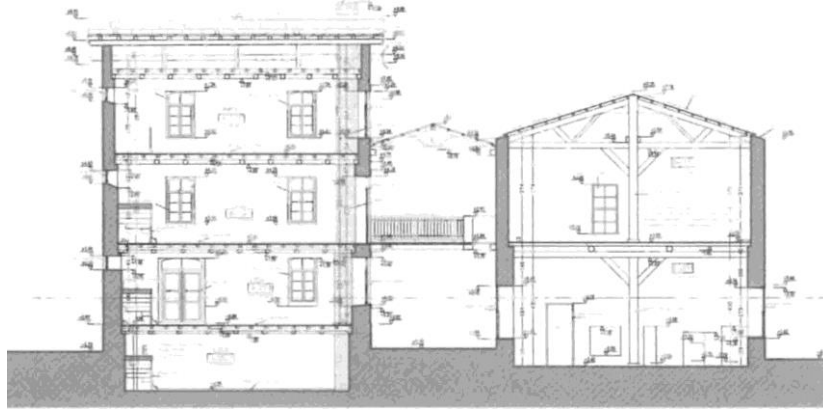
Şekil 5.9: Genç Denizli Kulüpleri Kurs Kayıt Afışı
(<https://www.instagram.com/p/BGbzarDoLmF/?igsh=MXc4MGJ2aWpocTQwcA==>)

Restorasyon projesi kapsamında A Blok'un tamamı ve B Blok'un zemin katı; drama, tiyatro, resim ve müzik gibi sanat dallarına yönelik kursların verileceği sınıflar olarak projelendirilmiştir. B Blok'un üst katı, tiyatro gösterimleri ve konferansların gerçekleştirileceği çok amaçlı bir salon olarak tasarlanmıştır. A Blok ve B Blok

arasında, giriş ve toplanma alanı olarak kullanılabilecek modern bir ek yapı bulunmaktadır. Ayrıca depo, ıslak hacimler gibi servis alanları da geçici bir yapı olarak bahçeye dahil edilmiştir (Başoğlu Avşar 2015).

Şekil 5.10: Merzeci Un Fabrikası Zemin Kat Restorasyon Planı (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)

Şekil 5.11: Merzeci Un Fabrikası Restorasyon C-C Kesiti (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Müellif Başoğlu-Çınar Mimarlık)

Merzeci Un Fabrikası, Denizli'nin sanayi geçmişi ve ekonomik yapısıyla ilgili önemli bilgileri mekânsal olarak günümüze taşıyan bir belge niteliğindedir. Un fabrikası olarak işlevini yitirmiş olsa da dönemin mimari özelliklerini yansıtmaları bakımından endüstri mirası kapsamında değerlidir. Bu yapı, Denizli'nin endüstri

hafızasının somut bir belgesi olmasının yanı sıra sanatsal ve mimari değere sahip önemli bir endüstri mirasıdır.

5.1.1.3 Külâhçioğlu Un Fabrikası

Külâhçioğlu Un Fabrikası, Denizli Pamukkale ilçesinde; Kent merkezinin ilk yerleşim yerlerinden biri olan Topraklık Mahallesi'nde yer almaktadır. 1920-1925 yılları arasında Hacı Ahmet Külâhçı Efendi tarafından kurulmuştur. Makinaları Almanya'dan ithal edilmiştir. Bugünkü öğütme teknolojisinin ilk uygulandığı şekilde donatılmıştır. 1940'lı yıllarda fabrika bir grup tabak esnafına satılmıştır. 1950'li yıllarda buhar makinasının yerine dizel jeneratör yerleştirilmiştir. 1950 yılında ayakta kalabilen diğer değirmenler ile birleşerek, Denizli Un Fabrikaları Kollektif Şirketi adı altında çalışmalarını sürdürmüştür (İnceoğlu 2004). 1970'li yılların ortasında kadar faaliyetini sürdürmüştür. Külâhçioğlu Un Fabrikası kentin ekonomik yapısını şekillendiren üretim tesislerinden biri olarak faaliyet göstermiştir. 4 Ekim 1995 tarihinde İzmir II No'lu Anıtlar Kurulu tarafından tescil edilerek koruma altına alınmıştır (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2019).

Şekil 5.12: Külâhçioğlu Un Fabrikasına giden su arığı (Fotoğrafçı Cengiz Aktaş Arşivi)

Külâhçioğlu Un Fabrikası, dikdörtgen formda planlanmış ve dört katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının üst örtüsü beşik çatı şeklinde tasarlanmış olup, çatı örtüsü olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Ana taşıyıcı unsurlar olarak moloz taş ve tuğla

tercih edilmiş, Osmanlı Dönemi'nin batılılaşma sürecinde sanayi yapılarında yaygın olarak görülen tuğla örgü sistemi ile güçlendirilmiştir. Cephelerde, kat ayrımları yatay tuğla bantlarla vurgulanmıştır. Yapının güney cephesinde yuvarlak kemerli bir ana giriş kapısı yer almakta olup, pencereler dikdörtgen formda tasarlanmış ve basık tuğla kemerleri ile çerçevelenmiştir. Bu pencere düzeni, aynı dönemde inşa edilen Merzeci Un Fabrikası'nda da görülen mimari bir yaklaşımla benzerlik göstermektedir. Yapının bahçesinde, tuğladan yapılmış ve dairesel formda tasarlanmış bir baca bulunmaktadır. Endüstri yapılarının işlev olarak ayrılmaz bir parçası olan bu baca, yapının özgün kimliğini koruyan önemli bir unsurdur.

Şekil 5.13: Külahçioğlu Un Fabrikası Kuzey Cephe Rölövesi (Denizli Büyük Şehir Belediyesi Arşivi)

Fabrika binası, Osmanlı'nın batılılaşma sürecindeki sanayi yapılarında sıkça rastlanan mimari unsurları barındırmaktadır. Cephe düzeninde simetriye önem verilmiş, tuğla malzemenin karakteristik kullanımı öne çıkmıştır. Yapının geometrik düzenlemeleri, fonksiyonel ve sade tasarım anlayışını yansıtırken, endüstri yapılarında yaygın olarak kullanılan güçlü ve dayanıklı taşıyıcı sistem anlayışını da ortaya koymaktadır.

Fabrikaya ek olarak inşa edilen yönetim binası, tek katlı olup, üzeri kırma çatı ile örtülmüş ve alaturka kiremitle kaplanmıştır. Yapının cephelerinde dikdörtgen formlu pencereler sıralanmış olup, bu pencerelerin üst kısımlarında dekoratif süsleme bantları kullanılmıştır. Yönetim binası, mimari tasarım açısından fabrika ile uyum içinde inşa edilmiştir. Ancak, 2003 yılında tescilli olmasına rağmen yönetim binası

yıkılmıştır. Bahçesinde bir de idari binası bulunmaktadır (Denizli İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2019).

Şekil 5.14: Çöken Ek Yönetim Binası. 1996 (Denizli İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.15: Kùlahçioğlu Un Fabrikası İdari Binası Ek Yönetim Binası Yıkıldıktan Sonra (Denizli İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.16: Kùlahçioğlu Un Fabrikası İdari Binası (Denizli İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Külahçioğlu Un Fabrikası, 20 Ekim 2004 tarihinde meydana gelen yangın nedeniyle büyük hasar almış, çatı örtüsü ve iç mekânlar tamamen tahrip olmuştur. Yangın sonrasında, yapının taşıyıcı unsurları ve mimari detaylarının büyük kısmı yok olmuş, fabrika işlevini kaybetmiştir. Bunun üzerine, 2006 yılında Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları ile yapı yeniden ayağa kaldırılmıştır. Restorasyon sürecinin tamamlanmasının ardından, bina kültürel ve sanatsal etkinlikler için bir merkez haline getirilmiş, Denizli Belediyesi Konservatuvarı bünyesinde eğitim verilen branş sayısı artırılmıştır. Mehter takımı, halk müziği orkestrası, bando popüler topluluğu, çok sesli halk müziği korusu ve halk oyunları gibi birçok sanatsal faaliyet bu binada yürütülmektedir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2019).

Denizli'nin önemli sanayicilerinden, DEBAK'ın kurucusu Faruk İncoğlu ile yapılan sözlü tarih çalışmasında, fabrikanın kullanım sürecinden korunma mücadelesine, yangın felaketinden restorasyonuna kadar geçen aşamaları bireysel tanıklıklarla belgeleyerek bu sürecin toplumsal hafızadaki yerini ortaya koymaktadır; Külahçioğlu Un Fabrikası geçmişte bir kolektif şirketin ortaklarından birine ait olan fabrika, zaman içinde işlevini yitirmiş ve atıl duruma düşmüştür. 1981 yılında okumak için gittiği Almanya'dan Türkiye'ye döndüğünde, Faruk İncoğlu bu fabrikanın artık kullanılmadığını ve yalnızca kamyonların park alanı olarak değerlendirildiğini gözlemlemiştir. Buna rağmen yapı, taş mimarisi ve içindeki ahşap makineleriyle dikkat çekici bir estetiğe sahip olduğunu, fabrikanın geçmiş işleyişine dair izlerin hâlâ korunuyor olması, endüstri mirası açısından yapıyı değerli kılmakta olduğunu belirtmektedir. Amcası Mimar Necati İncoğlu ile birlikte 1990'larda fabrikayı gezdiklerinde içerideki makinelerin hala sağlam durduğunu ve yapının mimari açıdan büyük bir potansiyel taşıdığını fark etmişlerdir. Bu gözlemlerden sonra, Necati Bey fabrikanın korunması için harekete geçmiş ve yapının Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescillenmesi için başvuruda bulunmuştur. Başvuru kısa sürede kabul edilmiş ve fabrika sit alanı ilan edilmiştir. Ancak bu süreç, mal sahipleri açısından ekonomik bir mağduriyet yaratmış ve yapının ticari amaçlarla kullanılmasını engellemiştir. Daha önce düşük fiyatlarla satın alınıp yıkılarak farklı projelere dönüştürülmesi planlanan fabrika, bu statü kazandıktan sonra yatırımcılar için cazibesini kaybetmiş ve olduğu gibi kalmıştır. Bu aşamada Necati Bey, fabrikanın kaderinin belirlenmesi için belediye başkanlarıyla temas kurmuş ve yapının belediye

tarafından satın alınmasını önermiştir. Görüşmeler sonucunda, fabrika belediyeye devredilmiş ve böylece korunması için önemli bir adım atılmıştır. Dönemin belediye başkanları, Ali Marım ve Ali Aygören, yapıya duyarlılıkla yaklaşarak fabrikanın çevresini düzenlemiş ve yapıyı görünür hale getirdiklerini belirtmektedir. Ancak süreç yeterince hızlı ilerlememiş, bina uzun bir süre korumasız bırakılmış ve zaman içinde yapısal tehditlere maruz kalmıştır. Bu süreçte, 2004 yılında binada meydana gelen büyük bir yangın olmuştur. Yangın sonrası yapı ciddi tahribat yaşamış ve büyük ölçüde hasar almıştır. Daha sonra, belediye binayı tekrar değirmen olarak işlevlendirme fikrini gündeme getirse de, bu aşamada orijinal işlevine döndürülmesi oldukça zor bir süreç haline gelmiştir. Yangın sonrası yapılan müdahalelerle yapı restore edilerek kültürel ve sanatsal bir merkez olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Büyük bir özveriyle yürütülen restorasyon sürecinde önemli harcamalar yapılmış, mimari kimliğin korunması için çaba sarf edilmiştir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2019).

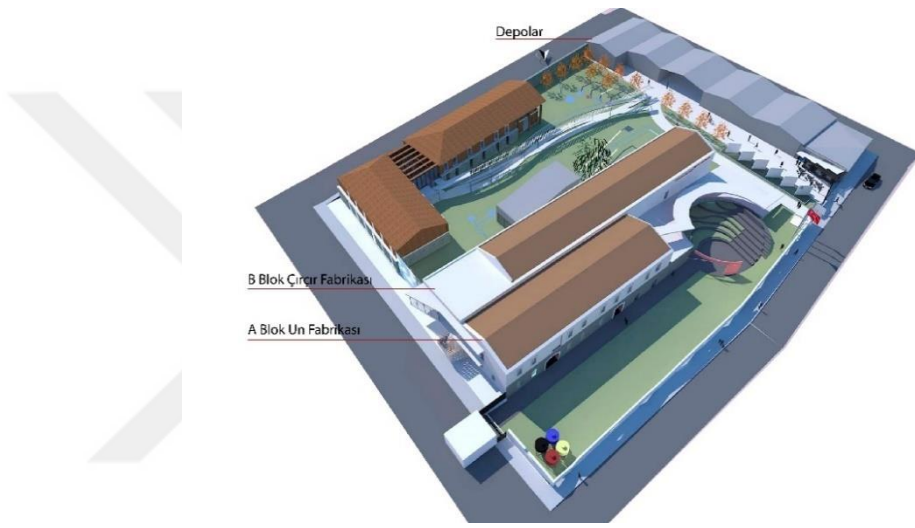
Bugün, yapı mimari açıdan büyük ölçüde korunmuş olmakla birlikte, işlevsel olarak eski rolünü sürdürememektedir. Fabrikanın yaşadığı dönüşüm süreci, endüstri mirasının korunmasının ve yeniden işlevlendirilmesinin ne kadar hassas ve özen gerektiren bir süreç olduğunu gözler önüne sermektedir. Sözlü tarih çalışması kapsamında elde edilen bu anlatı, endüstri yapılarının yalnızca fiziksel varlıklar olmadığını, aynı zamanda kentsel belleğin bir parçası olarak korunmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Şekil 5.17: Denizli Belediye Konservatuvarı (Yaza Arşivi 2024)

5.1.1.4 Karabacak Un Fabrikası-Abaloğlu Çırçır Fabrikası- Zaferiye Abaloğlu Bilim ve Sanat Merkezi

Karabacak Un Fabrikası, Denizli'nin Merkezefendi ilçesinde, kentin en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Sümer Mahallesi'nde (eski ismi Kirişhane Mahallesi), Çal Caddesi üzerinde konumlanmaktadır. Kentin endüstriyel gelişiminde önemli bir yere sahip olan bu yapı, 10 Kasım 2017 tarihinde Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017).

Şekil 5.18: Fabrikanın restorasyon çalışması üç boyutlu modeli
(<https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602>)

Karabacak Un Fabrikası, Denizli'nin endüstri ve kültürel mirası açısından önemli bir yapı olup, yanında bulunan yapı ile birlikte un fabrikası ve pamuk çırçır fabrikası olarak işlev görmüştür. 1930 yılında inşasına başlamış olup 1932 inşası tamamlanmıştır. 1944 yılında Abaloğlu ailesi tarafından satın alınarak un üretimine devam etmiştir. 1951 yılında yanına bitişik olarak eklenen B Blok pamuk çırçır fabrikası olarak faaliyet göstermeye başlamış, ilerleyen yıllarda üretim kapasitesi artırılmış ve 1965 yılında A Blok da çırçır fabrikasına dönüştürülerek bütünleşmiş bir üretim alanı oluşturulmuştur (Şahinler 2020). Ege Bölgesi'nin özel sektöre ait en büyük pamuk işleme tesislerinden biri olarak kabul edilen fabrika, hasat döneminde haftanın yedi günü, üç vardiya halinde yoğun bir üretim sürecine sahip olmuştur. Çiftçilerin ürünlerini getirerek ticaret yaptığı, sosyal etkileşimde bulunduğu bir merkez haline gelen tesis, yalnızca endüstriyel üretim açısından değil, aynı zamanda

bölgesel sosyo-ekonomik yaşamın önemli bir parçası olarak işlev görmüştür (Şahinler 2020).

Şekil 5.19-20: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası-Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi (<https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602>)

Fabrikanın ilk inşa edilen bölümü olan A Bloktur. Yapının alt katı 110 cm kalınlığında doğal taş ile örülmüş, ara kat döşemesi ahşap, üst katı ise 60 cm kalınlığında harman tuğlası ile inşa edilmiştir. Çatı makasları, 11 metre genişliğinde açıklık geçebilecek şekilde ahşap olarak tasarlanmış, üzeri balık sırtı tarzında geçme ahşap tahtalar ile kaplanmıştır. Çatı kaplamasının %80'i korunmuş olup, eksik bölümler Almanya'dan getirilen lamine ladin kereste ile tamamlanmıştır (Şahinler 2020).

Şekil 5.21: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası-Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi Sergi Salonu (Yazar Arşivi 2024)

1951'de inşa edilen B Blok'un alt katı 80 cm kalınlığında kaba yontu taş ile üst katı ise 60 cm kalınlığında harman tuğlası ile örülmüştür. Çatısı kırık betonarme plak biçiminde tasarlanmış, çelik gergi çubuklarıyla dayanıklılığı artırılmıştır. Sanayi

mimarisine özgü sağlam malzeme kullanımı ve işlevselliği ön planda tutan tasarım anlayışıyla inşa edilen yapı, dönemin endüstriyel mimari özelliklerini yansıtmaktadır (Şahinler 2020).

Fabrikanın üretim faaliyetleri süresince Bağırsak Deresi üzerine kurulu su türbini ile kendi elektriğini üretebilmesi, o dönemin teknolojik olanaklarını kullanarak üretim sürecinde kendi kendine yetebilme açısından önemli bir özellik olarak değerlendirilmiştir (Şahinler 2020). Günümüzde, bu türbin ve fabrikada kullanılan çırçır makinelerinin bazı parçaları yapının bahçesinde sergilenmektedir (Şekil 5.22).

Şekil 5.22: Karabacak Un Fabrikası-Abalıoğlu Çırçır Fabrikası- Merkezi Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi Bahçesi (Yazar Arşivi 2024)

2007 yılında Prof. Orhan Şahinler tarafından bir geliştirme projesi hazırlanmış, 2011'den itibaren Yüksek Mimar Fuat Şahinler ve ekibi tarafından restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Restorasyon sırasında yapının özgün mimari özellikleri korunarak, kültürel ve sanatsal etkinliklere hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Abalıoğlu ailesi misyon edindiği, "Önce insan" ve "Toplumdan aldığını, büyütüp topluma kazandırma" ilkeleri doğrultusunda, atıl durumda kalan un ve çırçır fabrikasını Zaferiye Abalıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi'ne dönüştürme kararı almıştır (Şahinler 2020). Merkezin temel amacı, Denizli halkına bilim ve sanatı sevdirmek, topluma yönelik ilgi uyandıran etkinlikler düzenlemek ve gelecek nesilleri bilinçlendirmek olmuştur. Merkezin sanat atölyeleri haline getirilen bölümlerinde, 2012 yılında Avrupa Birliği fonlarıyla desteklenen "Kültürlerarası Resim Kampı",

2014 yılında Pamukkale Üniversitesi öğrencilerine yönelik "Mozaik Yaz Okulu" ve 2015 yılında Bedri Baykam'ın sanat direktörlüğünde "Sivil Toplum Diyalogu için Sanat Projesi" gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, sergi salonu olarak düzenlenen alanlarda çeşitli sanat sergileri açılmış, öğrencilere yönelik bilim, sanat ve kültür eğitimleri verilmiştir (Şahinler 2020).

Zaferiye Abaloğlu Bilim ve Sanat Merkezi, endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi açısından başarılı bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Yapı, yalnızca mimari nitelikleriyle değil, aynı zamanda Denizli'nin endüstri tarihindeki rolüyle de endüstri mirası açısından büyük bir öneme sahiptir. Restorasyon sürecinde, orijinal yapısal unsurlar korunmuş, dönemin inşaat teknikleri ve malzeme kullanımına sadık kalınarak yenilenmiştir. Yapının beden duvarları moloz taş ve harman tuğla ile örülmüş, çatı beşik formunda tasarlanmış ve üzeri Marsilya tipi kiremit ile kaplanmıştır. Pencere geniş ve yuvarlak kemerli olarak tasarlanmış ve korunmuştur. Tüm restorasyon süreci, yapının endüstri mirası niteliğini kaybetmeden çağdaş kullanım alanlarına dönüştürülmesine yönelik bir anlayışla gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5.23: Karabacak Un Fabrikası-Abaloğlu Çırçır Fabrikası- Merkezi Zaferiye Abaloğlu Bilim ve Sanat Merkezi Bahçesi (<https://www.arkiv.com.tr/proje/zaferiye-abalioglu-bilim-ve-sanat-merkezi/7602>)

Karabacak Un Fabrikasının korunması ve uzun vadede işlevselliğinin devam ettirilmesi, endüstri ve kültürel mirasının yaşatılması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Endüstri yapılar, geçmişin üretim süreçlerini, teknolojik gelişimini ve toplumsal yapısını belgeleyen önemli unsurlar olup, kent belleğinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, tarihi fabrika yapılarının

yeniden işlevlendirilmesi, endüstriyel geçmiş ile kültürel gelecek arasında köprü kurarak, endüstri mirasının korunmasına yönelik bilinç oluşturulmasını desteklemektedir.

5.1.1.5 Kaşıkçı Un Fabrikası

Kaşıkçı Un Fabrikası, 1921 yılında Hacı Mustafa Kaşıkçı tarafından Gökpınar Çayı üzerinde kurulmuştur. Kaşıkçı un fabrikası hakkında yazılmış akademik kaynak bulunmamaktadır, edinilen bilgiler günümüzde fabrika yapısından geriye kalan yapıları korumak için bekçilik yapan Bayram Avcıdan edinilmiştir. O dönemde Acıpayam yolu bu bölgeden geçtiği için lojistik açıdan avantajlı bir konuma sahiptir. Fabrikanın ilk üretim yapısı küçük ölçekli bir yığma yapı iken, 1950 yılında artan üretim kapasitesine cevap verebilmek adına Almanya'dan getirilen modern değirmen makineleri ile donatılmıştır (Avcı 2025).

Şekil 5.24: Kaşıkçı Un Fabrikası (Yazar Arşivi 2024)

Bu süreç, Türkiye’de 1930’lu yıllardan itibaren hızlanan sanayileşme ve modernizasyon hareketinin bir yansımasıdır. 1994 yılında, üretimin yoğun olduğu bir dönemde buğdayı öğüten valslerden çıkan kıvılcımlar nedeniyle büyük bir yangın meydana gelmiş ve fabrika kullanılamaz hale gelmiştir. Günümüzde terkedilmiş durumda olan yapı, bir bekçi tarafından korunmakta fakat yıllar içinde doğal tahribata maruz kalmıştır (Avcı 2025).

Şekil 5.25: Kaşıkçı Un Fabrikası (Yazar arşivi 2024)

Fabrikanın günümüzdeki yapısal özellikleri incelendiğinde, yığma taş tekniğiyle inşa edildiği görülmektedir. Duvar örgüsünde taş bloklar ile harç kullanılmış olup, pencereler geniş açıklıklarla tasarlanmıştır. Yüksek katlı bölümler üretim sürecine uygun olarak inşa edilmiş, İç mekândaki taş bloklar, geçmişte burada bir makine ya da üretim ekipmanlarının yer aldığını düşündürmektedir (Şekil 5.28). Üretim bölümünün çatı yapısı tamamen tahrip olmuştur. İç mekânda ise yer yer betonarme kolonlar ve kirişler, endüstriyel üretime uygun sağlam bir taşıyıcı sistemin varlığına işaret etmektedir.

Şekil 5.26-27-28: Kaşıkçı Un Fabrikası İç Mekân (Yazar arşivi 2024)

Fabrika yapısında işlevsellik ön planda tutulmuş olup, üretim alanları ayrılmıştır. Üretim bölümüne ek olarak; deve damı (Şekil 5.29-30), buğday ambarı (Şekil 5.31-32), işçi lojmanları ve su kuyusu (Şekil 5.33-34-35) gibi yapılar, üretim sürecinin bir parçası olarak konumlandırılmıştır. Özellikle fabrikanın suyla olan

ilişkisi dikkate çekmektedir; değirmenlerin çalışması için gerekli olan enerji, fabrikanın karşısındaki su kuyusundan bir köprü ile taşınmıştır. Bu sistem, su gücünün erken dönem endüstri yapılarında nasıl kullanıldığına dair önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca, fabrika bekçisi Bayram Avcı ile yapılan sözlü tarih çalışmasında; fabrikanın yol ile sınır oluşturan bahçe duvarına bitişik işçilerin konaklaması için yapılan küçük yapıların, zamanla yıkılmış ve yok olduğunu belirtmektedir (Avcı 2025).

Şekil 5.29-30: Kaşıkçı Un Fabrikası Deve Damı (Yazar arşivi 2024)

Şekil 5.31-32: Kaşıkçı Un Fabrikası Buğday Ambarı (Yazar arşivi 2024)

Şekil 5.33-34-35: Kaşıkçı Un Fabrikası, Su Kuyusu-Köprü- Suyun Döküldüğü Havuz (Yazar arşivi 2024)

Kaşıkcı Un Fabrikası, Denizli ve çevresindeki sanayi tarihinin önemli örneklerinden biri olup, günümüzde atıl bırakılmış bir endüstri mirası olarak değerlendirilmektedir. Yapının mevcut durumu, yangın sonrası tahribatın yanı sıra doğal etkiler ve bakım eksikliği nedeniyle giderek yok olması kaçınılmazdır. Buna rağmen, taş örgü duvarları, geniş pencere açıklıkları ve yapısal unsurlarıyla döneminin endüstri yapılarına dair önemli bilgiler vermeye devam etmektedir. Endüstri mirasının korunması açısından, bu tür yapıların belgelenmesi ve restorasyon projeleriyle geleceğe taşınması endüstri mirası için değerlidir.

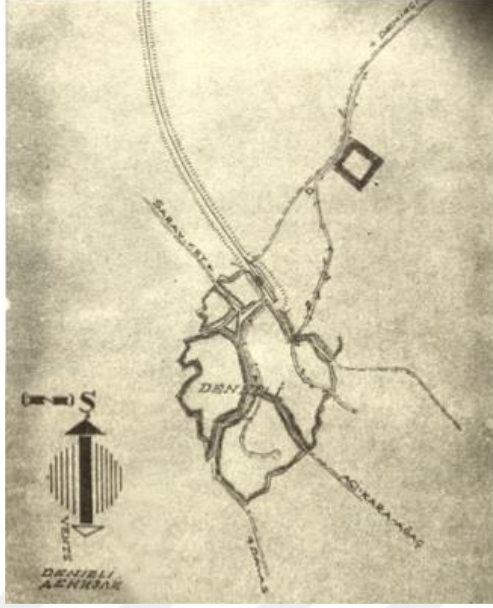
5.1.2 Tekstil Endüstrisi

5.1.2.1 Sümerbank Denizli İplik Fabrikası

Sümerbank, Erken Cumhuriyet Döneminden itibaren farklı şehirlerde kurulmuş ve endüstrileşmede büyük rol oynamış kuruluşlardan biridir. Sümerbank, 1930'lu yıllarda devlet tarafından kurulmuştur. Başta tekstil olmak üzere madencilik, selüloz, seramik ve kimya endüstrisinde büyük yatırımlar yapmıştır. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, Sümerbank'ın farklı endüstri kollarında faaliyet gösteren fabrikalarından biridir.

Sanayileşme sürecinde çeşitli illerde fabrikalar kurulurken, Denizli, 1932 yılında Sovyet uzmanlarla iş birliği yapılarak araştırma yapılan iller arasında yer almıştır. Sovyet ve Türk uzmanların geniş çaplı alan araştırmaları sonucunda fabrika için karayolu, demiryolu ve su kaynakları gözetilerek fabrika yapısı için elverişli bir alan belirlemişlerdir. Raporla ham madde ve enerji kaynaklarına yakınlık, dokumacılık konusunda tecrübeli işçilerin kentte mevcut bulunması ve iklim şartlarına uygunluk göz önünde bulundurulmuştur. Raporla yapılan genel değerlendirmelerde yapılması planlanan iplik ve dokuma işletmesi için en önemli şartın enerji üretimi açısından su olduğu açıklanmıştır. Nakliye, inşaat maliyeti ve işçi ücretleri değerlendirilen raporda uygun görülen yer Sarayköy olmuştur (Tekeli ve İlkin 2009). 1930'lu yıllarda fabrika inşa edilen kentler arasında Denizli yer almamasına rağmen, 1950'li yıllarda fabrika için karar verilmesinde bu rapor önemli rol oynamıştır.

Sümerbank yeni fabrikalar açma kararı verdiğinde rapor tekrar gündeme getirilerek fabrikalardan birinin Denizli’de kurulmasına karar verilmiştir (Avsan Karaman 2024).

Şekil 5.36: Fabrika için Sovyet Uzmanların önerilen alan haritası (Tekeli ve İlkin 2009)

1940’lı yılların başında fabrikanın Denizli’de kurulması yönünde kararlar alınmıştır, kentte yeterli elektrik alt yapısı olmadığı tespit edilmiş, yapımı askıya alınmış ve Gökpınar Elektrik Santrali’nin yapımını hızlandırmıştır. Gerekli koşullar sağlandıktan sonra yer seçimi için bir heyet Denizli’ye gelerek tesis için uygun yerleri tespit etmeye çalışmışlardır (Yeni Denizli 1948). Fabrikanın yer seçiminde sonra kamulaştırma çalışmaları başlamış ve gerekli çalışmalar yapılmıştır (Avsan Karaman 2024).

Sümerbank’ın yapacağı iplik fabrikası için 10 Ekim 1949’da Ankara Sümerbank Genel Merkezi’nde fabrikanın ihalesi yapılmıştır (Yeni Denizli Gazetesi 1949). 5 Kasım 1949’da da fabrikanın temel atma töreni yapılmıştır (Yeni Denizli Gazetesi 1949).

Şekil 5.37: Yeni Denizli Gazetesi Sümerbank Denizli İplik Fabrikası haberi (Avsan Karaman 2024).

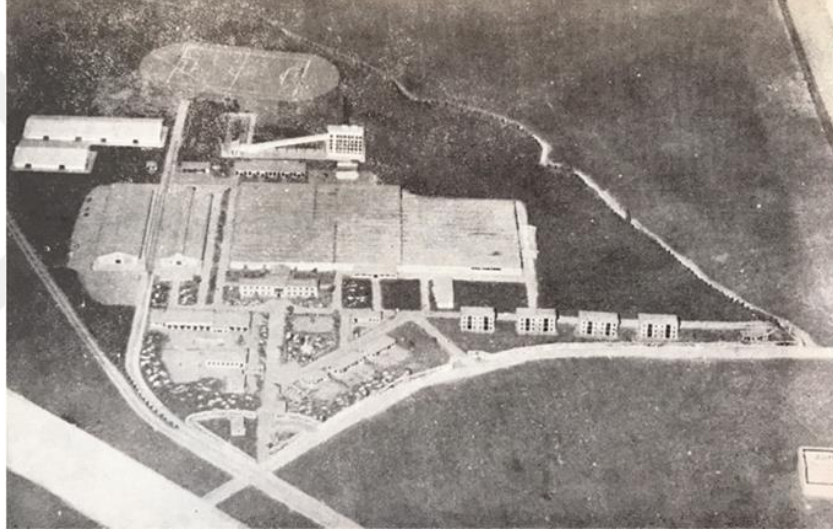
1952 yılında yapıların inşasının tamamlanması ile birlikte makineler getirilerek montaj işlemlerine başlanmıştır (Avsan Karaman 2024). 6 Kasım 1953 tarihinde resmi olarak Sümerbank Denizli İplik Fabrikası açılmıştır (Yeni Denizli Gazetesi 1952).

Şekil 5.38: Yeni Denizli Gazetesi Sümerbank Denizli İplik Fabrikası açılışı haberi 7 Kasım 1953 (Avsan Karaman 2024)

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, Sümerbank İzmir Basma Sanayi Müessesesine bağlı olarak üretmeye başlamış, 22 Eylül 1956'da üretimini artırmış ve I. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında 1963'te komplekse dokuma makinaları getirilip eklenmiştir. Farklı birimlerin bir arada bulunduğu bir tesise dönüşen fabrika Denizli Bez Fabrikası olarak anılmaya başlamasının ardından 1976 yılında İzmir Basma Sanayi'den ayrılarak "Denizli Pamuklu Sanayi Müessesesi" olarak idari bir kimlik kazanmıştır (İnan 2007). 1980'li yılların ikinci yarına kadar yaklaşık 1500 işçi kapasitesi ile kentteki en çok işçi çalıştıran kurum olma özelliğini sürdürmüştür. Değişen ekonomik koşullar nedeniyle işletme özel sektör ile rekabet edemez duruma gelmiş ve Fabrika 2 Mart 1998 tarihinde özelleşmiş ve özel bir tekstil firması satın

almıştır. 2006 yılında tekrar el değiştirmiş ve alandaki fabrikaya ait tüm yapıların yıkılıp yerine konut, AVM, otel hastaneden oluşan yeni bir proje önerilmiştir. Önerilen yeni proje, alanın imar planında sanayi alanı olması ve 5 kat olan yapı iznin 10 kat ve üzerine çıkarılması tartışmalara yol açmıştır (Avsan Karaman 2024). Mimarlar Odası Denizli Şubesi öncülüğünde düzenlenen toplantıda Sümerbank arazisine yapımı başlanan proje tartışmaya açılmıştır. Toplantıya çeşitli siyasi parti il başkanları, sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları katılmıştır. Zamanın milletvekilleri tarafından da meclise alan ile ilgili soru önergesi verilmiştir. Yapılan itirazlar ve açılan davalara rağmen, yerel yönetimin de desteklediği proje kapsamında, fabrika yapıları 2009 yılında yıkılarak yerine Sümerbank Alışveriş Merkezi inşa edilmiştir (Avsan Karaman 2024).

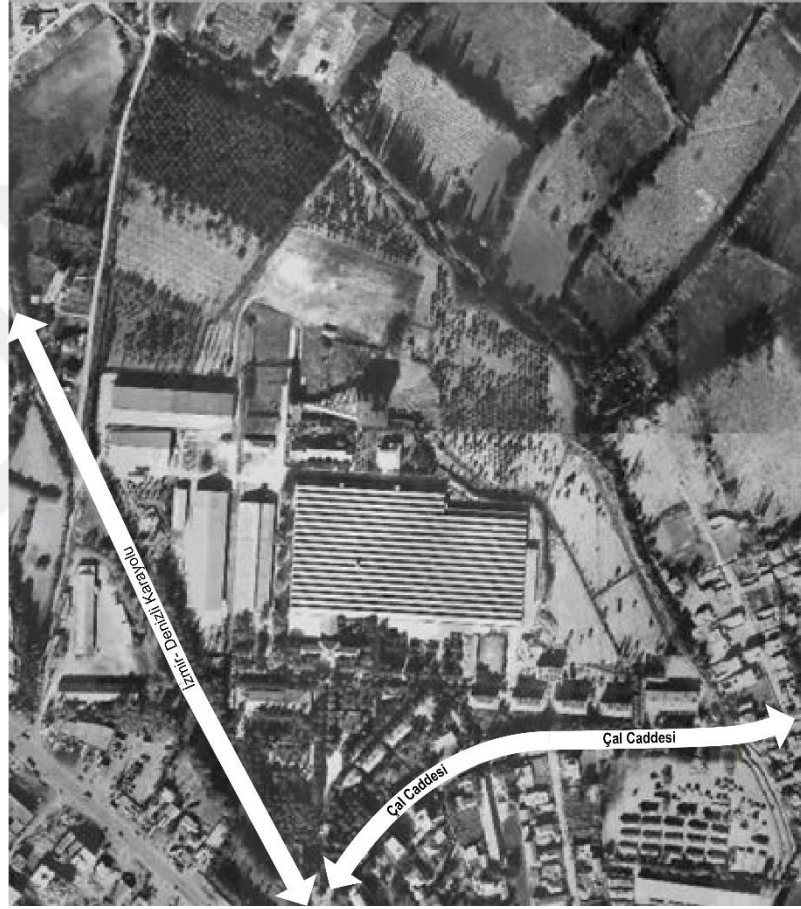

Şekil 5.39: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası maketi (Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank)

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, Denizli'nin kent merkezi ile önemli ulaşım ağlarının kesişiminde konumlanmıştır. Bu stratejik yerleşim, fabrikanın hem üretim süreçlerinde hem de lojistik faaliyetlerinde avantaj sağlamıştır. Fabrikanın demiryollarına yakınlığı, hammaddelerin temini ve üretilen ürünlerin sevkiyatında hızlı ve verimli bir ulaşım imkânı sunmuştur. Ayrıca İzmir karayoluna olan yakınlık, yerleşkeyi çevre bölgelerle bağlantılı hale getirerek fabrikanın bölgesel öneme sahip bir merkez olmasına katkıda bulunmuştur (Gökmen 2017).

Yerleşke, yalnızca üretim alanlarını değil, aynı zamanda çalışanlarına sosyal ve kültürel hizmetler sunan bir yaşam alanını da barındırmaktadır. Çalışan lojmanları, sosyal tesisler, yemekhane ve diğer destekleyici yapılar, fabrikanın çevresinde düzenli

bir plan dahilinde konumlandırılmıştır. Çal Caddesi'ne paralel bir düzende yer alan lojmanlar ve fabrikaya giriş sağlayan farklı kapılar, işlevselliği ve günlük hareketliliği kolaylaştıracak şekilde tasarlanmıştır (Avsan Karaman 2024). Kent ile bütünleşmiş bu konumu, fabrikanın Denizli'nin sosyo-ekonomik yapısına sağladığı katkıyı daha da güçlendirmiştir. Sümerbank Denizli iplik Fabrikası, yalnızca bir üretim tesisi olmanın ötesinde, şehrin kültürel ve ekonomik belleğinde derin izler bırakan önemli bir simge haline gelmiştir (Avsan Karaman 2024).

Şekil 5.40: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası (1974) (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi, Yazar Çizimi).

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, Türkiye'nin endüstrileşme sürecindeki hedefleri doğrultusunda inşa edilmiş, modernleşme çabalarının yansıması olan kapsamlı bir mimari projedir. Yapılar, dönemin ileri yapım teknikleri kullanılarak tasarlanmıştır. Yerleşke, fonksiyonların göre bölümlere ayrılmıştır; üretim alanları merkezde konumlanırken, misafirhane, lokal, yemekhane, pamuk ambarları ve barakalar İzmir-Denizli karayolu tarafında yer almış, toprak futbol sahası ise kuzeyde konumlanmıştır (Gökmen 2017).

Şekil 5.41-42-43-44-45-46: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nda Üretim Mekânlarına bakış (Kan Ülkü 2017)

Çal Caddesi boyunca idareci ve şefler için yapılmış dört apartman ile tek katlı konutlardan oluşan lojmanlar sıralanmıştır. Fabrikanın demiryoluna yakın olan ama kapısının hemen dışında, Sümerbank çalışanlarının günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kurduğu “İstihlak Kooperatifi” bulunmaktadır. Bu kooperatifte gıda ve diğer temel ihtiyaç malzemeleri satışa sunulmuştur. Ana giriş kapısı, bekçilerin kontrolünde giriş-çıkış işlemlerine olanak sağlarken, lojmanların bulunduğu Çal Caddesi tarafındaki giriş ise üretime yönelik lojistik faaliyetler için ayrılmıştır. Bu giriş, nakliye kamyonlarının hareketlerine uygun şekilde tasarlanmış ve düzenlenmiştir (Gökmen 2017).

Şekil 5.47-48-49-50: Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'ndan Fabrikası Giriş Kapısı ve Lojmanlardan görüntüler. (Kan Ülkü 2017)

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Türkiye'nin kalkınma vizyonu içinde sanayileşme, modernleşme ve ekonomik bağımsızlık hedefleri önemli bir yer tutuyordu. Bu hedefler doğrultusunda oluşturulan Sümerbank kurumları, ülke genelinde hem ekonomik kalkınmayı destekleyen sanayi tesisleri kurmuş hem de toplumsal dönüşümün altyapısını hazırlamıştır. Denizli Sümerbank Bez Fabrikası da bu kuruluşun bir parçası olarak 1953 yılında açılmış ve Denizli'nin kalkınma sürecine büyük katkı sağlamıştır. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, endüstri mirası olarak değerlendirildiğinde; kentin büyük ölçekli ilk yatırımlarından biri olması ve kente sadece sanayileşmeye katkılarının yanında kentin ekonomisini, sosyal yaşamını ve mekânsal gelişimini etkilemiştir (İnan 2007).

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, yalnızca bir üretim merkezi olmanın ötesinde, kent mekânının dönüşümünde ve toplumsal yapının şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Türkiye'deki erken dönem Sümerbank yerleşimlerinde görülen işçi lojmanlarının aksine, Denizli'de bu tür bir konut modeli benimsenmemiş, bu durum kentte özgün bir mekânsal gelişmenin önünü açmıştır. Fabrikanın çevresinde zamanla şekillenen Sümer Mahallesi, bu eksikliğin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve kentin sınırlarını yeniden tanımlayan yeni bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Özellikle 1960'lı yıllarda fabrikanın dokuma bölümünün de üretime başlamasıyla artan iş gücü ihtiyacı, çevre illerden yoğun göçü beraberinde getirmiştir (İnan 2007).

Bu göç hareketi, Denizli kent merkezinde yeni bir demografik ve sosyal yapı oluşturmuş, Sümer Mahallesi, göçle gelen işçilerin konut ihtiyacını karşılamak üzere gelişmiş bir işçi sınıfı mahallesi olarak kente entegre olmuştur (Avsan ve diğ. 2020).

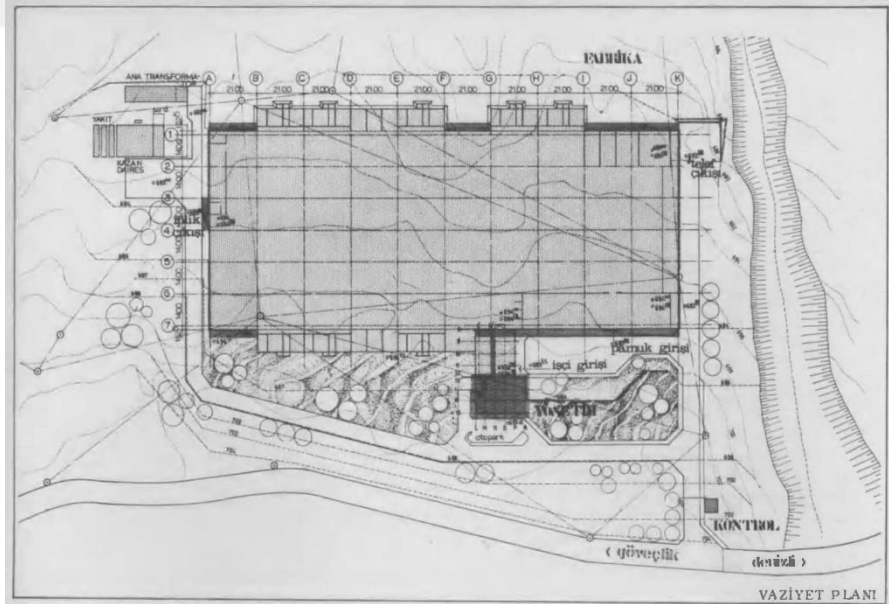
Sümer Mahallesi'nin ortaya çıkışı, sadece fiziksel bir yerleşim genişlemesi değil, aynı zamanda Denizli için yeni bir toplumsal formasyonun habercisi olmuştur. Cumhuriyet'in sanayileşme politikaları doğrultusunda kurulan Sümerbank yerleşkesi, bir fabrikanın çok daha ötesinde, kentli için modern yaşam pratiklerini somutlaştıran öncü bir merkez hâline gelmiştir. Fabrika bünyesinde hayata geçirilen merkezi ısıtma sistemi, çocuk parkı, çevre ve bahçe düzenlemeleri gibi uygulamalar, o dönemin Denizli'sinde daha önce karşılaşılmamış yenilikler olarak dikkat çekmiştir (Gökmen 2017). Bu uygulamalar yalnızca üretim tesisinin verimliliğini değil, işçilerin yaşam kalitesini artırmayı da amaçlayan planlı bir endüstri yerleşkesi mantığının ürünüdür. Yerleşkede görevli bahçıvanlar aracılığıyla yürütülen peyzaj çalışmaları, düzenli olarak dikilen güller ve çeşitli çiçeklerin yanı sıra, fide üretimi için kurulan sera gibi uygulamalar da mekânın estetik boyutunu öne çıkaran önemli düzenlemeler arasında yer almıştır. Sümerbank'ın bu öncü düzenlemeleri, sadece fabrika yerleşkesi ile sınırlı kalmayarak kentin genelinde de yeni kentsel müdahalelerin ve mekânsal iyileştirmelerin önünü açmıştır. Kentlinin gündelik yaşamında ilk kez karşılaştığı bu fiziki ve sosyal olanaklar, hem yaşam biçimlerinin dönüşümüne zemin hazırlamış hem de modernleşmenin gündelik hayattaki yansımalarını görünür kılmıştır. Dolayısıyla Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, sanayi üretiminin ötesine geçerek bir kentsel modernleşmesine olanak tanımış, Denizli'de hem mekânsal hem de toplumsal düzlemde kalıcı izler bırakmıştır (Avsan ve diğ. 2020).

Faruk İnceoğlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesinde, Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın yalnızca bir üretim alanı olarak değil, aynı zamanda dönemin eğitim kurumu, bir "okul" olarak tanımlanmaktadır. Fabrikanın, teknik bilgi ve mesleki beceri kazandırma açısından kuşaklar üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Bu tanım, yapının sadece sanayi üretimi bağlamında değil, aynı zamanda sosyokültürel gelişim ve kentleşme sürecindeki rolü bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaklaşık elli yıl boyunca Denizli sanayisinin gelişimine yön veren bu yapı kompleksi, özelleştirme süreçlerinin ardından atıl bırakılmış ve kısa süre içinde ise tüm yapıların yıkılmasıyla kentin

fiziksel dokusundan tamamen silinmiştir. Mekânsal olarak yok edilen Sümerbank’a ilişkin bilgiler bugün yalnızca gazete haberleri, arşiv belgeleri, kişisel hafızalar ve sözlü tarih çalışmaları üzerinden takip edilebilmektedir. Bu endüstri mirasının unutulmayıp kent hafızasında yaşatılması amacıyla, yapı ve belleğe dair izler bu tez kapsamında değerlendirilmiştir.

5.1.2.2 Göveçlik İplik Fabrikası (GİPSAN)

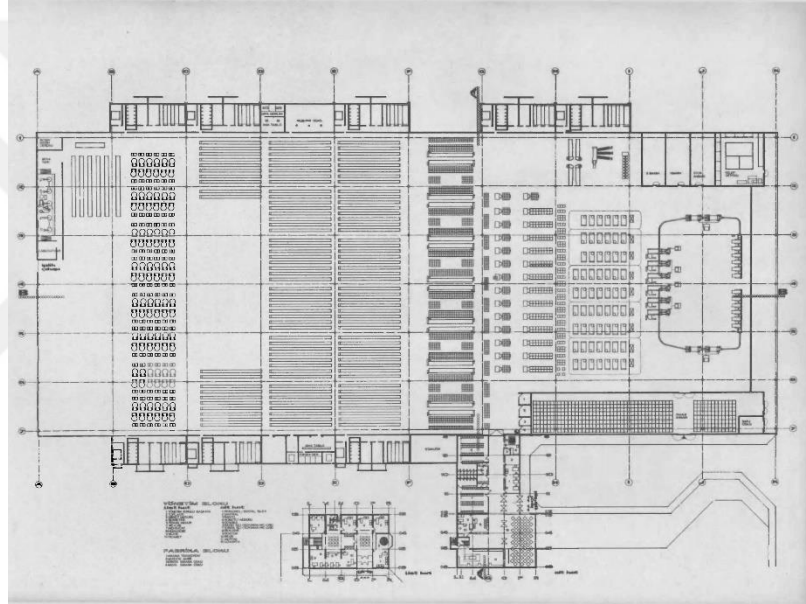
Göveçlik İplik Fabrikası Merkezefendi ilçesinde, Denizli endüstrisinin gelişme döneminde Göveçlik’de kurulmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında sanayi ve tekstil sektöründe önemli bir gelişim süreci yaşamış, özellikle özel sektör yatırımları ile sanayileşme ivme kazanmıştır. Bu gelişim sürecinin önemli aktörlerinden biri de Göveçlik İplik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (GİPSAN) olmuştur. Göveçlik İplik Fabrikası, Denizli’de özel sektör tarafından kurulan ilk iplik fabrikası olarak 1972 yılında faaliyete geçmiş ve kent ekonomisinin gelişimine önemli katkılar sunmuştur (Haytoğlu ve Altınöz 2012).

Şekil 5.51: Göveçlik İplik Fabrikası Vaziyet Planı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974)

Göveçlik İplik Fabrikası’nın kuruluşu, Göveçlik köyü halkının doğrudan katkılarıyla gerçekleşmiş olup, bölgedeki sanayileşme sürecinin önemli adımlarından birini temsil etmektedir. Göveçlik köyü halkı, fabrikanın kendi bölgelerinde kurulabilmesi için arazi tahsisinde bulunmuş ve sanayi yatırımına destek vermiştir. Bu

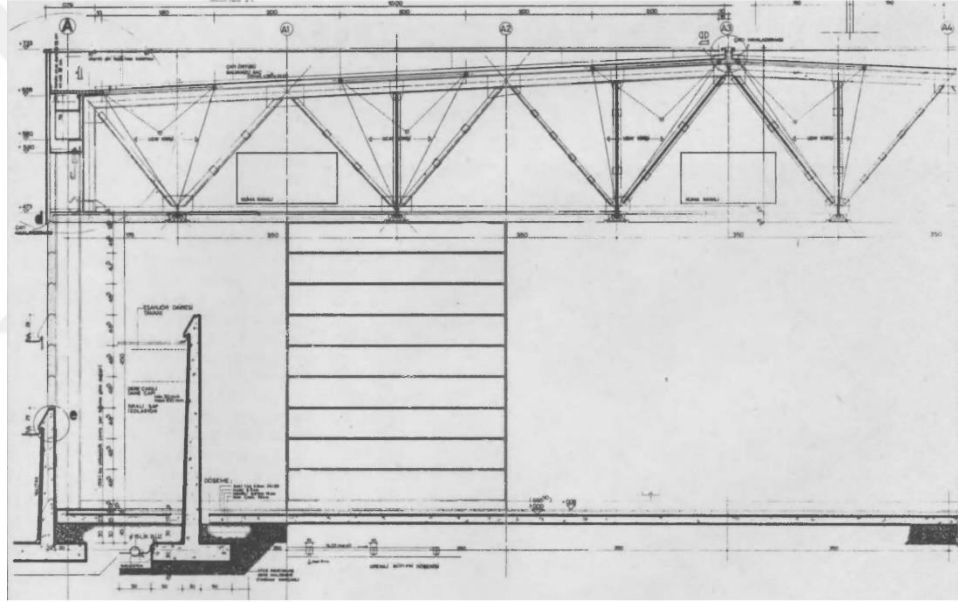
süreçte, özellikle yurt dışında çalışan gurbetçilerin sağladığı mali katkılar ve girişimci iş insanlarının teşvikleri, fabrikanın hayata geçirilmesini kolaylaştırmıştır (Haytoğlu ve Altınöz, 2012). Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan fabrika yapısının, 1972 yılında inşaatına başlanı başlanmış, 1973 yılında tamamlanarak üretime hazır hale getirilmiştir. Planlama aşamasında, üretim sürecinin daha verimli işlemesi adına çeşitli optimizasyonlar yapılmıştır. Fabrikada kullanılan makinelerin yerleşim düzeni, üretim akışını hızlandıracak şekilde düzenlenmiş ve böylece üretim alanında yaklaşık 7000 m²'lik bir tasarruf sağlanmıştır. ABD merkezli firmalarla yapılan anlaşmalar doğrultusunda tedarik edilen makineler, dönemin en gelişmiş iplik üretim teknolojilerine uygun olarak yerleştirilmiştir (Bektaş 1974).

Şekil 5.52: Göveçlik İplik Fabrikası Planı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974)

Fabrika binasının tasarımında, enerji verimliliği ve iş akış süreçlerinin iyileştirilmesine öncelik verilmiştir. Tesisin dış duvarları ve tavan kaplaması, yalıtımı artırmak ve iklimsel faktörlere karşı dayanıklılığı sağlamak amacıyla ytong plakalar ile inşa edilmiştir. Makine yerleşim planına uygun olarak aks düzeni oluşturulmuş, böylece üretim süreçlerinin daha verimli ilerlemesi sağlanmıştır. Uzay kirişlerin üst kısmındaki 2 m² aralıklar, çatı kaplamasında kullanılan saç en verimli şekilde yerleştirilmesini sağlamak üzere tasarlanmıştır. Galvaniz kaplama işlemi uygulanmış meko saç panelleri, fabrikadan çıktığı 10 metrelik uzunluklarıyla doğrudan kullanılmış, böylece sahada kesim işlemi yapılmadığı için paslanma riski en aza indirilmiştir. Çatı makasları arasındaki boşluklar, bakım ve onarım için yeterli

genişlikte olacak şekilde planlanmış, aynı zamanda su tahliyesini optimize edecek bir eğim sağlanarak drenaj sistemine entegre edilmiştir (Şekil 5.53). Bu tasarım, daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından yapılan araştırmalarda en verimli çatı çözümlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Fabrikanın yönetim bloğu, iş süreçlerinin etkin bir şekilde yönetilmesine olanak tanıyacak şekilde iki katlı olarak planlanmıştır. Üst kat yönetim birimlerine ve dış ilişkiler ofislerine ayrılmış, teknik müdürün üretim sahasını yukarıdan denetleyebilmesi için galeri geçişleri tasarlanmıştır. Alt katta ise revir, mutfak ve işçi yemekhanesi gibi sosyal donatılar yer almaktadır. İşçi soyunma ve yıkanma alanları, personel odaları, sendika temsilcilik ofisleri gibi işçi haklarına yönelik alanlar da fabrika bünyesinde oluşturulmuştur (Bektaş 1974).

Şekil 5.53: Göveçlik İplik Fabrikası Sistem Detayı, Cengiz Bektaş Çizimi (Bektaş 1974)

Göveçlik İplik Fabrikası, üretim sürecine 1975 yılında başlamış olup, hem iç pazara hem de ihracata yönelik faaliyet göstermiştir. Yurt içindeki iplik ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapan fabrika, aynı zamanda ABD ve Avrupa pazarlarına ihracat yaparak Denizli'nin küresel tekstil sektöründeki yerini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Göveçlik İplik Fabrikası yalnızca Denizli ekonomisine değil, Türkiye'nin sanayi ihracatına da önemli katkılar sunmuştur. Göveçlik İplik Fabrikası'nın üretim sürecinde yenilikçi yöntemler benimsenmiştir. İplik üretiminde makineler arasındaki alan tasarımında, boş ve dolu kovaların belirlenen alanlara yerleştirilmesiyle taşıma iş gücüne duyulan ihtiyaç en aza indirilmiştir. Bu sistem hem üretimde verimliliği

artırmış hem de işçi ihtiyacını düşürerek fabrikanın işçi ihtiyacını en aza indirmiştir (Bektaş 1974).

Fabrikanın kurulması, özellikle Göveçlik köyü için büyük bir dönüm noktası olmuştur. Tarımla geçinen köy, Göveçlik İplik Fabrikası ile birlikte Denizli endüstrisini bir parçası olarak yeni bir geçim kaynağı oluşmuştur. Fabrika, bölge halkı için istihdam sağlarken, kadın işçilerin üretime katılımını artırarak toplumsal yapı üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Üçlü ve ikili vardiya sistemine geçilmesi, kırsal kesimde geleneksel yaşam biçiminde değişimlere yol açmış, köy hayatı modern üretim süreçleri ile yeniden şekillenmiştir (Haytoğlu ve Altınöz 2012).

2002 yılından yaşanmaya başlayan ekonomik sıkıntılar, Göveçlik İplik Fabrikası'nın üretim faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda çok ortaklı yapıdan tek patrona geçiş sürecine giren fabrika, 2000'li yılların başında artan maliyetler ve olumsuz ekonomik şartlar nedeniyle zor bir döneme girmiştir (Haytoğlu ve Altınöz 2012). Fabrika arazisi ve yapısının satışının ardından, kentin Göveçlik yönüne doğru yapılaşması, tartışmalara yol açmış ve rant iddiaları gündeme gelmiştir. Arazinin Uygulama İmar Planı, Denizli Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Yerine konut ve satış birimlerinden oluşan proje yapılması planlanmaktadır (Haytoğlu ve Altınöz 2012). Günümüzde ise komplekse ait fabrika yapısı yıkılmış olup fiziksel olarak zemin kat döşemesi, giriş kontrol birimi, yönetim binası ve kazan dairesine ait baca bulunmaktadır.

Şekil 5.54: Göveçlik İplik Fabrikası Giriş (Yazar arşivi 2025)

Şekil 5.55-56: Göveçlik İplik Fabrikası Yönetim binası v kazan dairesi bacası. (Yazar arşivi 2025)

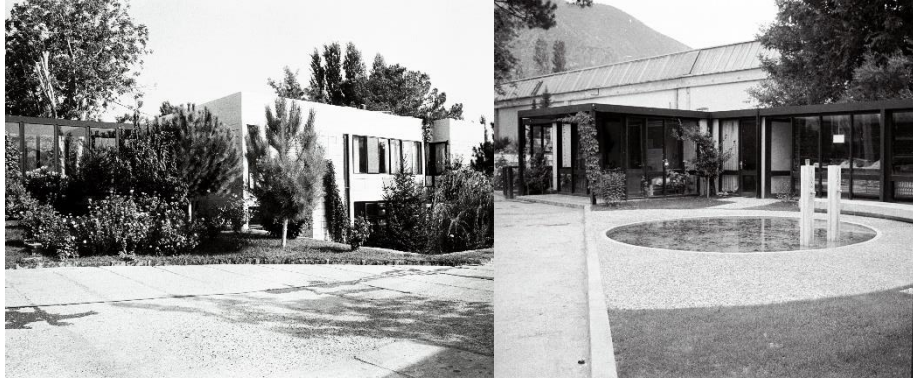
Göveçlik İplik Fabrikası, Denizli'nin sanayi ve tekstil sektöründeki gelişim sürecinin önemli bir parçası olmuş, bölgesel sanayileşmeye ve istihdama büyük katkılar sağlamıştır. Günümüzde fabrika yapısının ortadan kalkmış olması, endüstri mirasının korunamaması açısından önemli bir kayıp olarak değerlendirilmektedir. Göveçlik İplik Fabrikası, Denizli'nin sanayi geçmişinde önemli bir yer edinmiş ve bölgenin sanayileşme sürecinde dönüm noktalarından biri olmuştur.

5.1.2.3 Denizli Basma Boya Sanayi (DEBA)

Denizli sanayisinin gelişiminde önemli bir yer tutan Denizli Basma Boya Sanayi (DEBA), 1973 yılında sanayici Esat Sivri öncülüğünde Sivri ailesi tarafından Denizli Pamukkale ilçesi Eski Acıpayam yolu üzerinde kurulmuştur.

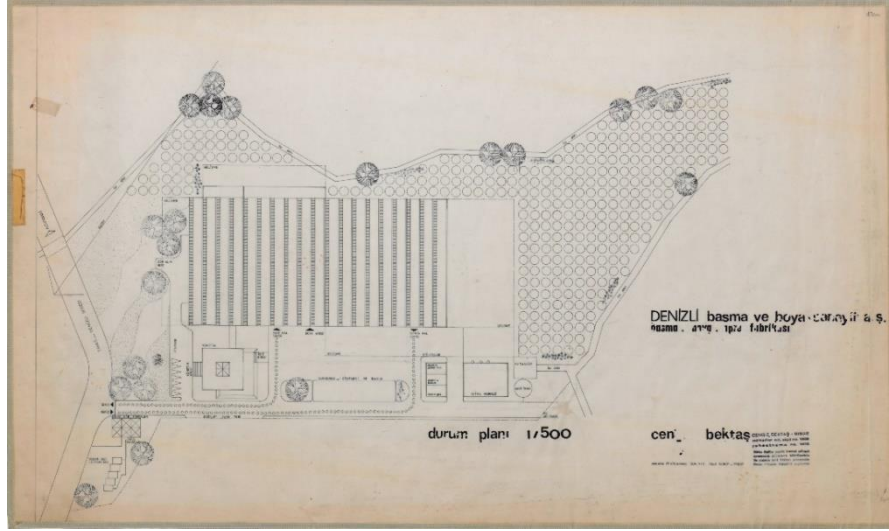

Şekil 5.57-58: Denizli Basma Boya Fabrika Fotoğrafları, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774>)

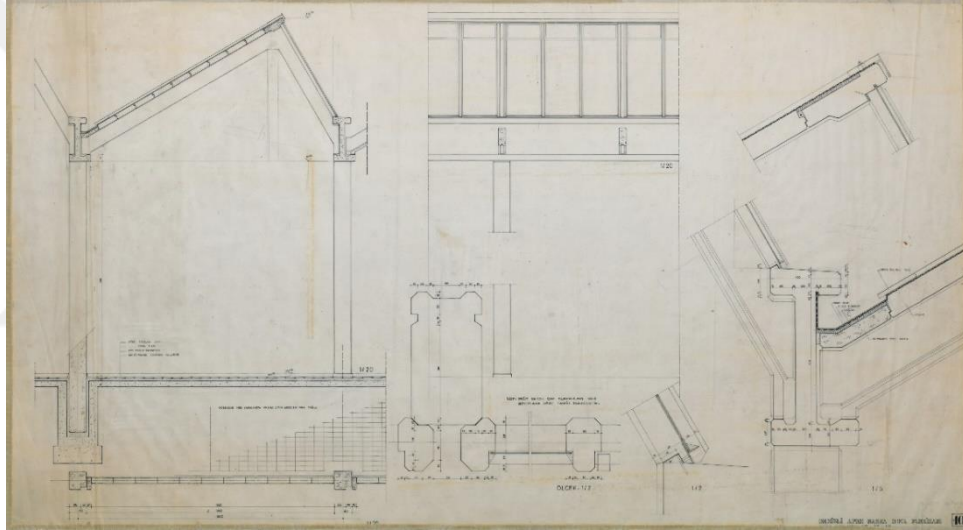

Şekil 5.59-60: Denizli Basma Boya Fabrika Fotografları, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774>)

Türkiye’de tamamıyla betonarme prefabrik elemanlarla üretilmiş ilk fabrika olması açısından öncü bir üretim yapısıdır. Mimar Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan ve inşa edilen fabrika, prefabrik ve prekast elemanlarla inşa edilerek hızlı ve maliyet avantajı sağlayan bir çözüm sunmuştur (Bektaş 1986). Cengiz Bektaş, yapının tasarım sürecini 1 Kasım 1986 tarihinde, meslek hayatını anlattığı konuşmasında; *"Her şeyin senkronize çözümüne örnek olarak... Daha sonra yaptığım Denizli'deki Boya Basma Fabrikası her şeyiyle prekast, prefabrik bir çözümdü... O günlerde Anadolu'nun yollarından 13 metreden büyük bir yapı ögesi geçirilemediği için, krişleri moment noktalarından keserek, yapı yerinde ekledik... Bütün Denizli'de şu dedikodu vardı: 'Yıkılır. Yarın bir deprem olsun, iskambil kâğıdı gibi devrilir!' Çocukluk arkadaşımı yaptıran kişi. Güvenilen, inanılan bir kişi. 'Ben inanıyorum' dedi. Keşfimiz 1200 TL/m² idi. 926 TL'ye bitirdik... 1976 depreminde halkın sığındığı, yapılarımdan biriydi... Üç kez büyüdü, büyüme sırasında fabrika hiç durmadı... Basma Fabrikası dört ayda bitti. Sekiz ayda deneme üretimine başladı. Bu söylediğim sayılar ilginçtir... Çünkü 12.000 m²'lik bir yapıdan söz ediyorum tabanda..."* olarak anlatmaktadır (Bektaş 1986). Bu ifadeler, fabrikanın yenilikçi mühendislik teknikleriyle inşa edildiğini, hız ve maliyet açısından verimli bir çözüm sunduğunu göstermektedir.

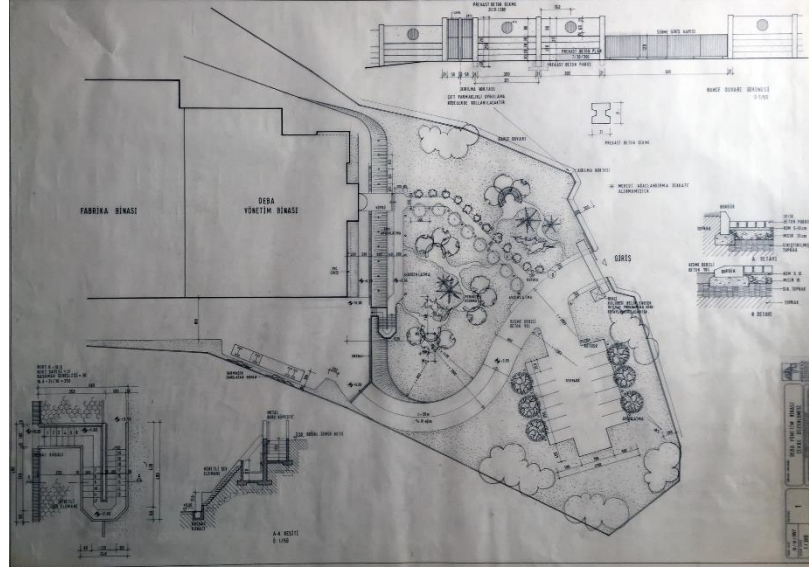

Şekil 5.61: Denizli Basma Boya Fabrikası Durum Planı Cengiz Bektaş çizimi, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196230>)

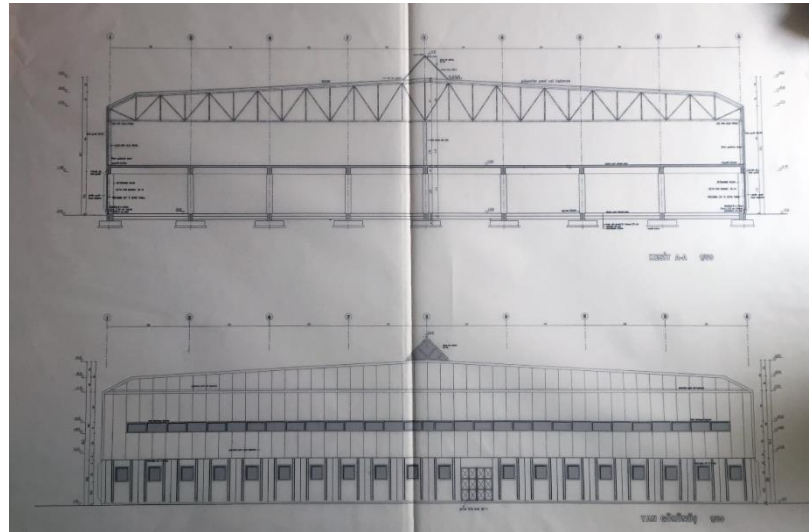
Şekil 5.62: Denizli Basma Boya Fabrikası Sistem Detayı Cengiz Bektaş çizimi, Salt Araştırma Cengiz Bektaş arşivi (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196230>)

1980’li yıllarda Denizli Basma Boya Sanayi (DEBA), artan üretim kapasitesine ve yönetim ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için yeni ek yapılar inşa etmiştir. Mimar Salih Zeki Pekin tarafından tasarlanan bu genişleme süreci, fabrikanın bölgedeki sanayi kimliğini güçlendirmiştir. Üretim hacmindeki artışa bağlı olarak imalat atölyeleri ve idari bölümler yeniden düzenlenmiş, fabrika alanında yeni yönetim binası ve üretim atölyeleri oluşturulmuştur.

Şekil 5.63: Vaziyet Planı ve Detay, Mimar Salih Zeki Pekin çizimi (Mimar Salih Ziya Pekin Arşivi)

Üretim atölyeleri Cengiz Bektaş tarafından bloklar halinde tasarlanmıştır, her blok belirli işlevlere ayrılmıştır. Üretimin ve mekânsal ihtiyaçların artmasıyla birlikte atölyelerin fiziksel kapasiteleri yetersiz hale gelmiş, bu nedenle ek yapıların inşa edilmesine karar verilmiştir. İmalat atölyeleri iki katlı olarak yeniden tasarlanmış, üretim akışının verimliliğini artıracak şekilde planlanmıştır. Aynı zamanda idari birimleri barındıracak yeni bir yönetim binası projelendirilmiştir. Yönetim binası, fabrikanın diğer üretim tesislerinden bağımsız bir giriş ile konumlandırılmış, böylece fabrika içindeki işleyişin daha verimli hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 5.64: Mimar Salih Zeki Pekin Kesit ve Görünüş çizimi (Mimar Salih Ziya Pekin Arşivi)

Tesisin genişletilmesi, DEBA'nın üretim kapasitesini artırmasının yanı sıra yönetim ve kalite kontrol süreçlerini daha etkin hale getirme ihtiyacına yanıt vermiştir. Bu dönüşüm sayesinde, sanayi alanında daha işlevsel ve modern bir fabrika yapısı oluşturulmuş, üretim verimliliği ve idari organizasyon güçlendirilmiştir.

DEBA, 2001 ekonomik krizinden etkilenmiş ve kredi yapılandırma süreçlerine girmiştir. 2008-2009 küresel ekonomik krizi, işletmenin mali yapısını daha da zorlayarak finansal olarak zor bir süreç sokmuştur. Bankalarla yapılan yeniden yapılandırma görüşmeleri başarısız olmuş, bunun sonucunda 2009 yılında fabrika üretimini durdurmak zorunda kalmıştır. 2015 yılında DEBA, Bereket Enerji tarafından satın alınmış ve farklı bir sektöre geçiş yapmıştır. Günümüzde fabrika üretimini durdurmuş ve Bereket Enerji tarafından satın alınmış olsada, bu sanayi yatırımının Denizli'nin sanayi kimliğinin oluşumuna olan katkısı unutulmamıştır (DSO 2024).

Şekil 5.65-66-67: Denizli Basma Boya Fabrikası İdari Bina, (Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kan Ülkü Arşivi 2025)

DEBA, sadece Denizli'nin değil, Türkiye'nin de önemli endüstri yapılarından biri olarak kabul edilmektedir. Tamamen betonarme prefabrik elemanlarla inşa edilmesi, üretim sürecinde modern mühendislik tekniklerinin kullanılması ve uluslararası tekstil pazarında güçlü bir kuruluş olması açısından dikkat çekici bir sanayi yatırımı olmuştur. DEBA'nın hikâyesi, girişimcilik, mühendislik yenilikleri, sanayi üretimi ve ekonomik dalgalanmalar karşısında direnç gösterme çabalarının bir örneğidir. Esat Sivri'nin liderliğinde ve Cengiz Bektaş'ın mimari vizyonu ile inşa edilen bu yapı, Türk sanayi tarihine önemli bir katkı sunmuş, ancak piyasa koşullarının zorluklarına yenik düşerek kapanmak zorunda kalmıştır.

Şekil 5.68-69 : Üretim Alanı Geçmiş ve Günümüz (Cengiz Bektaş Salt Arşiv ve Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kan Ülkü Arşivi 2025) (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206774>)

5.1.3 Cam Endüstrisi

5.1.3.1 Şirintaş Cam Fabrikası -Denizli Cam

Şirintaş Cam Fabrikası, Merkezefendi ilçesinde, Denizli endüstrisinin gelişme döneminde Şirinköy'de 1973 yılında kurulmuştur.

Sanayileşme süreci, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal dönüşümün en önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sanayi işletmelerinin geçmişten günümüze nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve toplumsal bağlamda nasıl bir etki

yarattığı, endüstri mirası çalışmaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Denizli’de kurulan ve bir halk sektörü girişimi olarak dikkat çeken Şirintaş Cam Fabrikası, endüstri mirası kavramı açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 5.70: Şirintaş Cam Fabrikası (Denizli Sanayiciler Odası Arşivi)

Halk sektörü, bireylerin küçük ölçekli birikimlerini bir araya getirerek, kendi yönetimlerinde üretim yapabilmelerine imkân tanıyan bir ekonomik modeldir. Bu modelde çalışanlar, yalnızca emek süreçlerine katılmakla kalmaz, aynı zamanda sermaye sahibi ve yönetimde söz sahibi olurlar. Bu özellikleriyle özel sektörden ve kamu sektöründen ayrılan halk sektörü girişimleri, 1970’li yıllarda Türkiye’de yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte, Denizli’de kurulan Şirintaş Cam Fabrikası, halkın kendi imkânlarıyla organize ettiği bir girişim olarak öne çıkmıştır. 1973 yılında Şirinköy halkının sermaye birikimini sağlayarak kurduğu bu fabrika, 1981 yılında üretime başlamıştır (Sarıkaya ve İrmiş 2015).

Şekil 5.71: Şirintaş Cam Fabrikası çalışanları (Fotoğrafçı Cengiz Aktaş Arşivi)

Şirintaş'ın Denizli sanayisine en büyük katkılarından biri, sanayi üretiminde iş gücü eğitimine verdiği önem olmuştur. Fabrika, çıraklık eğitimi konusunda örnek teşkil eden bir sistem geliştirmiş ve birçok işçinin mesleki gelişimine katkıda bulunmuştur. Fabrika içindeki eğitim sistemi sayesinde yüzlerce çırak yetiştirilmiş, bu model daha sonra sanayinin farklı alanlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Şirintaş'ın sanayiye kazandırdığı en önemli katkılardan biri, Denizli'nin ekonomik çeşitliliğine olan katkısıdır. Genellikle tekstil ve mermer sektörleriyle bilinen Denizli'de, cam sanayisi farklı bir üretim alanı olarak gelişmiş ve sanayi altyapısına yeni bir boyut kazandırmıştır (Sarıkaya ve İrmiş 2015).

Finansal sorunlar nedeniyle 1982 yılında üretime ara verilmiş ve 1983'te Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) tarafından devralınarak Denizli Cam Sanayi ve Ticaret A.Ş. adıyla yeniden faaliyete geçirilmiştir. Ancak finansal zorluklar, işletme yönetimindeki eksiklikler ve yatırım yetersizliği gibi faktörler nedeniyle Denizli Cam, 1994 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda gerçekleştirilen satışla Şişecam bünyesine katılmıştır (Sarıkaya ve İrmiş 2015). Şişecam tarafından devralındıktan sonra Denizli Cam, büyük ölçekli yatırımlar ve teknolojik yeniliklerle modernize edilmiştir. Şişecam, cam üretiminde sahip olduğu Ar-Ge birikimini ve ileri teknoloji yatırımlarını Denizli Cam'a aktararak fabrikayı uluslararası pazarlara hitap edebilen bir üretim merkezine dönüştürmüştür. Bu süreçte fırın teknolojileri tamamen yenilenmiş, üretim tesisleri modernize edilmiş ve yeni depolar eklenmiştir. Şişecam'ın sahip olduğu bilgi birikimi sayesinde, camın kalitesini artırmak ve uluslararası standartlara uygun üretim yapmak için yeni yöntemler geliştirilmiştir. El yapımı cam üretimi konusundaki ustalık daha da ileri taşınmış ve bu alandaki en iyi zanaatkarlar fabrikaya kazandırılmıştır (Sarıkaya ve İrmiş 2015).

Denizli Cam, el yapımı cam ürünleri ile geleneksel Türk cam sanatını uluslararası alanda tanıtan önemli bir merkez haline gelmiştir. Geleneksel Türk cam sanatı ürünlerinden biri olan Çeşm-i bülbül, Denizli Cam bünyesinde üretilmiş ve filigran adı verilen teknik ile işlenmiştir. Bu cam sanatı ürünü, mavi ve beyaz renkli çubukların kristal camın içine yerleştirilmesiyle oluşan estetik bir yapıdadır (Şekil 5.72-73). Bunun yanı sıra, el yapımı bardaklar, kadehler, vazolar ve sürahi gibi cam ev eşyaları, Denizli Cam tarafından üretilen başlıca ürünler arasında yer almıştır. Otomatik makinelerle üretilen ürünlerin aksine, el imalatı cam ürünleri daha ince,

parlak ve zarif bir görünüme sahip olmuş, bu da Denizli Cam'ın önemli özelliklerden biri haline getirmiştir (Onur 2007).

Şekil 5.72-73: Denizli Cam' Çeşm-i bülbül üretimi (Onur 2007)

Şirintaş Cam Fabrikası, 1970'li yıllarda Türkiye'de cam üretiminde el işçiliğine dayalı üretim tekniklerinden modern seri üretim anlayışına geçişin önemli bir temsilcisidir. Yerel cam ustalığının kooperatifleşme ile birleşerek fabrikalaşması ve üretim teknolojilerinin dönüşümünün bir örneğidir. Bugün hâlâ üretime devam eden Denizli Cam (Şirintaş), yalnızca fiziki varlığıyla değil, aynı zamanda el sanatlarından sanayiye geçiş sürecinde taşıdığı simgesel değerle de Denizli'nin endüstriyel belleğinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Şirintaş, hem üretim teknolojisinin değişimi hem de yerel üretim kültürünün sürekliliği açısından korunması ve belgelenmesi gereken özgün bir endüstri mirasıdır.

5.1.4 Elektronic ve Madeni Eşya Endüstrisi

5.1.4.1 Bir-Emek Fabrikası

Bir-Emek Fabrikası Merkezefendi ilçesinde, Denizli endüstrisinin gelişme döneminde, arsa fiyatlarının kurulduğu ödemde ucuz olduğu bir alana kurulmuştur. Bu dönemde Denizli'de çok sayıda sanayi tesisi kurulmuş ve tesislerin merkezden çevreye kaçıışı hızlanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya işçi göçleri başlamış ve 1960'lı yıllarda Türkiye'den 35.000 kişi çalışmak için Avrupa'ya gitmiştir. Bu işçilerin önemli bir

kısmı kazandıkları sermaye ile ülkeye dönerek kendi işletmelerini kurmuş ve 1970'lerde çok ortaklı işçi şirketleri olarak bilinen şirketler kurulmaya başlanmıştır. 1981 yılına kadar Türkiye genelinde 223 işçi şirketi kurulmuş, bunlardan 21'i Denizli'de faaliyet göstermiştir. Bir-Emek Fabrikası da 1973 yılında, Hollanda'ya çalışmak için giden 66 Türk işçisinin ortaklığıyla kurulmuştur (Akseki 2007).

Şekil 5.74: Bir-Emek Çalışanları (Akseki 2007)

Fabrika, Türk Silahlı Kuvvetleri, Emniyet Teşkilatı ve kamu kurumları için telsiz ve haberleşme cihazları üretmek amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. Kuruluşu, yurtiçinde ve yurtdışında büyük ilgi görmüş, gazetelerde geniş yer bulmuştur. 1975 yılında, İtalyan firması Larimart lisansı ile Orman Bakanlığı'na telsiz üretimi yapılmıştır. 1974'te Alman Rohde & Schwarz firması ile yapılan anlaşma doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetleri için büyük telsiz üretim ihalesine katılmış ve kazanmıştır. Ancak aynı dönemde, Bakanlar Kurulu kararı ile TESTAŞ ve ASELSAN kurulmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri için elektronik cihaz üretiminin yalnızca devlet kuruluşları tarafından yapılmasına karar verilmiştir (Akseki 2007). Bu nedenle Bir-Emek'in kazandığı ihale iptal edilmiştir ve fabrikanın telsiz üretimi projesi sona ermiştir. Telsiz üretiminin devlet tekeline alınması nedeniyle Bir-Emek, televizyon üretimine yönelmiştir. Fabrikanın teknik kadrosu genişletilmiş; iki elektronik mühendisi, iki sanayi mühendisi, bir makine mühendisi ve bir elektrik mühendisi üretim sürecinde görev almıştır. Televizyon üretimi için Hamburg'daki Normalde fabrikasında çalışan Türk mühendisler ile Profilo ve Beko'dan mühendisler transfer edilmiştir. Mühendisler, Yugoslavya'daki Philips lisanslı bir fabrikadan ithal edilen parçalar ile 31 ekran modüler sistem televizyon üretmişlerdir (Akseki 2007). Üretilen televizyonlara şirketin adı olan "Bir-Emek" ismi verilmiştir. Sanayi Bakanlığı'nın

desteğiyle, Bir-Emek ile Profilo arasında yapılan anlaşma kapsamında, Profilo'nun TV 24 modeli için üretim başlamıştır. Profilo, Bir-Emek Fabrikası'nda gerekli üretim sistemlerini kurmuş ve Belçika'dan getirilen parçaların montajı burada gerçekleştirilmiştir (Akseki 2007).

Şekil 5.75: Bir-Emek Gazete Haberleri (Uysal 2020)

Bir-Emek, bünyesinde bulunan metal ve plastik kalıp atölyesi sayesinde televizyon üretimi için gerekli birçok parçayı kendi bünyesinde üretmiştir. Baskı devre ünitesi, Türkiye'deki en iyi sistemlerden biri olarak kabul edilmiştir. 1979 yılında 61 ekran siyah-beyaz televizyon üretimine başlanmış, 1982 yılında ise Türkiye'de üretilen ilk renkli televizyon Bir-Emek Fabrikası'nda üretilmiştir. Bunun yanı sıra, telefon santralleri ve deneme amaçlı bilgisayar üretimi de gerçekleştirilmiştir (Akseki 2007).

Şekil 5.76: Bir-Emek Televizyon Üretimi (Akseki 2007)

1980'de, sermaye artırımını yapılarak yeni hissedarlar bulunması ve şirketin finansal olarak güçlendirilmesi amaçlanmış, ancak bu süreçte yeterli yatırım

sağlanamamıştır. 1984 yılı itibarıyla şirket ekonomik krize girmiş, finansal sorunlar büyüyerek 1986 yılında Denizli Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından Bir-Emek Fabrikası için iflas kararı verilmiştir. Türkiye'nin işçi girişimiyle kurulan en önemli elektronik fabrikalarından biri olan Bir-Emek'in kapanması, Denizli'nin elektronik üretim potansiyelini kaybetmesine neden olmuştur. Bir-Emek'in fabrika binası, arsası ve makineleri Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası tarafından satın alınmış, ancak herhangi bir üretim faaliyeti yürütülmemiş ve uzun süre kapalı kalmıştır (Akseki 2007). 1990'lı yıllarda fabrika binası Tekel tarafından tütün deposu olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonra ise Denizli Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Daire Başkanlığı tarafından değerlendirilerek yeni bir işlev kazandırılmıştır. Günümüze Denizli Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Daire Başkanlığı tarafından kullanılan kompleks içerisinde, giriş güvenlik birimleri, idari bina ve belediyenin atölye ve depo olarak kullandığı fabrika yapısı bulunmaktadır.

Şekil 5.77: Bir-Emek Fabrikası (Yazar Arşivi 2024)

Şekil 5.78-79-80: Bir-Emek Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024)

Bir-Emek Fabrikası, Türkiye'de işçi girişimiyle kurulan ilk elektronik fabrikalarından biri olarak tarihe geçmiş, ancak ekonomik ve politik engeller nedeniyle sürdürülebilir bir üretim yapısı oluşturulamamıştır. Özellikle, devletin elektronik

üretimini ASELSAN ve TESTAŞ gibi kurumlara yönlendirmesi, fabrikanın telsiz üretimi alanında devam etmesini imkânsız kılmış ve şirketin faaliyet alanını değiştirmesine neden olmuştur. Buna rağmen, Türkiye’de üretilen ilk renkli televizyonun üretildiği fabrika olması, endüstri mirası açısından büyük bir öneme sahiptir. Bir-Emek’in hikâyesi, işçilerin kendi olanaklarıyla sanayiye katkı sağlama çabalarını ve Türkiye’nin elektronik üretim alanındaki potansiyelini göstermesi açısından değerli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

5.1.4.2 Emsan Madeni Eşya Fabrikası

Emsan, 1972 yılında sanayici Doğan Demircioğlu öncülüğünde Denizli Pamukkale ilçesi Eski Acıpayam yolu üzerinde kurulmuştur.

1970’li yıllar, Türkiye’de yerel girişimcilik faaliyetlerinin önem kazandığı dönemde Emsan, hem yerel girişimciliğin sembolü hem de Türkiye’nin mutfak gereçleri üretiminde önemli bir sanayi kuruluşu olarak değerlendirilmektedir. 1972 yılında Doğan Demircioğlu’nun küçük çaplı üretim denemelerinin ardından kardeşi Çetin Demircioğlu ve dört arkadaşıyla birlikte 1972 yılında Emsan’ı kurmuştur. 1973 yılında ilk üretim gerçekleştirilmiş, 1980’li yıllarda ise Türkiye’yi çelik tencere ile tanıştıran ilk firmalardan biri olmuştur. 1985’te Almanya’daki üretim teknolojilerini fabrikasında uygulayarak çelik tencere üretimine başlaması, Emsan’ı hem iç pazarda hem de uluslararası pazarda rekabetini artırmıştır (Pektaş 2024).

Emsan’ın başarısında, pazarlama stratejileri kadar çalışanlarına sunduğu sosyal imkânlar da önemli bir rol oynamıştır. İşçilerin için yazlık kamplar, kooperatif evleri ve sosyal olanaklar sağlamıştır. Demircioğlu’nun insan odaklı sanayi anlayışı, onu yalnızca bir sanayici değil, aynı zamanda bir toplum önderi haline getirmiştir (Uysal2020). 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, dövizde endeksli borçlanmayla büyüyen Emsan’ı olumsuz etkilemiştir. Piyasada yaşanan olumsuz şartlar, borçlar ve iç satışların duraksaması ile 1999 yılında iflasla sonuçlanan bir süreci getirmiştir. Doğan Demircioğlu’nun 1990’da vefatından sonra yaşanan yönetim sorunları ve banka borçları şirketin çöküşüne zemin hazırlamıştır (Pektaş, 2024). 1996 yıllarda Emsan’ın tüm mal varlıkları Bahreyn merkezli bir yatırım bankasına devredilmiştir. Bu süreçte marka bilinirliğini kaybetmeden yeniden yapılandırılmaya çalışılmış;

Türkiye’deki farklı üreticilere kalite standartlarına uygun üretim yaptırılarak, markanın hafızadaki yeri korunmaya çalışılmıştır. Bu strateji sayesinde Emsan, piyasadan tamamen silinmeden 2008 yılına kadar varlığını sürdürebilmiştir. 2008 Kasım ayında Emsan markası, Karaca Züccaciye tarafından satın alınmış ve yeniden konumlandırılmıştır. Karaca Grubu, Emsan’ın geçmişte oluşturduğu marka değerini temel alarak, onu günümüz tüketici profiline uygun yeni bir ürün gamı ile buluşturmayı hedeflemiştir. Marka gücünü büyük ölçüde koruyan Emsan, aradan geçen on yıllara rağmen tüketicinin zihninde güvenilirliğini sürdürebilmiş, böylece Türkiye’nin en bilinen çelik tencere markalarından biri olarak yoluna devam etmiştir (Pektaş 2024)

Şekil 5.81: Emsan Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024)

Emsan Madeni Eşya Sanayii’ne ait fabrika yapısı, dönemin endüstriyel mimari karakterini yansıtan önemli örneklerden biridir. Günümüzde de varlığını sürdüren yapı, kırma çatı formunun yanı sıra “testere dişi” şeklinde tanımlanan eğimli çatı kurgusuna sahiptir. Bu çatı formu ile doğal ışık maksimum seviyede fabrika içine alınmıştır. Cephede yer alan geniş pencere açıklıkları ve üst kotlara yerleştirilen şeffaf yüzeyler sayesinde iç mekânların aydınlatılması sağlanmıştır. Yapı, betonarme taşıyıcı sistem ve geniş açıklıklı strüktürüyle, dönemin teknolojik olanaklarını kullanarak üretim mekânları oluşturulmuştur. Fabrika binası günümüzde farklı atölye ve küçük ölçekli üretim faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Fabrika yapısı işlevsel değişirse de hâlâ üretimle ilişkili bir mekân olarak varlığını göstermektedir. Yapının konumu itibarıyla kentsel bellekte önemli bir yer tuttuğu, çevresel ilişkileriyle de üretim odaklı

bir kentsel dokunun parçası olduğu söylenebilir. Ancak yapıya dair sistematik mimari belgeleme ve restorasyon çalışmaları bulunmamaktadır. Mevcut bilgiler sınırlı olmakla birlikte, yapı tipolojisi ve gözlemlenebilir detaylarıyla, Denizli'nin endüstri mirası içinde korunması ve belgelenmesi gereken özgün yapılardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 5.82: Emsan Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi 2024)

5.1.4.3 Ergür Kablo

Ergür Kablo, 1965 yılında Ahmet Nuri Erikoğlu ve Almanya'da metalürji mühendisliği eğitimi almış olan Mehmet Ergür ortaklığında kurulan öncü bir sanayi kuruluşudur. Bakır üretiminde deneyimli Ahmet Nuri Erikoğlu ve Mehmet Ergür sahip oldukları bilgi birikimini Denizli'ye taşıyarak, Ege Bölgesi'nin ilk bakır tel ve kablo üretim tesisini kurmuşlardır (Uysal 2020).

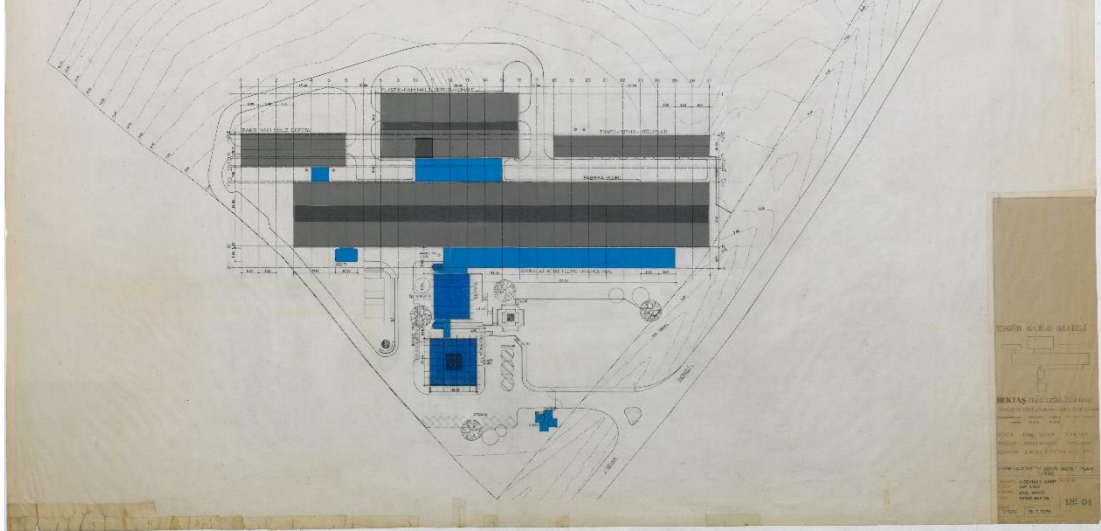
Kaleiçi'ndeki küçük bir dükkanda başlatılan üretim, kısa sürede gelişerek 1965 yılında 1. Sanayi Sitesi'nde küçük bir atölyeye taşınmıştır (Uysal 2020). Bu atölyede ikinci el makinelerle çalışan 30-40 işçi ile başlatılan kablo üretimi, zamanla üretim kapasitesini artırmıştır. İstanbul'daki elektrolitik bakır levha üretim tesislerinden getirilen ürünler Denizli'de işlenmesi ile başlayan süreç, bakır telin yerel üretimi ve ardından kablo kaplama teknolojisinin geçilmesi ile çalışmalarını sürdürmüştür (DSO 2024).

Şekil 5.83: Ergür Kablo Atölye yapısı (<https://www.erikoglu.com/tarih.php>)

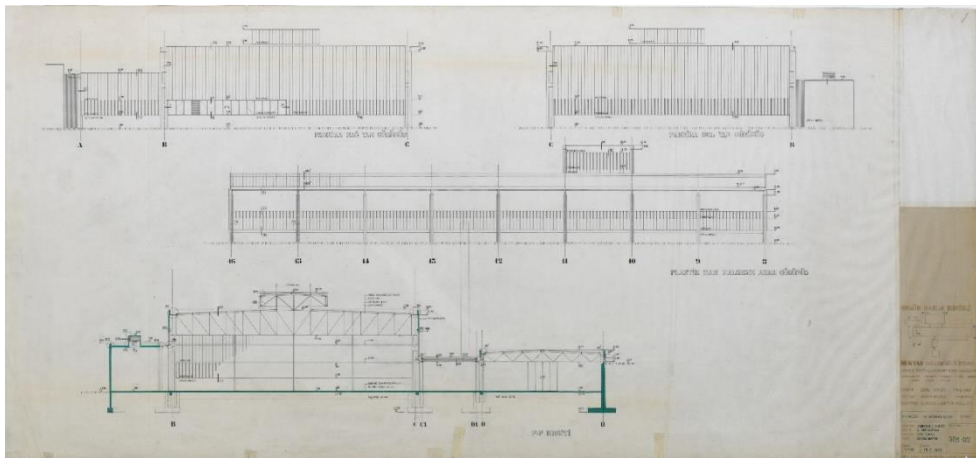
1969 yılında aynı zamanda 11 ortak ile kurulan Denizli'nin ilk holding yapılanması olan Ergür Holding'in kuruluş yılıdır. Bu dönemde yalnızca üretim kapasitesi ve şirketin sektörel etkisi artmıştır. Ergür Holding, İktisat Bankası, DEPSTAŞ ve Erikoğlu Emaye gibi kuruluşlarla birlikte Denizli'nin sanayi tarihinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. 1975 yılında, üretimin daha geniş bir alanda devam etmesi amacıyla Bozburun yolu üzerinde, Cengiz Bektaş'ın tasarladığı yeni bir fabrikaya geçilmiştir. Ergür Kablo bu büyüme doğrultusunda Türkiye'nin ilk beş büyük kablo üreticisi arasına girmiştir. Bu gelişim, Ergür Kablo'nun yalnızca Denizli ve Ege Bölgesi için değil, tüm Türkiye için sanayi tarihinde önemli bir aktör olduğunu göstermektedir (DSO 2024).

Ergür Kablo Fabrikası, Türkiye'nin sanayisinin modernleşme sürecinde özgün bir yere sahip olan ve bu dönüşümü yapısal açıdan da yansıtan önemli bir örnektir. Mimar Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan bu yapı, yalnızca üretim işlevlerini karşılayan bir tesis olmanın ötesinde, işçi, yönetici ve ziyaretçiler için nitelikli bir çalışma ve etkileşim mekânı sunan çok katmanlı bir endüstri kompleksi olarak tasarlanmıştır. Yapı, döneminin sanayi mimarlığının izlerini taşıdığı gibi, mekânsal organizasyonu ve mimari diliyle de dönemin üretim anlayışını yansıtan bir belgedir.

Şekil 5.84: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Vaziyet Planı
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196272>)

Cengiz Bektaş'ın Fabrika tasarımı, işlevsel bloklar olarak kurgulanmıştır. Üretim, depolama ve yönetim alanlarının birbirinden ayrılarak konumlandırılması, hem yapının okunabilirliğini artırmakta hem de üretim sürecinin kesintisiz ve verimli işlenmesini sağlamaktadır. Fabrika, atölyeler ve ambar blokları üretim sisteminin çekirdeğini oluşturur. Yüksek iç hacim ve yapısal açıklıklarla çözümlenen bu bölümler, doğal ışık ve havalandırma ilkeleri göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Malzeme akışının sürekliliği açısından hammadde blokları üretim alanlarına doğrudan bağlı biçimde yerleştirilmiştir. Yönetim ve servis alanları ise üretim birimlerinden ayrılmış kontrollü bir şekilde planlanmıştır. Bu birimlerde ofisler, toplantı salonları, teknik hacimler ve sosyal mekânlar yer almaktadır. Zaman içinde ihtiyaç doğrultusunda komplekse ek birimler yapılmıştır.

Şekil 5.85: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Kesit ve Cephe Çizimleri (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196272>)

1980’li yılların başında, Türkiye genelinde yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve bakır hammaddesinin temininde yaşanan güçlükler, Ergür Kablo’nun yeni arayışlara girmesine neden olmuştur. Bu arayış sonucunda Ahmet Nuri Erikoğlu ve Cafer Sadık Abalıoğlu’nun ortaklığında, 1981 yılında Er-Bakır Elektrolitik Bakır Mamulleri A.Ş. kurulmuştur. Er-Bakır, başlangıçta Ergür Kablo’nun bakır ihtiyacını karşılamak amacıyla planlanmışsa da, zamanla bağımsız bir bakır üreticisi kimliği kazanmıştır. Bu süreçte, hem kablo hem de bakır üretimi yapan Erikoğlu ailesi, kablo müşterileriyle doğrudan rekabete girme riskini göze almamak adına, 1989 yılında Ergür Kablo’yu satarak yalnızca bakır üretimi alanında ilerlemeye karar vermiştir. Bu satışın ardından el değiştiren Ergür Kablo Fabrikası, 2001 yılında Fransız menşeli çok uluslu bir şirket olan Nexans tarafından devralınmış ve günümüzde de Nexans Türkiye bünyesinde faaliyet göstermeye devam etmektedir.

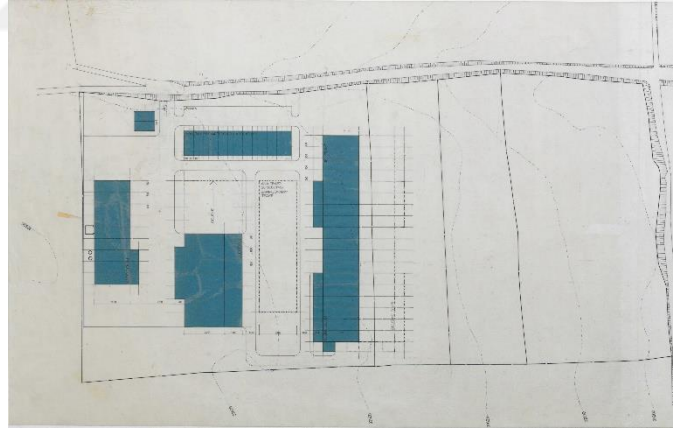
Şekil 5.86: Nexans Fabrika Yapısı (Yazar Arşivi)

Ergür Kablo’nun kuruluşu ve büyümesi, yalnızca bir sanayi işletmesinin hikayesi değil, aynı zamanda yerel endüstriyel dönüşümün ve girişimciliğin bir yansımasıdır. Bugün geçmişi belgelenen bu girişim, Denizli’nin endüstri mirası içinde önemli bir yer tutmaktadır. Ahmet Nuri Erikoğlu ve Mehmet Ergür’ün vizyonu, yerli iş gücünü teknik bilgiyle birleşmesi ve piyasadaki tekellere karşı oluşturduğu yerli alternatifle, Türk endüstri tarihinde özel bir yere sahiptir.

5.1.4.4 Er-Bakır

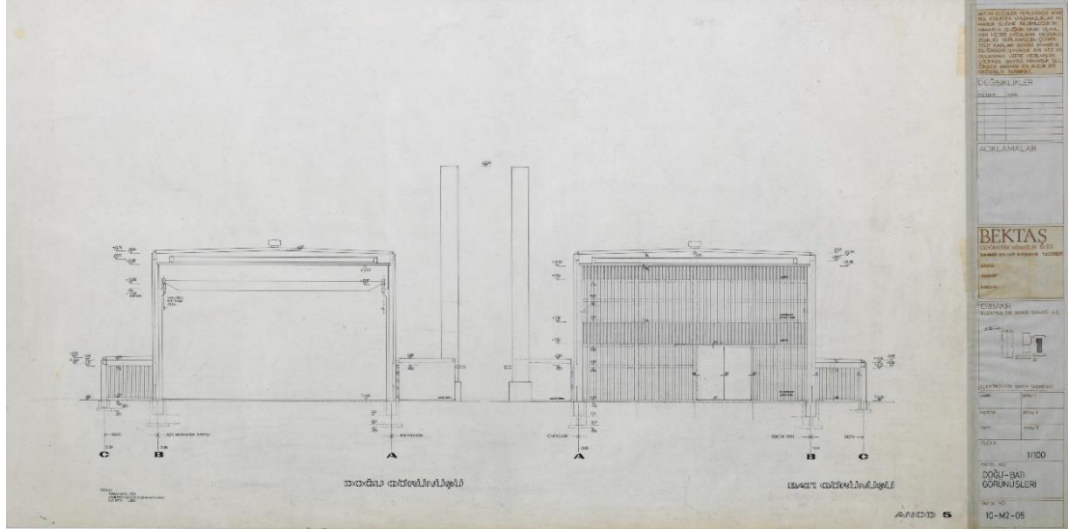
1981 yılında Ahmet Nuri Erikoğlu ve Cafer Sadık Abalıoğlu'nun ortak girişimiyle Denizli Merkezefendi ilçesi Bozburun Mahallesi'nde kurulan Er-Bakır, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde yalnızca bölgesel değil, ulusal ölçekte de önemli bir sanayi kuruluşudur. Başlangıçta Ergür Kablo'nun bakır ihtiyacını karşılamak amacıyla planlanan Er-Bakır, kısa sürede bağımsız bir üretici kimliği kazanarak Türkiye'nin önemli bakır üreticisi konumuna ulaşmıştır (DSO 2024).

Er-Bakır, kurulduğu dönemde fabrikanın mimari tasarımı, modern Türk mimarlığının önemli temsilcilerinden Cengiz Bektaş tarafından gerçekleştirilmiştir. Fabrika yapısı, dönemin endüstriyel üretim süreçlerine uygun olarak modüler, fonksiyonel bir tasarıma sahiptir. SALT Araştırma arşivlerinde yer alan çizimlere göre yapı, çubuk döküm, tel çekme, anot üretimi ve elektroliz gibi birimleri ayrı ayrı tanımlayan bir yerleşim düzenine sahiptir. Bu yerleşim, üretim süreçlerinin hem fiziksel hem de lojistik açıdan kesintisiz ve verimli biçimde işlemesine olanak tanımaktadır.

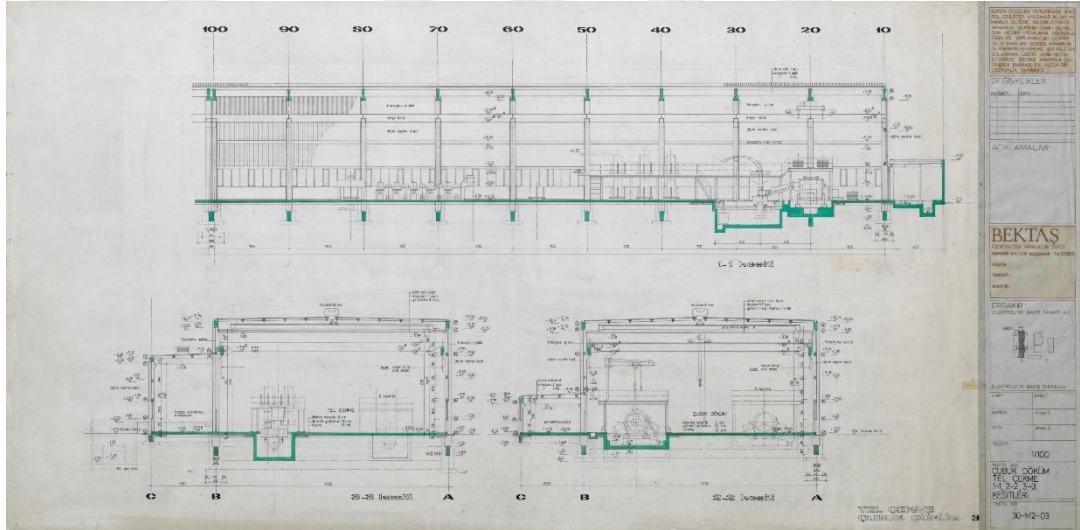

Şekil 5.87: Er-Bakır Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Vaziyet Planı
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444>)

Yapının mimari kurgusunda, Ergül Kabloda olduğu gibi işlevsel bloklar olarak kurgulanmıştır. Yapının doğu, batı, kuzey ve güney cephelerine ait çizimler; üretim alanlarının ihtiyacı olan açıklıklar, ışık alma yüzeyleri ve doğal havalandırma sistemleri mimari tasarıma entegre edilmiştir.

Şekil 5.88: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Cephe Çizimleri
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444>)

Şekil 5.89: Ergül Kablo Fabrikası Cengiz Bektaş Uygulama Projesi, Kesit Çizimleri
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206444>)

Günümüzde Er-Bakır, ulusal ve uluslararası kalite belgeleri, sürdürülebilirlik çalışmaları, insan kaynakları uygulamaları ve sektörel iş birlikleriyle birlikte Türkiye'nin önde gelen sanayi şirketlerinden biri olmaya devam etmektedir. Er-Bakır, enerji, otomotiv, iletişim, raylı ulaşım ve savunma sanayi gibi birçok sektöre üretim yapmaktadır.

Şekil 5.90: Er-Bakır Fabrika Yapısı (<https://www.erikoglu.com/er-bakir.html>)

Er-Bakır, yerel girişimciliğin sanayiye, mimarlığa ve küresel ölçekte endüstriyel etkiye dönüşümünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Ahmet Nuri Erikoğlu'nun zanaatkârlıktan modern sanayiciliğe uzanan öyküsüyle bütünleşen bu endüstri tesisi, yalnızca bir üretim tesisi değil, aynı zamanda Türkiye'nin sanayi geçmişinde kalıcı bir iz bırakan başarı öyküsüdür.

5.2 Ulaşım ve Depolama

5.2.1 Demiryolu ve Demiryolu İstasyon Yapıları

Denizli ve çevresindeki demiryolu yapıları, bölgenin ulaşım altyapısının gelişiminde ve sanayi tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle İzmir-Aydın demiryolu hattının genişletilmesiyle birlikte, Denizli ve Dinar gibi kervan yollarının önemli durakları demiryoluna bağlanarak bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişimler meydana gelmiştir.

Bu demiryolu hattı boyunca yer alan istasyon yerleşkeleri, dönemin mimari ve mühendislik anlayışını yansıtan önemli yapılar içermektedir. Yolcu bekleme/idare yapıları, teknik bakım tesisleri, lokomotif bakım binaları, lojmanlar ve depolar gibi çeşitli işlevlere sahip bu yapılar, büyük ölçüde yığma kâgir sistemle inşa edilmiş olup, ana yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Bununla birlikte, bazı istasyon binalarında tuğla malzeme de tercih edilmiştir. Cumhuriyet döneminde artan yolcu

talebini karşılamak amacıyla, daha büyük ölçekli betonarme istasyon binaları inşa edilmiştir. Denizli demiryolu, İzmir-Aydın demiryolunun bir parçası olarak dördüncü etapta yer almakta olup, hattın üzerindeki istasyonlar zaman içinde farklı isimlerle anılmıştır. Bu kapsamda, eski isimleriyle Şamlı, Gancalı ve Bucalı olarak bilinen istasyonlar, günümüzde sırasıyla Üzerlik, Goncalı ve Böceli olarak adlandırılmaktadır (Ekizoğlu 2012).

5.2.1.1 Üzerlik (Şamlı) Tren İstasyonu

Üzerlik, eski adıyla Şamlı İstasyon Yerleşkesi, Denizli'nin Merkezefendi ilçesine bağlı Üzerlik Mahallesi'nde bulunmaktadır. İzmir-Aydın Demiryolu hattının dördüncü etabının ilk yerleşkesi olup, hattın 241. kilometresinde konumlanmaktadır. Küçük ölçekli bir istasyon yerleşkesi olarak inşa edilen yapı, bölgede bol miktarda yetiştirilen pamuğun İzmir'e demiryolu aracılığıyla kolaylıkla aktarılmasını sağlamak amacıyla planlanmıştır (Ekizoğlu 2012).

Özgün yerleşim planı hakkında elde yeterli veri bulunmamakla birlikte, istasyondaki yolcu bekleme/idare binası ile işçi lojmanı, hattın güney yönünde sıralanmaktadır. Günümüzde kullanıma kapalı olan yerleşkedeki bu yapılar hâlâ yerinde olsa da oldukça harap durumdadır ve uzun süredir atıl haldedir. Ancak, tarihi ve mimari değerleri nedeniyle 28 Ocak 2005 tarihinde İzmir II No'lu Anıtlar Kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınmıştır (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2005).

Şekil 5.91: Üzerlik Şamlı İstasyonu (Yazar Arşivi 2024)

Yerleşkede yer alan istasyon binası ve lojman binası, tek katlı olarak yığma teknikle inşa edilmiştir. Her iki yapının da duvar örgüsünde kesme taş ve moloz taş kullanılmış olup, taşıyıcı sistemin dayanıklılığı arttırılmıştır. Üst örtüleri ahşap beşik

çatıyla tamamlanmış ve marsilya tipi kiremit ile kaplanmıştır. Yapıların köşeleri, kesme taşların şaşırtmalı bir şekilde yerleştirilmesi ile güçlendirilmiş olup, pencereleri kare formlu açıklıklara sahiptir. Tüm pencere ve kapı açıklıkları, sövelerle çevrelenerek mimari detaylar özenle işlenmiştir. İstasyon binasının önünde ahşap bir sundurma yer almakta olup, bu sundurma hem yapının girişini vurgulamakta hem de yolculara korunaklı bir bekleme alanı sunmaktadır. Üzerlik İstasyonu, atıl durumda olmasına rağmen, bölgedeki endüstri mirasının bir parçası olarak korunması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir yapıdır.

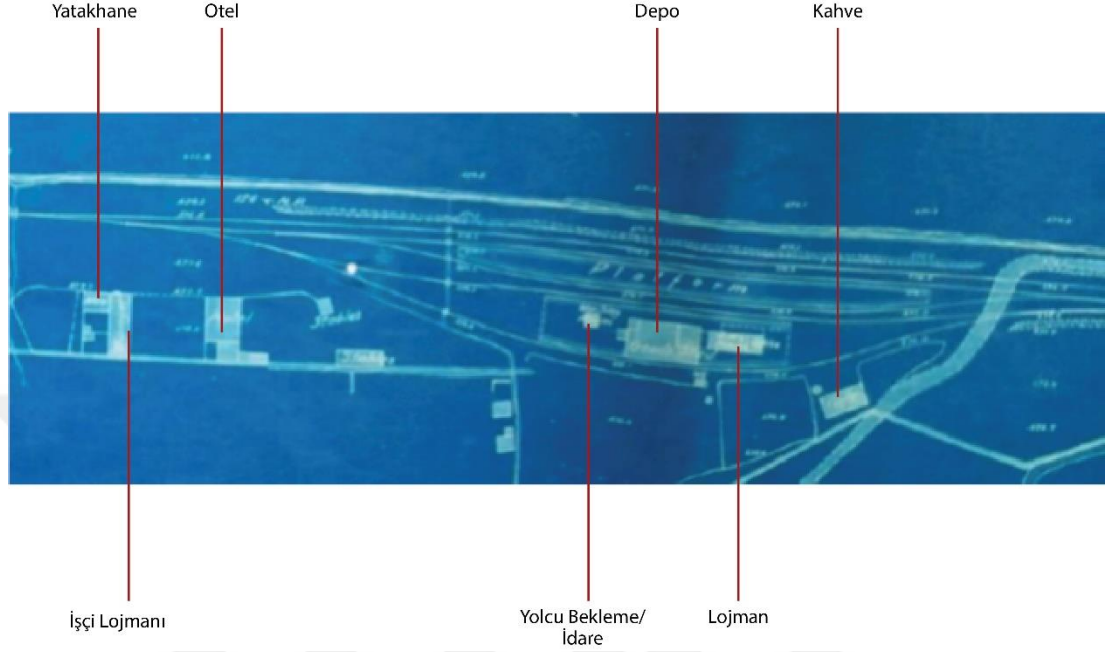
Şekil 5.92: Üzerlik İstasyonu Bekleme/İdare Binası
(<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/tcddy-uzerlik-stasyonu-tesis-yapilari>)

5.2.1.2 Goncalı (Gancalı) Tren İstasyonu

Goncalı, eski adıyla Gancalı İstasyon Yerleşkesi, Denizli'nin Pamukkale ilçesine bağlı Goncalı Mahallesi'nde yer almaktadır. Hattın 251. kilometresinde konumlanan bu istasyon, bölgedeki önemli kervan yollarının kesişim noktalarından biri olması ve Denizli şubesinin ana hatta bağlantı noktası işlevi görmesi nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Yerleşkenin doğusundan, Denizli'ye ayrılan bir şube hattı bulunmaktadır. 28 Ocak 2005 tarihinde İzmir II No'lu Anıtlar Kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınmıştır (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2005).

Goncalı (Gancalı) İstasyonu'nun özgün yerleşim planına göre (Şekil 5.80), hattın güneyinde yolcu bekleme ve idare binası ile ürün depolama ve paketleme yapıları sıralanmaktadır. Yerleşkenin güneydoğusunda bir "kahve" yapısı yer alırken,

güneybatısında batıdan doğuya uzanan işçi lojmanı, işçi yatakhanesi ve geçici konaklama amacıyla kullanılan otel yapısı konumlanmıştır. Ayrıca, yerleşkenin batı ucunda bir su depolama yapısı bulunmaktadır (Ekizoğlu 2012).

Şekil 5.93: Goncalı İstasyonu Yerleşim Planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Günümüzde, istasyon kullanıma açık olmakla birlikte, geçmişte yer alan "kahve" yapısı, işçi lojmanı ve işçi yatakhanesi, geçici konaklama amacı ile kullanılan otel yapısı yok olmuştur. Mevcut yapılar, büyük ölçüde kesme taş ve moloz taş kullanılarak yığma teknikle inşa edilmiştir. Pencere ve kapılar taş sövelere sahip olup, açıklıkların üzerinde tuğla malzeme ile inşa edilmiş basık kemerler bulunmaktadır. İstasyon idare binasının bir bölümünün önünde, ahşap direklere oturan bir sundurma yer almaktadır. Üzeri Marsilya tipi kiremit kaplı olan yapı, beşik çatı ile örtülmüştür. İstasyon alanında, aynı mimari özelliklere sahip tek katlı iki adet lojman binası da bulunmaktadır. Her iki lojman binası korunmaya değer nitelikte olup, istasyon binasının yanında ahşap malzeme ile inşa edilmiş ve korunması gereken bir ambar binası da yer almaktadır (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2005).

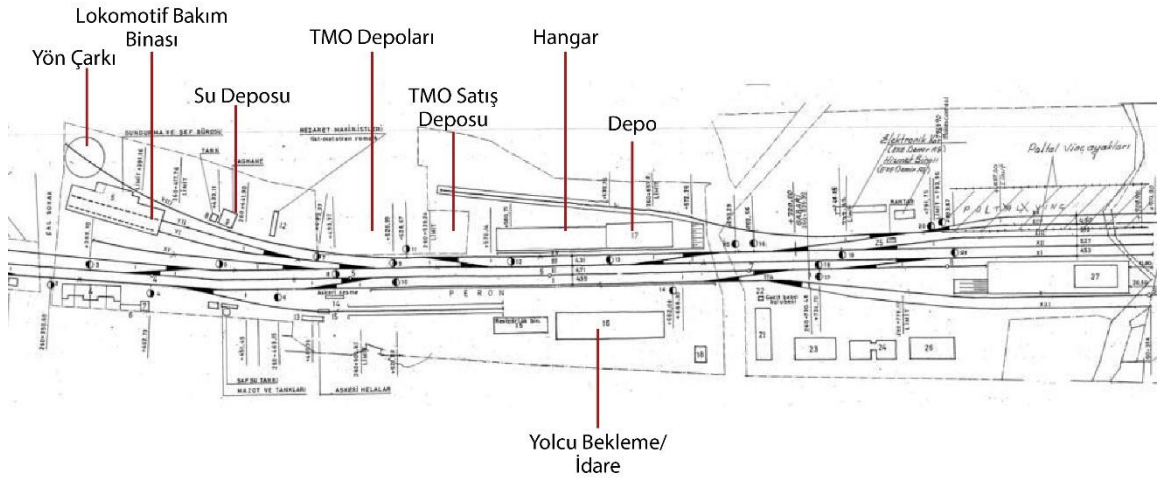

Şekil 5.94: Goncalı (Gancalı) İstasyonu
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Goncal%C4%B1_Tren_%C4%B0stasyonu)

Bugün hala varlığını sürdüren istasyon yapıları, bölgedeki endüstri mirasının korunması gereken önemli unsurları arasında yer almaktadır. Denizli'nin önemli turistik yerlerinden olan Laodikya'nın yanında bulunması istasyonun önemini artırmaktadır.

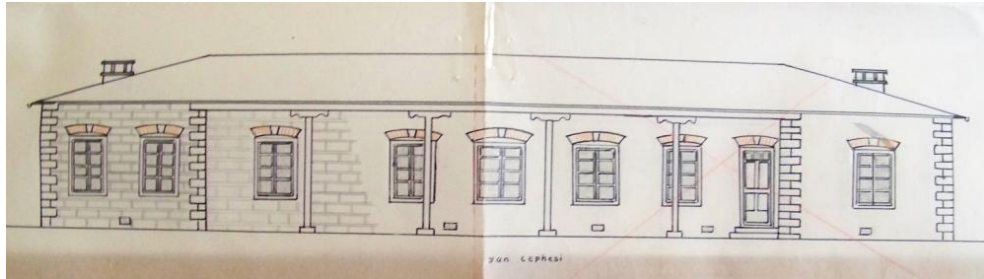
5.2.1.3 Denizli Tren Garı

Denizli Tren Garı, Denizli Merkezefendi ilçesi Saraylar mahhallesinde, İzmir-Ankara asfaltı üzerinde konumlanmaktadır. Hattın 251. kilometresinde, Goncalı İstasyonu üzerinden ana hatta bağlanan Denizli şubesi olarak yer almaktadır. 9,5 kilometrelik kısa bir mesafeye sahiptir. 1890 yılında hizmete girmiştir. Yerleşke içerisinde Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğüne ait, yolcu bekleme/ idare yapısı, hangar (ambar) binası, su deposu, yön çarkı yapısı ve lokomotif bakım binası ve mülkiyeti Toprak Mahsulleri Ofisine (TMO) ait olan, satış deposu ve iki adet depo yapıları bulunmaktadır (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.95: Denizli Tren Garı Vaziyet Planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Yapıldığı döneme ait sınırlı veri bulunan bu istasyon yerleşkesinin, orta ölçekli bir plan çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir. Ayrıca, Denizli şubesi yerleşkelerindeki diğer istasyonlarla benzer nitelikte bir yolcu bekleme/idare yapısının mevcut olduğu ve yerleşkede bir “kahve” yapısının bulunduğu arşiv belgeleriyle desteklenmektedir. Denizli ile Aydın garları yolcu bekleme/ idare yapıları Cumhuriyet döneminde artan yolcu talebini karşılamak amacıyla daha büyük ölçekte yeniden tasarlanmış ve betonarme sistemle tekrar inşa edilmiştir (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.96: Denizli Gar yıkılan yolcu bekleme/ idare yapısı (Ekizoğlu 2012)

Günümüze ulaşabilen özgün yapı elemanları arasında teknik bakım yapıları, yön çarkı ve vinç gibi demiryolu donanımları bulunmaktadır. Hat boyunca yer alan yapılarının çoğu yığma kagir sistemde inşa edilmiş olup, ana yapı malzemesi genellikle taş olarak tercih edilmiştir.

Demiryolu hattı üzerinde yer alan teknik bakım yapıları, lokomotif ve vagonların bakım ve onarımlarının gerçekleştirildiği işlevsel alanlardır. Bu yapıların

en önemlilerinden biri, Denizli yerleşkesinde bulunan lokomotif bakım binasıdır. Dikdörtgen planlı, tek katlı olan bu yapı, Marsilya tipi kiremit kaplı beşik çatıya sahiptir. Çatıda yükseltilmiş aydınlatma pencereleri yer almakta olup, bu tür yapılar incelendiğinde, genellikle 1940'lı yılların başlarında inşa edildikleri görülmektedir. Lokomotif bakım binasının doğu ve batı cephelerinde üçgen alınlıklar bulunmakta olup, her iki cephede ahşap doğrama kapılar mevcuttur. Kuzey ve güney cephelerinde yüksek dikdörtgen pencereler yer almakta ve binanın içine doğal ışık girişini sağlamaktadır. Çatıyı taşıyan kirişler yan duvarlara bindirilerek yapının yük taşıma kapasitesi artırılmıştır. Bina, zaman içerisinde çeşitli eklemelere maruz kalmıştır. Kuzey cephesinde yapıya bitişik konumda, muhtemelen malzeme deposu, ofis ve işçi kabinleri olarak kullanılan birimler bulunmaktadır. Bu bölümler, orijinal yapıyla aynı döneme ait özellikler taşımakta olup, sonradan bazı eklemeler yapıldığı görülmektedir. Güney cephesindeki müstemilat ise özgün olmayıp, yapıya daha sonraki yıllarda ilave edilmiştir (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Depolama ve malzeme aktarımı için kullanılan hangar yapısı, dikdörtgen planlı ve tek katlıdır. Ahşap direkler üzerine oturan ve konsollarla desteklenen yapı, tek yöne eğimli sac kaplama çatıya sahiptir. Ön ve arka cephelerde çift sıra ahşap konsollarla desteklenen geniş saçaklar bulunmaktadır.

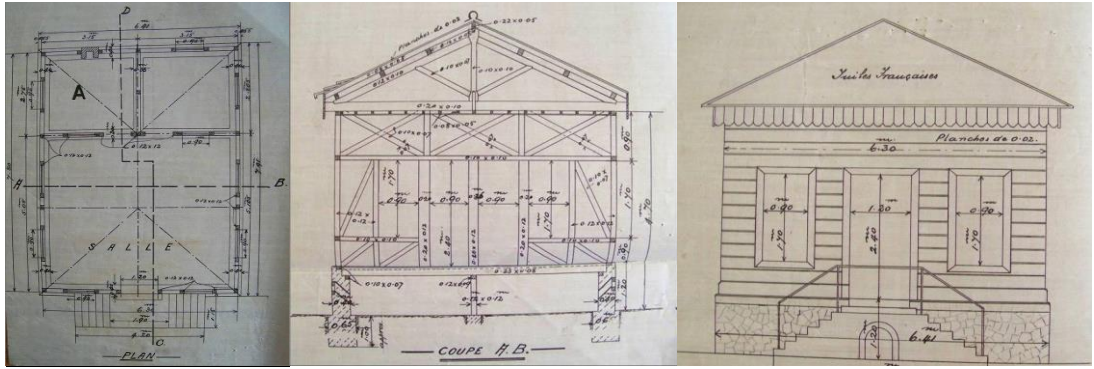

Şekil 5.97: Deniz Gar hangar yapısı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Su deposu, kare planlı olup, moloz taş örgü ile inşa edilmiştir. Köşelerinde kesme taş plasterlerle desteklenmiş olup, demir doğrama kaide üzerine oturan eğimli bir çatıya sahiptir. Giriş kapısı doğu cephesinde yer almakta, güney cephesinde ise havalandırma penceresi bulunmaktadır.

Lokomotif bakım binasının kuzeyinde yer alan yön çarkı, yuvarlak formda tasarlanmış olup, iç kısmı beton kaplıdır ve yaklaşık iki metre derinliğe sahiptir. Her iki ucunda ahşap kollara sahip olan bu ray sistemi, lokomotiflerin yönünü değiştirmek için tasarlanmıştır. Denizli yerleşkelerinde bulunan çelik döner köprüler, bu bakım atölyelerinin temel bileşenlerinden biri olmuştur. Ancak, zamanla kullanım dışı kalan pek çok demiryolu donanımı yok olmuş ve günümüze ulaşan az sayıdaki örnek arasında yalnızca Denizli Yerleşkesi'ndeki döner köprü ve vinç ayakta kalabilmiştir (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

TCDD 3. Bölge Arşivi'nde yer alan belgeler incelendiğinde, demiryolu hatlarında sosyal aktiviteler için ayrılmış bazı yapıların bulunduğu görülmektedir. Bunlar arasında, günümüzde varlığını sürdürememiş olan Denizli Yerleşkesi'ndeki "kahve" yapısı dikkat çekmektedir. Denizli ve Nazilli'de bulunan bu yapılar, genellikle ahşap karkas sistem kullanılarak inşa edilmiştir. TCDD arşivinde yer alan özgün çizimlere göre, Denizli yerleşkesindeki kahve yapısı, bir formda tasarlanmıştır. Yapıya, dar kenarında yer alan iki yönlü merdivenlerle erişim sağlanmakta olup, bina üç hacimli bir düzenlemeye sahiptir. En geniş bölüm, yolcuların kullanımına sunulmuş bir salon olup, buna ek olarak içinde ocak bulunan bir mutfak ve yetkililere ayrılmış bir mekân da binanın diğer işlevsel alanları arasında yer almaktadır (Ekizoğlu 2012).

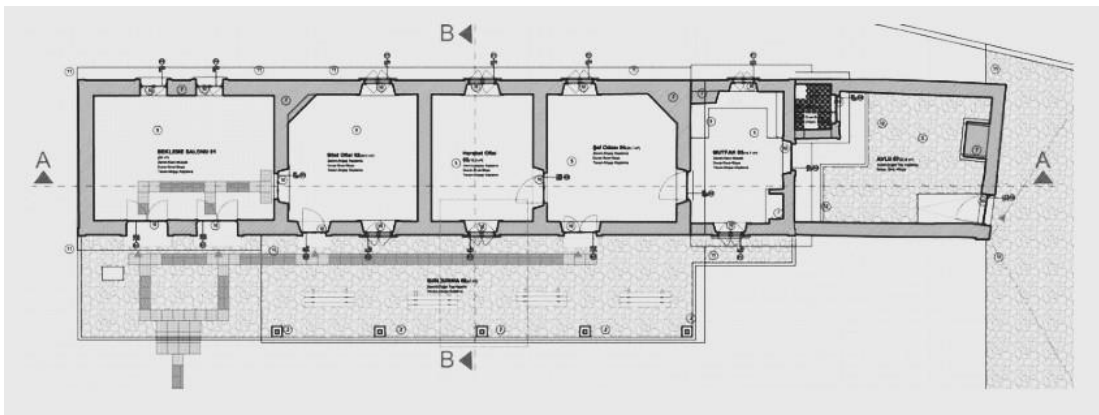

Şekil 5.98-99-100: Denizli Tren Garı Kahve yapısı plan, kesit, cephe çizimleri (Ekizoğlu 2012)

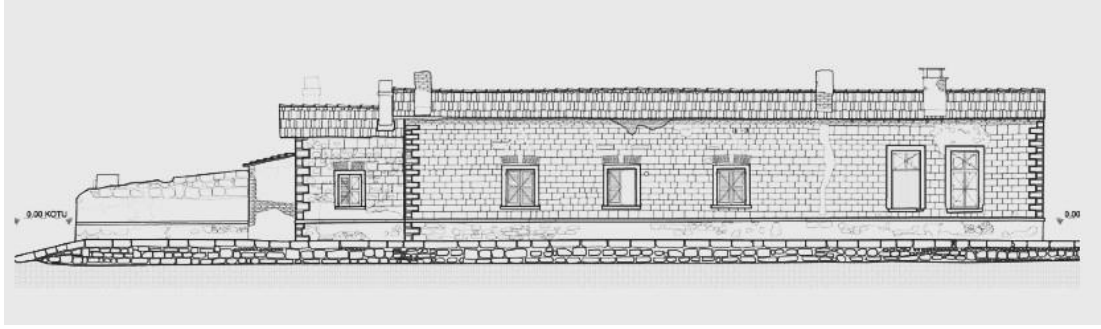
5.2.1.4 Böceli (Bucalı) Tren İstasyonu

Böceli İstasyonu, Denizli ilinin Pamukkale ilçesine bağlı Böceli Mahallesi'nde yer almakta olup, İzmir-Aydın demiryolu hattının 261. kilometresinde konumlanmaktadır. Yerleşke içerisinde bir istasyon binası, işçi barakası, lojman

İstasyon binası, enine dikdörtgen planlı olup, beşik çatılı ve Marsilya kiremit örtülüdür. Moloz taş örgülü duvarlara sahip olan bina, beton sıva ile kaplanarak kesme taş görünümü kazandırılmıştır. Ön cephesinde, beş adet ahşap dikmeye oturan geniş bir sundurma bulunmaktadır. Kapı ve pencere açıklıkları silme çerçevelerle belirginleştirilmiş olup, yapının mimari bütünlüğü korunmuştur.

93

Şekil 5.103: İstasyon yapısı cephe rölövesi (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

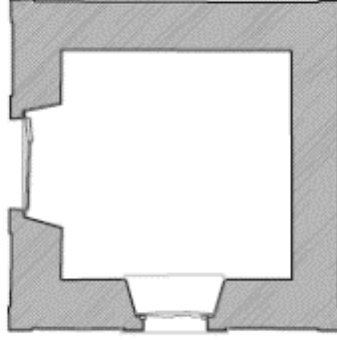

Şekil 5.104: Böceli (Bucalı) İstasyon yapısı (Yazar arşivi Mart 2025)

Şekil 5.105: İstasyon yapısı ve Su deposu (Yazar arşivi Mart 2025)

Su deposu, kare planlı bir yapıya sahip olup, beden duvarları kesme taş örgülüdür. Yapının giriş kapısı yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Tek eğimli bir çatıya sahip olan yapı, metal taşıyıcı sistem üzerine oturtulmuştur. Umumi tuvalet ise dikdörtgen plan şemalı olup kesme taş örgülüdür.

Şekil 5.106: Su Deposu zemin kat rölöve planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü)

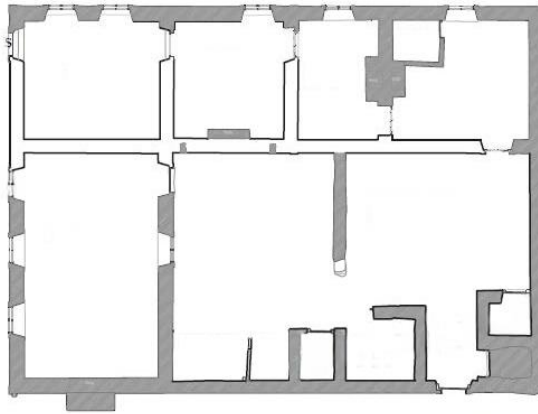
Şekil 5.107-108: Su deposu ve Umumi Tuvalet (Yazar arşivi Mart 2025)

İşçi barakası, enine dikdörtgen planlı olup, beşik çatılı ve alaturka kiremit kaplı olarak inşa edilmiştir. Yapının ana taşıyıcı sistemi moloz taş örgü olup, üzeri taraklı sıva ile kaplanmıştır. Sol cephede dikdörtgen formda, sağ cephede ise kare formda birer pencere bulunmaktadır. Arka cephede, ortada bir kapı ve her iki yanında simetrik olarak konumlanmış iki pencere yer almaktadır. Ön cephede ise simetrik bir düzende yerleştirilmiş iki kapı ve iki pencere bulunmaktadır. Kapı ve pencere açıklıkları bindirme kemerlerle vurgulanmıştır. Aynı zamanda istasyon yapısındaki ahşap sundurmadan lojman yapısında da görülmektedir.

Şekil 5.109-110: İşçi Barakası (Yazar arşivi Mart 2025)

Lojman yapısı, L plan şemasına sahip olan konut, tek katlı ve bitişik düzende üç yapıdan oluşmaktadır. Beşik çatılı olarak tasarlanan konutlar, hem alaturka hem de Marsilya tipi kiremit ile kaplanmıştır. Beden duvarları moloz taş örgü ile inşa edilerek, üzeri beton sıva ile kaplanmış ve kesme taş görünümü kazandırılmıştır. Yapının köşelerinde kesme taş plaster uygulamaları dikkat çekmektedir. Kapı ve pencereler silme çerçeveler içine alınmış olup, basık kemerli alınlıklara sahiptir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi 2011). Ahşap doğrama kapı ve pencereler, yapı ile uyumlu şekilde tasarlanmış ve alınlıklarla tamamlanmıştır.

Şekil 5.111: Lojman yapısı zemin kat rölöve planı (TCDD 3. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.112: Lojman Yapısı (Yazar arşivi, Mart 2025)

Şekil 5.113: Lojman Yapısı (Yazar arşivi, Mart 2025)

5.3 Sosyal Tesisler

5.3.1 Taş Atölyeler- Denizli Erkek Sanat Enstitüsü

Denizli’de endüstrileşmenin temel yapı taşlarından biri olarak görülen Taş Atölyeler, 1945 yılında tamamlanarak eğitim-öğretime başlamıştır. Bu süreçte atölyelerde döküm, torna, tesviye, motor, marangoz ve elektrik bölümleri faaliyet göstermiş ve pek çok zanaatkâr yetiştirilmiştir. Sait Küçüker, Sacit Sivri ve Kadir Uslu gibi Denizli sanayisinin önde gelen isimleri bu eğitim kurumunda yetişerek Denizli sanayisinin gelişimine katkıda bulunmuştur (Uysal 2015). Türkiye'deki erken Cumhuriyet Dönemi endüstriyel eğitim yapılarının özgün örneklerinden biri olarak kabul edilen Taş Atölyeler, zaman içinde Denizli Erkek Sanat Enstitüsü ve Denizli

Şehit Öğretmen Yusuf Batur Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi gibi farklı isimlerle faaliyet göstermiş ve Denizli sanayisinin gelişimine doğrudan katkı sağlamıştır.

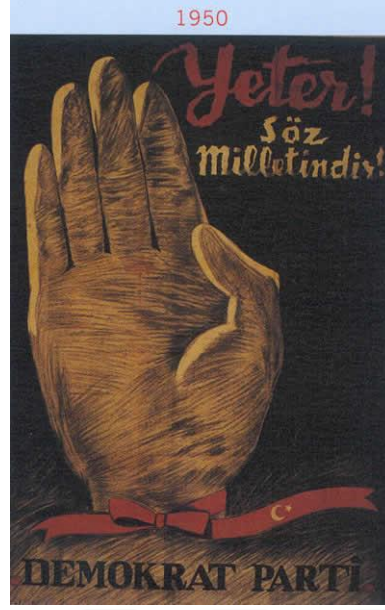
Şekil 5.114: Denizli Erkek Sanat Enstitüsü (Cengiz Bektaş Salt Araştırma Arşivi)
(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208146>)

2010 yılında Endüstri Meslek Lisesi'nin yeni bir binaya taşınmasının ardından atıl duruma düşen Taş Atölyeler, kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 2016 yılında koruma altına alınarak tescillenen yapı, endüstri mirası olarak değerlendirilmesi gereken bir yapı olarak öne çıkmaktadır. 2018 yılında dönemin Denizli Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Zolan, Taş Atölyeler'in müze olarak yeniden işlevlendirileceğini açıklamıştır. 2021 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Denizli Valiliği ve Denizli Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan protokol ile Taş Atölyeler'in Kent Müzesi olarak dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır (Avdan 2024). 2022 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sonucunda yapı, 13 Mart 2024 tarihinde Kent Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Şekil 5.115-16-117: Taş Atölyeler'in restore edilmeden önceki durumu. (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü)

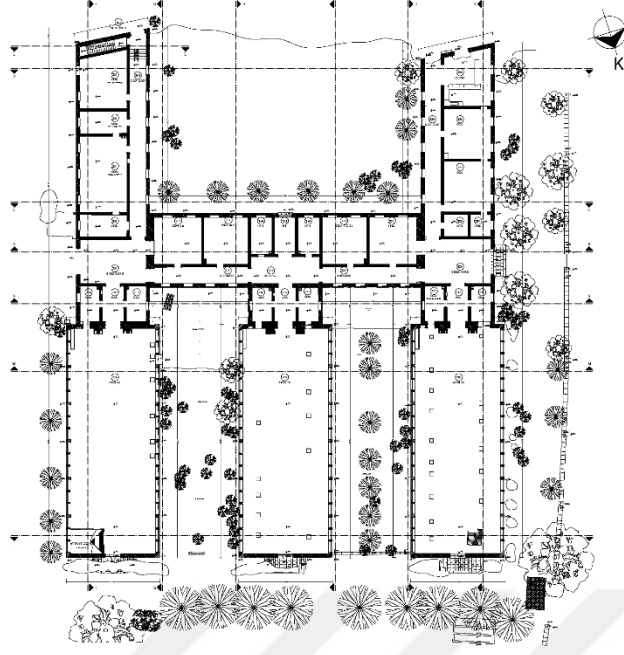
Taş Atölyeler, erken Cumhuriyet döneminin mesleki-teknik eğitimi teşvik eden mekânsal politikalarının somut bir ürünü olarak, Yusuf Batur Endüstri Meslek Lisesi'nin uygulama birimleri şeklinde inşa edilmiştir. Yapının mimarı, Almanya'dan Türkiye'ye ulusal mimarlık anlayışını şekillendirmek üzere davet edilen ünlü mimar Paul Bonatz'ın asistanı ve öğrencisi olan Selçuk Milar'dır. Bonatz'ın 1940'lı yıllarda Ankara'da Saraçoğlu Mahallesi ile Opera Binası'na dönüştürülen Sergievi gibi projelerdeki etkisi, Cumhuriyet mimarlığında Batılı modernizmin temsili olarak değerlendirilirken, Milar da bu etkilerin yerli mimarlık pratiğine aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır (Orhan 2016). Güzel Sanatlar Akademisi'nde aldığı eğitimi, Bonatz ile kurduğu usta-çırak ilişkisi ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Erkek Teknik Eğitim Müşavirliği Mimari Bürosu'ndaki çalışmalarıyla harmanlayan Milar, yalnızca Denizli'deki bu yapı değil, yıkılan Malatya Erkek Sanat Okulu gibi eserlerle de dönemin mimari mirasına katkı sunmuştur (Orhan 2016). Bununla birlikte, mimarlık alanındaki üretiminin yanı sıra, Türkiye siyasal tarihinde simgesel öneme sahip afiş tasarımlarıyla da hafızalarda yer edinmiştir. Özellikle Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde kullandığı ve siyasal iletişim tarihinde bir dönüm noktası sayılan “Yeter Söz Milletindir” afişi, Milar'ın grafik tasarım ve toplumsal mesaj arasındaki ilişkiyi güçlü bir görsel dile dönüştürme becerisini gözler önüne sermiştir (Milar 1988). Bu afişin kamuoyunda yarattığı etkidен sonra yaşanan bürokratik gerilimler, onun görevinden istifasına neden olmuş, ancak bu gelişme Milar'ın siyasal ya da ideolojik bir bağlılık geliştirmesine yol açmamıştır (Ünalın 2013). Reklamcılık alanında da uzun yıllar aktif olan Milar, Ziraat Bankası'nın başak figürlü amblemi gibi ikonik tasarımların da yaratıcısı olarak anılmakta, bu yönüyle erken Cumhuriyet'in hem mimari hem de görsel kültür üretiminde çok katmanlı bir figür olarak öne çıkmaktadır (Ünalın 2013). Kendisinin, demokrasiye ilişkin görüşlerini içeren ve tarihsel bir özdeşlik önerisi sunan “Yaptıklarımız Yapacaklarımızın Teminatıdır” sloganı, yalnızca grafik tasarım pratiğinin değil, aynı zamanda siyasal temsilin etik sınırlarında gezinen bir ifade olarak da değerlendirilebilir (İşli 1999).

Şekil 5.118: Selçuk Mılar'ın 1950 seçimlerinde Demokrat Parti için tasarladığı afiş
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeter!_S%C3%B6z_Milletindir!)

Erken Cumhuriyet döneminin mekânsal planlama anlayışını ve mimari yaklaşımını yansıtan Taş Atölyeler, dönemin ortak mimari diline uygun olarak tasarlanmıştır. Yapı grubu, birbirine paralel üç geniş ve sade atölye hacmi ile bunları Hükümet Konağı yönünde birleştiren dikdörtgen bir bağlantı hacminden oluşmaktadır (Şekil 5.118) (Orhan 2016). Bu kurgusal düzenleme, merkezi otoriteyi ve Cumhuriyet rejiminin ideolojik arka planını fiziksel düzlemde temsil eder niteliktedir. Atölye birimleri arasında yer alan avlu tipi boşluklar, yapıların doluluk-boşluk ilişkileriyle mekânsal hiyerarşi kurarken, insan ölçeğinin korunmuş olması ve yapıların yatay düzlemde çözümlenmesi, tasarımın işlevsellik ve kullanıcı odaklılığını öne çıkarır. Taş Atölyelerin tasarımı, çevresindeki kamusal yapılarla simetri, orantı ve cephe detayları açısından bütüncül bir dil oluşturmuştur. Bu sayede, kentsel silüetle uyumlu bir görsel birlik sağlanmıştır (Orhan 2016).

Yapıların biçimsel özellikleri, Uluslararası üslubun temel ilkeleriyle örtüşmektedir: süslemeden arındırılmış yalınlık, biçim ve işleve dayalı tasarım anlayışı, taşıyıcı sistemin estetik bir öge olarak sergilenmesi, kübik kütle kullanımı ve geniş açıklıklarla tanımlı mekân organizasyonu, bu bağlamda öne çıkan unsurlardır (Orhan 2016).

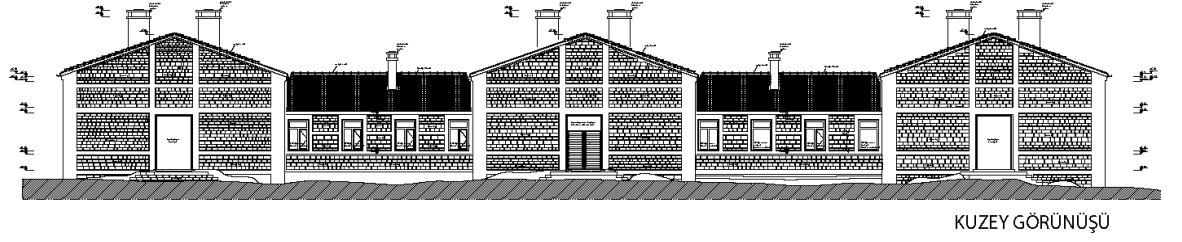

Şekil 5.119: Taş Atölyeler Zemin Kat Rölöve Planı (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü)

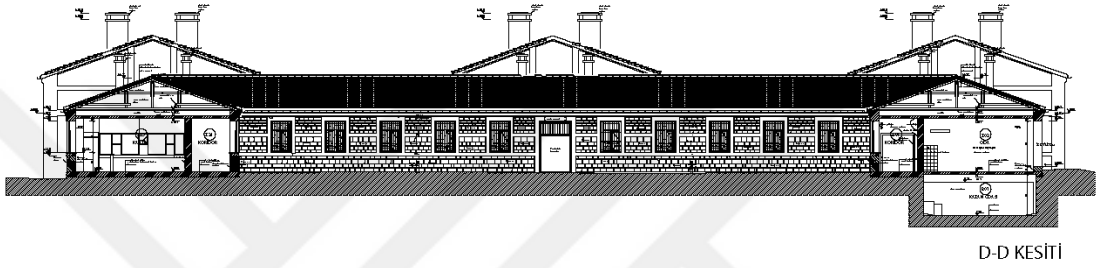
Cumhuriyet rejiminin modernleşme idealleri doğrultusunda, kent planlama politikaları da kamusal alan üretimini öncelikli bir hedef olarak ele almıştır. Bu dönemde geliştirilen planlama stratejileri, kentin mekânsal örüntüsünü güçlendirmeye yönelik bütüncül bir yaklaşım benimsemiş; merkezi alanlar belirlenmiş, kentsel birimler arası ilişkiler optimize edilmiş ve erişilebilirlik esas alınmıştır. Kamusal mekân üretiminde devlet aktörlüğü öne çıkmış; meydanlar, toplanma alanları ve benzeri sosyal etkileşim zeminleri kamu eliyle gerçekleştirilmiştir (Orhan 2016). Mimari bağlamda ise, yerel malzemenin kullanımıyla bütünleşen yalın, işlevselci ve insan ölçekli modernist bir yaklaşım benimsenmiştir. Taş Atölyeler, bu ideolojik ve estetik yönelimin somut bir ürünü olarak, sadece fiziksel bir yapı kompleksi değil; aynı zamanda Cumhuriyet’in ulus inşası sürecinde kamusal mekânlar aracılığıyla toplumla kurduğu ilişkilerin mekânsal bir temsilidir. Bu bağlamda, yapının kent belleğindeki yeri ve taşıdığı kültürel değer, onu dönemin sosyo-politik bağlamı içinde değerlendirmeyi gerekli kılar (Orhan 2016).

Denizli Taş Atölyeler’in yapım sürecinde Hitler Almanya’sından kaçarak Türkiye’ye sığınan taş işçileri de görev almıştır. Mimar Cengiz Bektaş, Taş Atölyeler’i “çağının en iyi örneklerinden biri” olarak tanımlamaktadır. Mimar Necati İnceoğlu ise yapının Prof. Paul Bonatz’ın tasarım prensiplerini taşıdığını, erken Cumhuriyet

dönemi mimarisinin rasyonel ve ideolojik düşüncelerini yansıttığını ifade etmektedir (Uysal 2015).

Şekil 5.120: Taş Atölyeler Kuzey Cephesi (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü)

Şekil 5.121: Taş Atölyeler D-D Kesiti (İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü)

Denizli Taş Atölyeler, yalnızca bir eğitim yapısı olmanın ötesinde, Türkiye'nin sanayi tarihine tanıklık eden önemli bir endüstri mirasıdır. Müze olarak yeniden işlevlendirilmesi, endüstri mirasının korunmasına yönelik başarılı bir örnek teşkil etmekte ve Türkiye'de benzer sanayi mirası yapılarına yönelik koruma politikalarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu süreç, yalnızca fiziksel yapıların değil, kent belleğinin ve endüstriyel kültürünün korunması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Taş Atölyeler, geçmişten günümüze taşınan sanayi hafızasının somut bir belgesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Şekil 5.122-123: Taş Atölyeler (Mimarlar Odası Arşivi, Yazarın Arşivi 2024)

5.4 Enerji Üretim ve Dağıtım Tesisleri

5.4.1 Gökpınar I Hidroelektrik Santrali

Gökpınar I Hidroelektrik Santrali, Denizli Pamukkale ilçesi Tekkeköy Mahallesiinde yer almakta olup Gökpınar Çayı üzerinde bulunmaktadır.

Denizli’de elektrik üretimi ve aydınlatma süreci, kentin sanayileşme ve modernleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. 1915 yılında Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey’in girişimiyle Zeybek Değirmeni’ne yerleştirilen, su gücüyle çalışan küçük bir dinamo, kentteki ilk elektrik üretim tesisi olarak kaydedilmiştir. Ancak bu sistem, kent nüfusunun ve sanayi üretiminin artan enerji ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmış, yapılan eklemelere rağmen elektrik arzında süreklilik sağlanamamıştır. Bu eksiklik, alternatif enerji kaynaklarının araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir (Haytoğlu 2018).

Bu araştırmalar sonucunda Denizli’de elektrik üretimine yönelik ilk girişimlerden biri de, Gıp Gıp Ahmet tarafından Mimar Sinan Caddesi girişinde su gücüyle çalışan bir elektrik dinamosunun faaliyete geçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu sistem, Fırka Bahçesi’nin arkasından gelen suyun, Askeri Bahçe’den çıkan suyla birleşerek bir enerji kaynağı oluşturması prensibine dayanıyordu. Suyun yönlendirilmesiyle önce Hacı Muhittin Değirmeni, ardından Merzeci Değirmeni çalıştırılmış ve suyun akışı Çaybaşı’na ulaşmıştır. Burada, Çaybaşı’nda yükseltilen su, Gıp Gıp Ahmet’in dinamosuna yönlendirilmiş ve bu sistem aracılığıyla sınırlı bir elektrik üretimi sağlanmıştır. Üretilen elektrik, yalnızca küçük bir alanın aydınlatılmasına yetmiş, ilk olarak günümüzde Candoğan Parkı’nın yakınındaki birkaç sokak ile 'Saraç Adası' olarak bilinen bölgeye gece saatlerinde kısa süreli olarak elektrik verilmiştir. Ancak, bu tür lokal ve küçük ölçekli çözümler yeterli olmamıştır (Tıkıroğlu 2012).

1934 yılında Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi kurulmuştur (Haytoğlu 2018). Kentin artan enerji ihtiyacına kalıcı bir çözüm sunmak amacıyla Gökpınar bölgesinde bir hidroelektrik santrali kurulması planlanmıştır. 29 Ekim 1939 Cumhuriyet Bayramı’nda Gökpınar Hidroelektrik Santrali’nin temeli atılmıştır. İlk

aşamada, Derin dere kaynaklarının Gökpınar Gölü'ne taşınmasını sağlamak için 2800 metre uzunluğunda bir tünel kazılmıştır (Haytoğlu 2018). Santral projesinin devamında cebli borular, türbin ve alternatör gibi temel bileşenler yerleştirilmiş, Gökpınar kaynağından gelen su barajda toplanarak cebri borular aracılığıyla 100 metre aşağıya yönlendirilmiştir (Haytoğlu 2018). 1948 yılında Gökpınar I Hidroelektrik Santrali'nin devreye alınmasıyla Denizli'de elektrik üretimi daha düzenli bir hale gelmiş, ancak sanayileşmenin hızlanması ve nüfus artışı nedeniyle yeni bir santral ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda, 1949 yılında Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın kurulma süreci ile birlikte, Gökpınar II Hidroelektrik Santrali'nin temeli atılmıştır (Haytoğlu 2018).

Şekil 5.124: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.125: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali iç mekândan görünüş, 8 Şubat 2018 (Haytoğlu 2018)

Denizli'nin enerji altyapısının gelişiminde kilit bir rol üstlenen Gökpınar I Hidroelektrik Santrali, zamanla işlevini yitirmiş ve ulusal elektrik şebekesine geçiş süreciyle birlikte kullanımdan kaldırılmıştır. Bakım ve koruma çalışmalarının yetersiz kalması, Denizli Büyükşehir belediyesinden edinilen bilgiye göre yapı zemininde oluşan toprak yapması nedeni ile yıkılmıştır. Günümüzde Gökpınar I Hidroelektrik Santrali'ne ait herhangi bir fiziksel yapı bulunmamaktadır.

Şekil 5.126: Gökpınar I Hidroelektrik Santrali, 8 Şubat 2018 (Haytoğlu 2018)

5.4.2 Gökpınar II Hidroelektrik Santrali

Gökpınar II Hidroelektrik santrali, Gökpınar I Hidroelektrik santraline yakın bir konumda, Gökpınar Çayı üzerinde yer almakta ve suyun potansiyel enerjisini elektrik enerjisine dönüştürmektedir. Denizli Pamukkale ilçesi Tekke Köy mahallesindedir.

Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın kurulması için karar verildiğinde fabrikanın elektrik ihtiyacının, kentin elektrik enerjisini sağlayan Gökpınar I Hidroelektrik Santrali'nin mevcut üretim kapasitesini yeterli olmayacağı öngörülmüştür. Fabrikanın ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin, o dönemde Denizli'de üretilen toplam elektrik miktarından fazla olacağı düşünülerek Gökpınar II Hidroelektrik Santrali'nin inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın temeli 5 Kasım 1949'da atılmış ve aynı yıl

santralin inşasına da başlanmıştır (Ataman 2011). Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın planlanan açılış tarihi olan 1953'e kadar Gökpınar II Hidroelektrik Santrali'nin de tamamlanması hedeflenmiştir. Ancak inşaat çalışmaları bu tarihe yetiştirilememiştir. Fabrikanın faaliyete geçmesiyle birlikte, kentin tüm elektrik enerjisi fabrikaya yönlendirilmek zorunda kalınmıştır (İnan 2007). Gökpınar II Hidroelektrik Santrali, 26 Eylül 1954 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın katılımıyla hizmete açılmıştır (Cumhuriyet 1954). Bu süreç, Denizli'nin endüstrileşme yolundaki önemli bir adım olarak kentin enerji altyapısına da katkı sağlamıştır.

Şekil 5.127: Cumhuriyet Gazetesi, (27 Eylül 1954)
(<https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1954-09-27/1>)

İki yapıdan oluşmaktadır; elektrik üretiminin gerçekleştiği santral binası ve işçi lojman binasıdır. Santralin çalışması için cebri borular, türbin, alternatör ve aksamaları gibi mekanik makine ve malzemelerden oluşmaktadır (Haytoğlu 2018).

Şekil 5.128: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali işçi lojmanı (Yazar Arşivi 2022)

Makineler ve malzemeler Avrupa'dan getirilmiştir. Santral içinde makinelerin bulunduğu mekân kat yüksekliğinde geniş bir hacimden oluşmaktadır ve geniş pencere açıklıklarına sahiptir. Gökpınar'dan çıkan suyun barajda toplanarak buradan tüneller ile cebri borulara suyun eğimden akıtılıp santral binasına iletilmesini sağlayıp elektrik üretimi su ile sağlanmaktadır (Haytoğlu 2018).

Şekil 5.129: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali İçi-Macaristan'dan gelen trübün (Haytoğlu 2018)

Gökpınar II Hidroelektrik Santrali Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın ihtiyacı olan elektriği karşılamıştır. Küçük sanayi sitelerinin kurulmaya başlaması ile Denizli'de elektrik ihtiyacı artmış (Ataman 2011) ve zaman içinde Gökpınar II Hidroelektrik Santrali de kentin ihtiyacı olan elektriği karşılayamaz hale gelmiştir. Denizli elektrik şebekesinin ulusal elektrik şebekesine bağlanması ile kentin elektrik sorunu çözülmüş, Gökpınar II Hidroelektrik santrali de kentin su ihtiyacı arttığı için devre dışı bırakılmıştır (Haytoğlu 2018). Günümüzde yapı atıl durumda olup makine ve malzemelerin büyük çoğunluğu hurdacılar tarafından alınmıştır. Zamanında kentin önemli bir yapısı olan santral gün geçtikçe yok olma tehlikesi altındadır.

Şekil 5.130: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali (Yazar Arşivi 2022)

Şekil 5.131: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali İçi (Yazar Arşivi 2022)

Şekil 5.132-133: Gökpınar II Hidroelektrik Santrali cebri borusu aşağıdan yukarıya görünüşü (Haytoğlu 2018, Yazar Arşivi 2022)

6. DENİZLİ ENDÜSTRİ MİRASI'NIN HARİTALAMASI VE DEĞERENDİRİLMESİ

Haritalama, uzun yıllar boyunca coğrafi bilgi sistemlerinin ve kartografyanın temel aracı olarak fiziksel mekânın temsilini amaçlayan teknik bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Ancak özellikle kültürel çalışmalar, kent çalışmaları ve beşeri coğrafya alanlarında 20. yüzyılın sonlarından itibaren haritalama, yalnızca mekânsal verilerin aktarımına indirgenmeyen, aynı zamanda bilgi üretme, temsil, bellek oluşturma ve anlam kurma süreçlerine katılan eleştirel bir pratik olarak yeniden ele alınmıştır (Harley 1989). Bu dönüşüm, haritaların nesnel gerçekliğin bir yansıması olmaktan ziyade, müdahale eden, seçici, bağlamsal ve yorumlayıcı araçlar olduğunu söylemektedir. Haritalama bu anlamda, sadece “nerede?” sorusuna yanıt vermekle kalmaz; aynı zamanda “neden burada?”, “nasıl bu biçimde oluştu?” ve “kimin perspektifinden temsil ediliyor?” gibi sorulara da zemin hazırlar. Özellikle kentsel bellek, sosyal tarih ve miras çalışmaları gibi alanlarda haritalar, görünmez olanı görünür kılma ve toplumsal bir yüzleşme aracına dönüşme potansiyeline sahiptir (Perkins 2008).

Endüstri miras özelinde haritalama, yalnızca yapıların fiziksel konumlarını değil, aynı zamanda üretim ilişkileriyle kurdukları tarihsel sürekliliği, dönüşüm biçimlerini, kentsel mekânla olan etkileşimlerini ve toplumsal işlevlerini de kayıt altına alma işlevi görür. Böylece haritalama, endüstrileşmenin yalnızca teknik ve ekonomik bir süreç değil aynı zamanda toplumsal hafızada yer eden, mekânla şekillenen ve kültürel bir iz bırakan bir deneyim olduğunu belgelemeye katkı sağlar. Bu çerçevede, haritalama, endüstri mirasın korunmasında ve yeniden yorumlanmasında yalnızca belgeleyici değil eleştirel, analitik ve dönüştürücü bir araç olarak konumlanmaktadır. Özellikle dijital platformların sunduğu görselleştirme, katmanlama ve analiz etme, klasik kartografik temsillerin ötesine geçerek mekânın çok katmanlı tarihine dair daha bütünlüklü bir okuma sunmaktadır. Böylece haritalama, mekânsal anlatının kurucu bir bileşeni haline gelir.

Denizli kentinde yer alan endüstri miras yapılarına dair hazırlanan haritalama ve envanter çalışmaları (EK A ve EK B) da haritalamanın yalnızca coğrafi bir araç değil, aynı zamanda ilişkisel ve kavramsal bir temsil biçimi olduğunu ortaya koyacak

biçimde ele alınmıştır. Denizli kentinde erken Cumhuriyet döneminden 2000 yılına kadar endüstrileşme sürecine tanıklık eden endüstri yapılarının mimari, tarihî ve teknolojik değerleri üzerinden kapsamlı bir haritalama çalışması gerçekleştirilmiştir. Haritalama yalnızca fiziksel yapıların konumsal tespitini değil, aynı zamanda bu yapıların kent belleği içindeki yerini, üretim ilişkileriyle kurduğu tarihsel sürekliliği ve dönüşüm biçimlerini görünür kılma çabasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu tez, endüstri mirasının yalnızca sabit mekânlar üzerinden değil, zamanla katmanlaşan toplumsal, ekonomik ve teknolojik ilişkilerle birlikte okunmasına olanak tanıyan bir anlatı olarak ele alınmıştır.

Endüstri yapıları üzerine gerçekleştirilen arşiv ve saha araştırmaları sonucunda, farklı dönemlerde ve farklı sektörlerde faaliyet göstermiş endüstri mirası yapılar tespit edilmiştir. Bu yapılar gıda, tekstil, enerji, cam, elektronik, ulaşım ve eğitim gibi başlık altında sınıflandırılmıştır. Her bir endüstri mirası için detaylı bir envanter kartı (EK B) hazırlanmıştır. Envanter kartlarında yapıların adı, yapım yılı, kullanım sınıfı, tarihî ve mimari değeri, teknolojik önemi ile günümüzdeki koruma durumu sistematik olarak belgelenmiştir. Bununla birlikte, mevcut konumları kentsel haritalar eşliğinde görselleştirilmiş, böylece mekânsal bağlamı ile birlikte okunabilirliği artırılmıştır. Endüstri mirasının sınıflandırılması, sanayi üretiminin farklı dönemlerine ait mekânsal örüntülerin analizini mümkün kılmıştır. Örneğin; gıda üretim tesislerinin çoğunlukla kentin su kaynaklarına ve demiryolu hattına yakın konumlandığı, erken sanayileşme döneminde su gücünden faydalanan değirmen tipi tesislerin su kaynaklarına yakın konumlandığı gözlemlenmiştir. 1970’li yıllardan itibaren kurulan tekstil fabrikalarının ise kentin, karayolu bağlantılarına yakın ve daha geniş parseller üzerinde inşa edildiği gözlemlenmiştir. Bu mekânsal farklılık, yalnızca üretim türüne değil dönemin teknolojik altyapısına, ulaşım sistemine ve ekonomik stratejilerine dair ipuçları sunmaktadır.

Çalışmada kullanılan grafiksel haritalar (EK A), bu tarihsel ve mekânsal dinamikleri görsel olarak ortaya koymayı hedeflemiştir. İlk olarak, endüstri mirası yapılarının işlevsel sınıflarına göre kent içindeki dağılımını gösteren harita hazırlanmış (EK A.1), böylece farklı sektörlerin kent üzerindeki mekânsal izleri belirginleştirilmiştir. Bu harita, yapıların yalnızca fiziksel yerleşimlerini değil, aynı zamanda kentin üretim coğrafyasındaki rolünü de gözler önüne sermektedir. İkinci

haritada ise endüstri yapılarının yoğunlaştığı bölgeler saptanarak, bu yoğunluklar kentsel büyüme eksenleriyle ilişkilendirilmiştir (EK A.2). Harita üzerinde beliren kümelenmeler, üretimin belirli akslar ve merkezler etrafında şekillendiğini, bu aksların başta karayolu ve su kaynakları olmak üzere doğal ve yapay altyapılarla örtüştüğünü göstermektedir. Üçüncü haritada endüstri kuruluşlarının kuruluş yıllarına göre alansal dağılışını (EK A.3), dördüncü haritada ise yapılarının günümüzdeki durumu hakkında bilgi vermektedir (EK A.4). Bunun yanında, envanter kartlarında, her bir endüstri mirası yapısının çevresel bağlamı da değerlendirilmiştir. Örneğin; Kaşıkçı Un Fabrikası gibi erken dönem un üretim tesislerinin dere yataklarına yakınlığı, su gücüne dayalı üretim sistemlerinin mekânsal ihtiyaçlarını açıkça ortaya koymaktadır. DEBA gibi geç dönem yapılar ise, geniş açıklıklı prefabrik sistemler ve karayolu ulaşım ağı ile ilişkili olarak planlanmıştır. Bu tür örnekler, mekânın üretim teknolojileriyle kurduğu karşılıklı ilişkiyi kavramaya olanak tanımaktadır.

Tez kapsamında, ArcGIS'te dijital bir harita oluşturulmuştur: [Denizli Endüstri Mirası Haritası \(https://arcg.is/1vrfOj0\)](https://arcg.is/1vrfOj0) isimli bağlantı adresinden ve Şekil 6.1'de yer alan karekod üzerinden çevrimiçi olarak erişilmektedir. Bu harita üzerinden, kentteki eski fabrikalar, hidroelektrik santralleri, demiryolu istasyonları ve eğitim yapıları gibi tez kapsamında belirlenen endüstri mirası yapıları konumlandırılmıştır. Oluşturulan dijital haritada, yapılara ait kısa bilgilendirme, konum ve fotoğrafları bulunmaktadır. Siyah-beyaz renkteki fotoğrafa sahip yapı günümüzde fiziki olarak bulunmamaktadır. ArcGIS üzerinden geliştirilen dijital harita, mekânsal nesnelerin yerini gösteren bir sistem olmaktan çok, bir kentsel anlatı arayüzü olarak kurgulanmıştır. ArcGIS uygulamasında oluşturulan katmanlar aracılığıyla, kullanıcılar yapıların farklı ölçeklerdeki dağılımlarını inceleyebilmektedir. Ayrıca bu yapıların kentle kurduğu ilişkiler, ulaşım altyapısı, topografya ve doğal kaynaklara yakınlık gibi ölçütlerle birlikte analiz edilebilmekte, böylece endüstri üretimin sadece yapı bazında değil, bütüncül bir kentsel sistem içinde nasıl konumlandığı anlaşılabilmektedir. ArcGIS platformu bu bağlamda yalnızca belgeleyici bir araç değil, aynı zamanda mekânsal analiz ve yorum üretme açısından güçlü bir araştırma aracı olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 6. 1: Denizli Endüstri Mirası Haritası, ArcGIS dijital karekod

Haritalama çalışmaları aracılığıyla elde edilen mekânsal veriler, Denizli'nin endüstriyel gelişim sürecini çok boyutlu bir biçimde değerlendirme olanağı sunmuştur. Özellikle ArcGIS ortamında gerçekleştirilen haritalamalar, hem tarihsel sürecin izlerini görünür kılmakta hem de bu yapıların güncel kent dokusu içindeki yerini sorgulamak için güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Mekân üzerinden yapılan bu okuma, endüstri mirasının yalnızca yapısal bir birikim olmadığını, aynı zamanda toplumsal belleği şekillendiren dinamik bir unsur olduğunu göstermektedir.

Tez kapsamında hazırlanan tematik haritalar üzerinden elde edilen bulgular, endüstri yapı ve komplekslerinin belirli dönemlerde kent merkezine yakın biçimde yoğunlaştığını, zamanla ise sanayi politikaları ve kentleşme ile birlikte kent merkezinden uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle 1920-1950 yılları arasında kurulan un fabrikalarının su kaynaklarına ve ulaşım güzergâhlarına yakın konumlanması, üretim sürecinde doğal kaynaklara bağımlılığı göstermektedir. Örneğin, Kaşıkçı, Külahçıoğlu ve Pandozoplu gibi un fabrikalarının su kaynaklarına paralel biçimde konumlanması, üretimle su enerjisi arasındaki bağı doğrulamaktadır. 1960 sonrasında ise gelişen tekstil ve madeni eşya endüstrisinin ise geniş parsellerde, genellikle şehir çeperlerinde konumlandığı gözlemlenmektedir. Bu durum yalnızca teknolojik değişimin değil, aynı zamanda sanayileşmenin merkezden çevreye kayışını, başka bir deyişle modernleşme ile birlikte ortaya çıkan mekânsal yeniden yapılanmayı da işaret etmektedir.

Tez çalışmasında, endüstri yapılarının sadece üretim nesneleri değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve ideolojik taşıyıcılar olduğunu gözler önüne sermiştir. Fabrikaların konumu, işlevi, mimarisi ve kentle kurduğu ilişki; Cumhuriyet dönemi kalkınma politikaları, devlet-özel sektör iş birlikleri ve toplumsal refah arayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Sümerbank Denizli İplik Fabrikası gibi yapılar yalnızca üretim mekânı değil, aynı zamanda ideolojik anlamlar yüklenmiş

sosyal yapılar olarak da kent belleğine yerleşmiştir. Haritalar, bu tür yapıların kentle kurduğu ilişkilerin, dönemsel ideolojiler doğrultusunda nasıl şekillendiğini mekân üzerinden izlemeye olanak sağlamıştır. Mekânsal analizler, ayrıca endüstri yapılarına yönelik işlev değişimlerinin mekânın kimliğini nasıl dönüştürdüğünü de gözler önüne sermiştir. Merzeci Un Fabrikası'nın günümüzde gençlik merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiş olması, yalnızca fiziksel koruma değil, aynı zamanda yapının toplumsal kullanımıyla yeniden yaşatılması anlamına gelmektedir. Benzer biçimde, bazı yapılar tamamen ortadan kalkmış, kent belleğinde görsel ve yazılı belgeler aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Bu durum, fiziksel haritalamanın yanında belgeleme çalışmalarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yapıların kaybolmuş olması, onların kültürel değerlerini ortadan kaldırmamaktadır.

Haritalama sürecinde ortaya çıkan bir diğer önemli konu ise yapıların güncel durumu ve koruma statülerine ilişkin sınıflamadır. Bazı yapılar, özgün işlevini kısmen koruyarak üretim faaliyetini sürdürmekte; bazıları yeniden işlevlendirilerek farklı kullanımlara ev sahipliği yapmaktadır, bir kısmı ise tamamen atıl durumda ya da yıkılmıştır. Bu dağılım, endüstri mirasının korunmasında karşılaşılan zorlukları, yasal ve toplumsal eksiklikleri de gözler önüne sermektedir. Özellikle özel mülkiyete ait yapıların korunmasında karşılaşılan sorunlar, etkin koruma politikalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Haritalar aracılığıyla bu yapıların durumlarının sınıflandırılması, ileride geliştirilecek koruma senaryoları ve işlevlendirme önerileri için öncelikli veri kaynağını oluşturmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, haritalama çalışması yalnızca mevcut durumu kayıt altına almakla kalmayıp; aynı zamanda gelecek için bir planlama aracı, bir kültürel bellek yeniden üretim pratiği ve koruma politikaları açısından bir rehber işlevi üstlenmektedir. Haritalar, endüstri yapılarının zamansal katmanlarla birlikte değerlendirilmesine olanak tanıyarak, mekânın durağan değil, dönüşen ve yeniden anlaşılan bir varlık olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Denizli'nin endüstriyel geçmişi, yalnızca ekonomik bir anlatıdan ibaret değil; aynı zamanda kentin kimliğini şekillendiren kültürel birer iz olarak okunmalıdır. Haritalama ve değerlendirme süreci, bu izleri görünür kılarak, toplumsal belleği diri tutan ve geleceğe yön veren bir araç hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, Denizli kentinde yer alan endüstri mirası yapılarının çok katmanlı bir yaklaşımla belgelenmesi ve haritalanması yoluyla, mekânsal bilginin yalnızca fiziksel değil, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlarıyla birlikte nasıl ifade edilebileceğini ortaya koymuştur. Oluşturulan harita (EK A) ve envanter kartları (EK B), kaybolmaya yüz tutmuş ya da işlevi dönüşmüş endüstri yapılarının kent belleğindeki izleri görünür kılınmasına imkan sunmuştur. Envanter kartları, yoğunluk analizleri ve tematik haritalar aracılığıyla üretilen içerikler, klasik kartografik temsillerin ötesine geçerek, haritalamayı bilgi üretimi ve aktarımı için etkin bir araç haline getirmiştir. Bu yönüyle haritalama, yalnızca bir belgeleme yöntemi değil, aynı zamanda endüstri mirasının korunmasına yönelik farkındalık yaratma, kentsel dönüşüm süreçlerine veri sağlama ve toplumsal belleği güçlendirme işlevlerini de yerine getiren güçlü bir araç olarak değerlendirilmiştir.

7. İZİNLER

Tez savunma jürisi (16 Nisan 2025) öncesinde başlığı “Denizli Endüstri Mirası’nın (1920–2000) Belgelendirilmesi ve Haritalandırılması” olan ve jüri sonrası “Denizli Endüstri Mirası’nın Mekânsal İzleri: Haritalama ve Değerlendirme Çalışması” olarak güncellenen yüksek lisans tezim kapsamında yürütülen veri toplama, arşiv taraması, saha araştırmaları ve diğer ilgili araştırma süreçlerinde, yürürlükteki yasal düzenlemelere uygun hareket edildiğini ve gerekli resmi izinlerin ilgili kurum ve kuruluşlardan alındığını beyan ederim.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Restorasyon Daire Başkanlığı

Sayı : E-99902397-165.02.04[176.99.20]-6302402
Konu : TEZ HK

31.01.2025

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : Dr. Öğr. Ü.gözde Kan ÜLKÜ'nün 21.01.2025 tarihli başvurusu.

Pamukkale Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık A.B.D. öğrencisi Gül KARAKAYA'nın "Denizli Endüstriyel Mirasının (1920-2000) Belgelenmesi ve Haritalandırılması" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında Bakanlığımıza bağlı İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile Aydın Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinde araştırma ve fotoğrafla belgeleme, müelliflik haklarına riayet edilerek tez ve bilimsel yayınlarda bu bilgilerin kullanılmasına ilişkin gerekli izinlerin verilmesi talebini konu alan ilgi yazı incelenmiştir.

Söz konusu çalışma için adı geçen Müdürlüklerin arşivlerinden yararlanılabileceği ayrıca, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun " B) Fikir ve sanat eserlerinin çeşitleri" başlıklı 2. maddesinin 3. fıkrası ile "Çoğaltma hakkı" başlıklı 22. maddesi ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında, projelerin çoğaltılması, kopyalanması mümkün olmamakla birlikte ilgili proje müellifinin izni doğrultusunda ve Bakanlığımıza atıfta bulunulması şartıyla kullanılabileceği, söz konusu çalışmanın adı geçen Müdürlüklerin denetiminde yapılması ve yapılacak çalışmanın bir örneğinin Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne iletilmesi kaydıyla sakınca görülmemektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Cennet CEYLAN
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

Dağıtım:

Sayın Dr. Öğr. Ü.gözde Kan ÜLKÜ
İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne
Aydın Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu
Müdürlüğüne

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 905E67ED-31BC-4AA5-B415-8848D86EE1EC Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/kfb-ebys>
Cumhuriyet Bulv. II.TBMM Binası Yanı Ulus Altındağ/ANKARA Bilgi için: Aylin AKSOY
Telefon: 0(312) 470 61 21 Faks: 0(312) 508 62 12 İnsan Teknikeri
www.kulturvarliklari.gov.tr restorasyon@kultir.gov.tr Telefon No: (312) 470 61 32
KEP Adresi : kulturveturizmbakanligi@hs01.kep.tr

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü

Sayı : E-44451620-161.05-6311852
Konu : Gül KARAKAYA

09.02.2025

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)
Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü Kınıklı Yerleşkesi 20070 DENİZLİ

İlgi : a) 28.01.2025 tarihli ve 645321 sayılı yazınız
b) 30.01.2025 tarihli ve 6301099 sayılı yazınız.
c) Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (Restorasyon Şubesi Müdürlüğü)'nün
31.01.2025 tarihli ve 6302402 sayılı yazısı.
ç) Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığı (Araştırmalar Şubesi Müdürlüğü)'nün 31.01.2025
tarihli ve 6303356 sayılı yazısı.

"Denizli Endüstriyel Mirası'nın (1920-2000) Belgelemesi ve Haritalandırılması" başlıklı tez çalışması kapsamında Müdürlüğümüze ilgi (a) ile yapılan başvuruya ilişkin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığının cevapları yazımız ekinde iletilmekte olup, ilgi yazı (ç) ekinde yer alan Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge de dikkate alınarak gerekli araştırmaların yapılabileceği hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Melike TOSUN
Rölöve ve Anıtlar Müdür V.

Ek:

- 1 - İlgi (ç) Yazı (1 Sayfa)
- 2 - İlgi (c) Yazı (1 Sayfa)
- 3 - Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge (32 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 55CEA1A2-6942-4846-84DE-CAF658AD373A Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ktb-ebys>
Erzene Mahallesi 66. Sokak No:4 (Murat Köşkü) Bornova/İzmir Bilgi için: Sena BULUT
Tel: 232 483 17 85 Faks: 232 339 04 39 Sözleşmeli Mimarı
E-posta: izmirrolove@ktb.gov.tr
KEP Adresi : izmirrolove@hs01.kep.tr

Türkiye

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığı

Sayı : E-77734899-161.05-6370265
Konu : Öğrenci Çalışması (Gül KARAKAYA)

DAĞITIM YERLERİNE

- İlgi : a) İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün 30.01.2025 tarihli ve E-44451620-605.99-6301099 sayılı yazısı.
b) İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne hitaplı 31.01.2025 tarihli ve E-77734899-161.05-6303356 sayılı yazımız.
c) İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 13.02.2025 tarihli ve E-79172315-199-6367169 sayılı yazısı.

Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Gül KARAKAYA tarafından, "Denizli Endüstriyel Miras'ının (1920-2000) Belgelenmesi ve Haritalandırılması" başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında, müelliflik haklarına riayet edilerek tez ve bilimsel yayınlarda kullanılmak üzere yapılarda ve arşivlerde araştırma ve fotoğraflama yapabilmesine yönelik öğrenci çalışması gerçekleştirilmesi izin talebini konu alan ilgi (c) yazı incelenmiştir.

İlgi (c) yazı eki listede yer alan yapıların arşiv araştırmasının yapılması ve fotoğraf ile belgelenmesine yönelik gerçekleştirilmek istenilen, söz konusu yüksek lisans tez çalışması kapsamındaki öğrenci çalışmasının; mülkiyet sahibi ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinlerin alınması kaydı ile yapılmasında Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne sakınca görülmediği hususu ilgi (b) yazımız ile iletilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Dr. Umut GÖRGÜLÜ
Bakan a.
Daire Başkanı

Dağıtım:

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne
İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne
Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğüne
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 40CD8795-C00F-4597-9151-B2B35947A07A6 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ktb-cbys>
Cumhuriyet Bul., II. TBMM Binası Yanı, 06110, Ulus, Altındağ/ANKARA Bilgi için: Orhan Gürer ERGİN
Telefon: 0(312) 470 62 31 Arkeolog
İletişim: kvmgm.ktb.gov.tr, e-posta: kazilar@ktb.gov.tr Telefon No: (312) 470 61 25
KEP Adresi: kulturveturizmbakanligi@ns01.kep.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak Doğrulaması <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5256&eD=BŞ40FPLJY2&eS=655802> adresinden yapılabilir.

T.C.
MERKEZEFENDİ BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Plan ve Proje Müdürlüğü

Sayı : E-63898658-622.02-80731
Konu : Araştırma İzni - Gül KARAKAYA

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına

İlgi : 11.02.2025 tarihli ve 93282220-605 001 001-E.651854 sayılı yazımız.

İlgi yazınız ile; Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gül KARAKAYA' nın "Denizli Endüstriyel Mirası' nın (1920-2000) Belgelenmesi ve Haritalandırılması" başlıklı tez çalışması kapsamında, müelliflik haklarına riayet edilerek tez ve bilimsel yayınlarda kullanılmak üzere yazı ekinde bilgileri verilen hususlarda gerekli izinlerin verilmesi talep edilmiştir.

Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gül KARAKAYA' nın "Denizli Endüstriyel Mirası' nın (1920-2000) Belgelenmesi ve Haritalandırılması" başlıklı tez çalışması kapsamında, belirtilen hususlarda inceleme yapılabilmesi için gerekli izin uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Fatma ATICI
Belediye Başkanı a.
Belediye Başkan Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: f97dda3e-0f37-4d4d-8d69-4ba224aafcf4

Doğrulama Linki: <https://www.turkiye.gov.tr/icisleri-belediye-ebys>

Adres: Strakapılar Mahallesi 1581 Sokak No:4 20100 Merkezefendi / Denizli
Telefon No: 4448662 Faks No: (258)265 38 91
e-Posta: merkezeefendi@merkezeefendi.bel.tr İnternet Adresi: <https://www.merkezeefendi.bel.tr>
Kep Adresi: denizli@merkezeefendibelediyesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Melike İBİŞ
Şehir Plancısı
Telefon No: -

Evrak Tarih ve Sayısı: 13.02.2025-654594

T.C.
PAMUKKALE BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İmar ve Şehircilik Müdürlüğü

Sayı : E-64793364-115.99-136631
Konu : Araştırma İzni - Gül KARAKAYA

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına

İlgi : 11.02.2025 tarihli ve 93282220-605.001.001-E.651854 sayılı yazınız.

10.170.1.24
1701
13.02.2025

İlgi yazınıza istinaden talebiniz incelenmiş olup, İmar Şehircilik Müdürlüğü Arşiv Bölümümüzde araştırma ve fotoğraflama yapılması uygun görülmüştür.
Bilgilerinize arz ederim.

Av. Uğur ÇİZMECİOĞLU
Belediye Başkanı a.
Belediye Başkan Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 3ae083da-48a1-4d68-97f2-e108d8948f53

Doğrulama Linki: <https://www.turkiye.gov.tr/icisleri-belediye-ebys>

Adres: İncilipınar Mah. Fevzi Çakmak Blv. No:234 Pamukkale/Denizli
Telefon No: (258)296 96 96 Faks No: (258)211 73 01
e-Posta: imarshircilik@pamukkale.bel.tr İnternet Adresi: <https://www.pamukkale.bel.tr>
Kep Adresi: pamukkalebelediyesi@ts01.kep.tr

Bilgi için: Osman Faruk KAYA
Büro Personeli
Telefon No: -

8. KAYNAKLAR

Akoğlu, F., “Denizli’de Dokumacılık ve Dokuma Kooperatifinde İlkler: Kale Dokumacılar Kooperatifi ve Denizli Dokumacıları Birlik Kooperatifi”, *Belgi Dergisi*, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yaz 2018/II, 928 – 943, (2018).

Akseki, C., “Denizli’de Türk İşçilerinin Kurdukları Elektronik Fabrikası: BİR-EMEK”, *Toplumsal Tarih*, (166), (2007).

Assmann, J., *Kültürel Bellek/ Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlam ve Politik Kimlik*, (A. Tekin, Çevr.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (2015).

Avcı, B., Sözlü Tarih Çalışması, (12 Ocak 2025).

Avsan, D., Pulat Gökmen, G., & Uçman Altınışik, I., “Endüstriyel Mekân ve Kentsel Hafıza; Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Üzerinden Bir Değerlendirme”, *İdealkent*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 997-1022, <https://doi.org/10.31198/idealkent.678257>, (2020).

Avsan Karaman, D., “Toplumsal Hafıza Çerçevesinde Mekânsal Yıkım, Yerellik ve Mimarlık; Denizli Örneği”, Doktora Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, (2024).

Başoğlu Avşar, Ö., “Tarihi Merzeci Değirmeni”, *Yapı*, (399), 124-129, (2015).

Bayraktar, B., “Milli Mücadele’de Denizli Olayı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (22), 141-54 (1991).

Bektaş, C., “Göveçlik İplik Fabrikası”. *Mimarlık Dergisi*, (130), 32-35, (1974).

Bektaş, C., Bir Mimar. Mimarlık Günleri Konuşması, Türk Dil ve Tarih Kurumu, Ankara. Mimarlar Odası Yayını, (1986).

Beşgen, A., “Kübizm Sanat Akımının Modern ve Modern Sonrası Mimarlığa Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Trabzon, (1996).

Birol, G., “19. Yüzyıl Endüstri Devrimi Sonrası Mimari Akımlar”, Yüksek Lisans Tezi, *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Balıkesir, (1996).

Büyükarıslan, B., Güney, E. D., “Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden

İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği”, *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 6,(2), (2013).

Cillov, H., *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*, İÜ Yayınları, İstanbul, (1949).

Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank (1933– 1973), Tisa Matbaacılık Sanayii, Ankara, (1973).

DSO, *Sanayinin Kadim Şehri: Denizli*, Derya Yayınevi, İstanbul. (2024).

Ekizoğlu, G., “Demiryolu Yerleşkelerinin Endüstriyel Miras Olarak Korunma Sorunları: İzmir-Aydın Hattı Üzerindeki Demiryolu Yerleşkeleri Örneği”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İzmir, (2012).

Erkmen, A., “Mimarlık ve Hafıza: Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850-1910) ”, Doktora Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2006).

Gökmen, Ö., “Sümerbank”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, (55), 6-11, (2017).

Görçün, Ö. F., *Dördüncü endüstri devrimi “Endüstri 4.0*, Beta Basım A.Ş, (2017)

Güngör, S. ve Gökçen, Ş. “Endüstriyel miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi: İzmir yeni kent merkezi özelinde fırsatlar, sorunlar ve öneriler”, *Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, (3), 58-71, (2022).

Harley, J. B. “Deconstructing the map. "Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualizatio”, (1989).

Haytoğlu, E., “Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)”, *Belgi Dergisi*, Cilt 2, (16), 896 – 927, (2018).

Hayitoğlu E., Altınöz H., “Denizli’de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi (1972-2008)”, *Belgi Dergisi*, (4), 390-409, (2012).

İnceoğlu, F., “Denizli’de Değirmenler”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, (1), 14-15, (2004).

İnceoğlu, F., Sözlü Tarih Çalışması, (25 Ekim 2024).

İnan, S., “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank –Bir Sözlü Tarih Çalışması-”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:1, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, (2007).

İnan, S., “Yerelden Ulusa Bir Bankanın Serencamı: Denizli İktisat Bankası” (1927-2001), *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, (5), Ocak, Şubat Mart (2005).

İşli, E. N., “Eser Dergisi ve Selçuk Mılar”, *Sanat Dünyamız*, (74), 243, (1999).

Kan Ülkü, G., “Küreselleşen Kentin Yeni Kamusal Alanları: Alışveriş Merkezleri”, Denizli Örneği, Perspektifler 2017 Denizli Dosyası, Pamukkale Üniversitesi Yayınları. Denizli, 28-33, (2017).

Kıyıcı, M., “Endüstri Devrimi’nin Osmanlı Mimarlığına Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (1998).

Kodal, T., “Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli Sanayisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), 67-73, (1998).

Kök, Ş., *Denizli Yöresinin Su Değirmenleri*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, (2014).

Köksal, G., “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, Doktora Tezi, *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2005).

Kürel, E., “Ankara Endüstri Mirasının (1925–1963) Belgelenmesi, Haritalandırılması ve Ön Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, (2013).

Madran E. ve Kılınç A. (Eds.), “Korumada Yeni Tanımlar Yeni Kavramlar “Endüstri Mirası”, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayın Birimi, Ankara, 44, 146-149, (2007).

Mılar, S., “Yeter Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 9, (54), İletişim Yayınları, İstanbul, (1988).

Mutluer. M., *Gelisimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi*, Denizli Sanayii Odası Yayınları, İzmir, (1995).

Nora, P., *Hafıza mekanları*, (Çev.: Mehmet Emin Özcan,), Dost Kitabev, Ankara, (2006).

Onur, A.B., “Osmanlı İmparatorluğu Cam Sanatı Ve Çeşm-i Bülbüller”, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2007).

Orhan, Ezgi “Kentin “Modern Harabeler”inin İncelenmesi: Denizli Taş Atölyeleri Örneği” *Planning* 26, no.2, 160-167. <https://doi.org/10.14744/planlama.2016.87587> , (2016).

Özçelik, A., “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, , 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:2, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, (2007).

Özdoğan, S., “Modern Mimarlık Hareketi ve Hasan Fethi”, Yüksek Lisans Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2018).

Pamuk,Ş., *100 Sorunda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 100-136, (1988).

Perkins, C. (2008). Cultures of Map Use. *The Cartographic Journal*, 45(2), 150–158. <https://doi.org/10.1179/174327708X305076>

Polat E.,E, Can, C., "Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam", *Megaron Dergisi*, Cilt:3, (2), 177-186, (2008)

Raschke, S. U., Limb Prostheses: Industry 1.0 to 4.0: Perspectives on Technological Advances in Prosthetic Care. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 3, (2022).

Sarikaya, M., & İrmış, A., “Geçiş Sürecinde Halk Sektörü Girişimciliği”, *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, (2), 27-36, (2015).

Savaş Yavuzçehre, P., *Kentsel Mekânda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli (2011).

Sharp, D., “Registering the Diaspora of Modern Architecture”, *The Modern Movement in Architecture*, Selections from the DOCOMOMO Registers, Dennis Sharp, Catherine Cooke (ed.), 010 Publishers, Rotterdam, (2000)

Saner, M., Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama Dergisi*, (52), 53- 66, (2012).

Tanyeli, G., “Endüstri arkeolojisi yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi”, *Domus m Dergisi*, (8), 50-51, (2000).

Taşkın Karaçam, N., “Denizli Ekonomisi (1920–1980)”, Yüksek lisans tezi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (2006).

Tıkıroğlu, Z., *Bellekten Gerçeklere...*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, (2012).

Toker, F., *Tarih-i Denizli (I) Denizli’de Gizemli bir yabancı Sanyici “Kimon Pandazoplu”*, Yeşil Kayın Yayınları, Ankara (2023)

Toker, T., *Denizli İli’nin Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli, (1967).

Tuncer, O.C., *Anadolu Kervan Yolları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, sy.26-28, (2007).

Uysal, S., *Şehrin İzleri*, Mavi Nefes Yayınevi, Denizli, (2017).

Uysal, S., *Öncülerin Yolu Denizli Sanayisinin Serüveni*, Mavi Nefes Yayınevi, Denizli, (2020).

Ünalın, Ç., “Örgütçü, Mimar, Tasarımcı, Galerici, Yazar, Editör, Yayıncı Selçuk Mılar”, *Mimarlık Dergisi*, (369), (2013).

Yavari, F., & Pilevari, N., “Industry revolutions development from Industry 1.0 to Industry 5.0 in manufacturing. Journal of Industrial Strategic Management” , (5), 44-63, (2020).

Yıldırım, N., “Endüstri Arkeolojisi Kavramı ve Tire’de Bulunan Endüstri Yapılarının Endüstri Arkeolojisi Kapsamında İncelenmesi, Yeni ‘İşlev’ Önerileri ”, Yüksek Lisans Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2007). (Yayımlanmamış).

İnternet Kaynakları

ACATECH, (2013), “Acatech: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0”, Final Report of the Industry 4.0 Working Group”, [online]”, (26.09.2024), http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report__Industrie_4.0_accessible.pdf

Ataman, H., “Denizli’de Elektrik Kullanımına Başlanması [online]”, EMO Denizli Şubesi, s.16. (05.07.2024), https://www.emo.org.tr/ekler/8809be084b12556_ek.pdf?dergi=655 (2011).

Beyazıt Meydan’dan Taksim Meydanına Bellek Mekânları, Devrimci Öğrenci hareketinin 10 Yılı (1975-1985), [online]”, (13.12.2024), <https://www.bellekmekanlari.org/bellek-mekanlari/>

Bektaş, C., “Denizli Erkek Sanat Enstitüsü [online]”, (08.10.2024), <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208146>

ICOMOS, The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage [online]”, (18.09.2024), [https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf] (2003).

London, Science Museum,. “Watt & Boulton Steam Engine.” World History Encyclopedia. [online] (20.03.2023), <https://www.worldhistory.org/image/17206/watt--boulton-steam-engine/>.

Pektaş, İ., “Emsan’ın Hikayesi [online]”, (13.02.2025), <https://www.ilhamipektas.com/emsanin-hikayesi/> (2024).

The Crystal Palace, “Joseph Paxton” [online] (14.10.2024), <https://www.archdaily.com/397949/ad-classic-the-crystal-palace-joseph-paxton>

Uysal, S., “Taş Atölyelerin Dili Olsa Anlatsa [online]”, (03.10.2024), <https://www.denizlihaber.com/yazarlar/seval-uysal/tas-atolyelerin-dili-olsa-anlatsa/> (2015).

EKLER

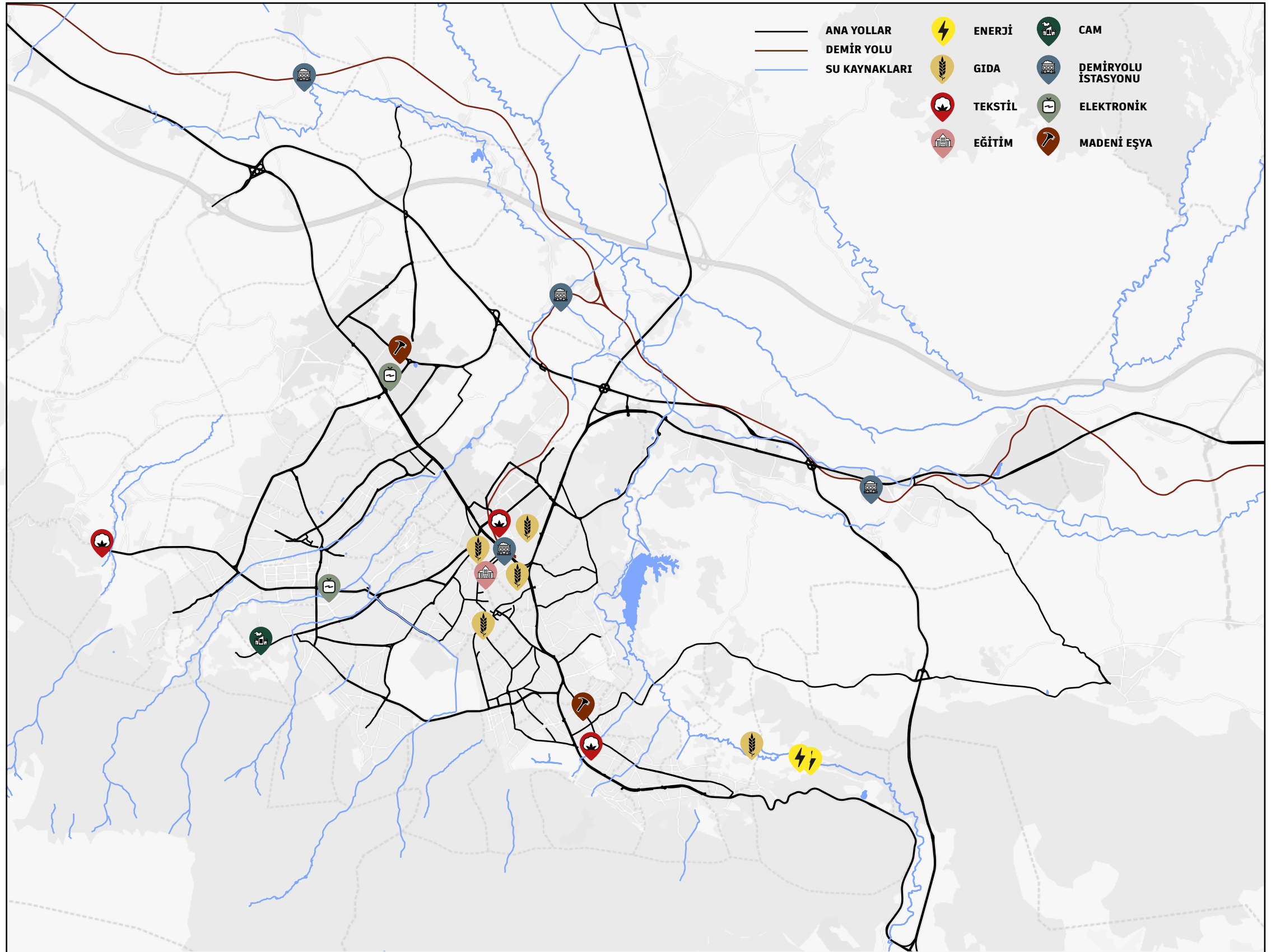
9. EKLER

EK A Denizli Endüstri Mirası Haritaları

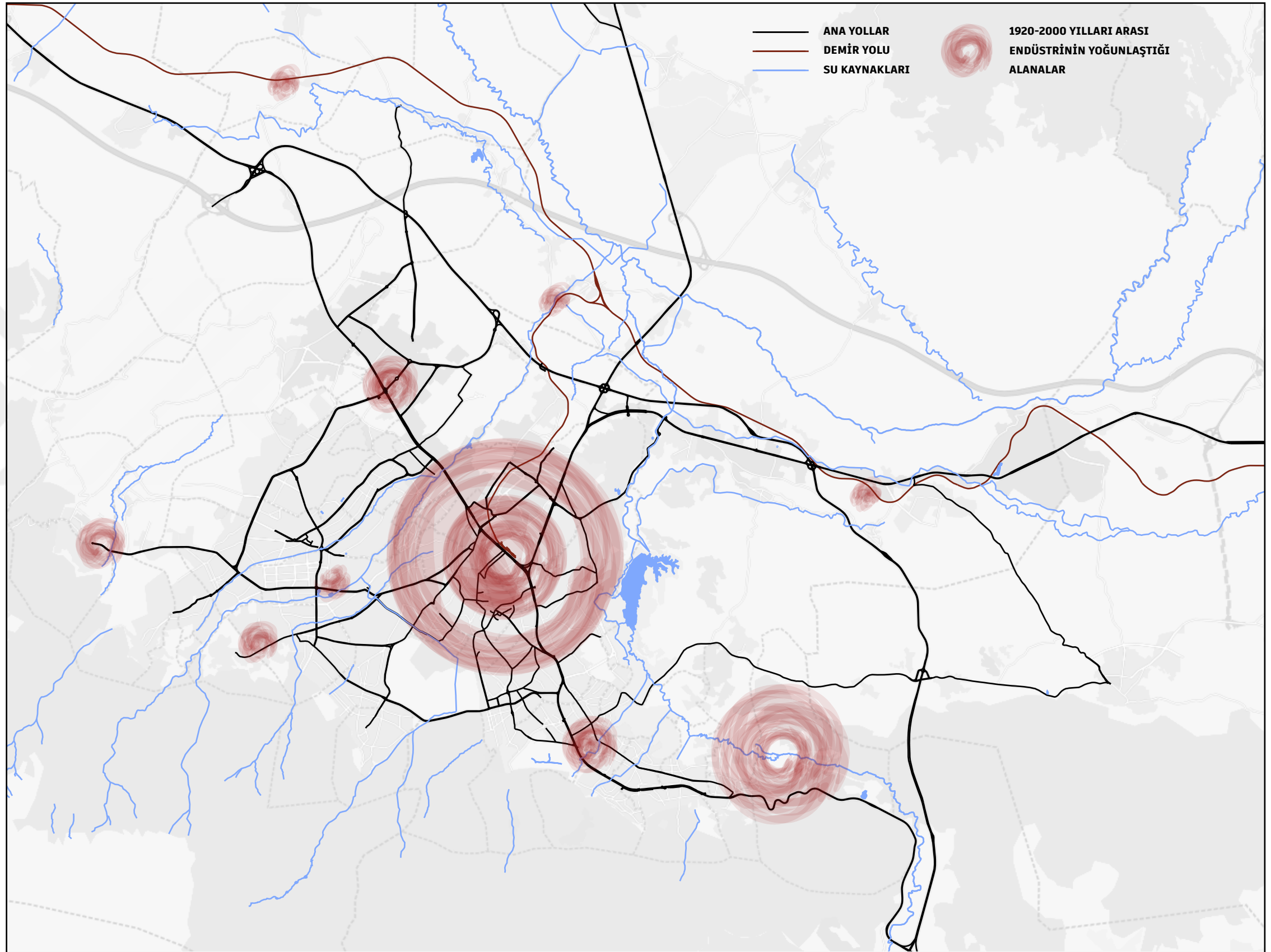
EK B Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları

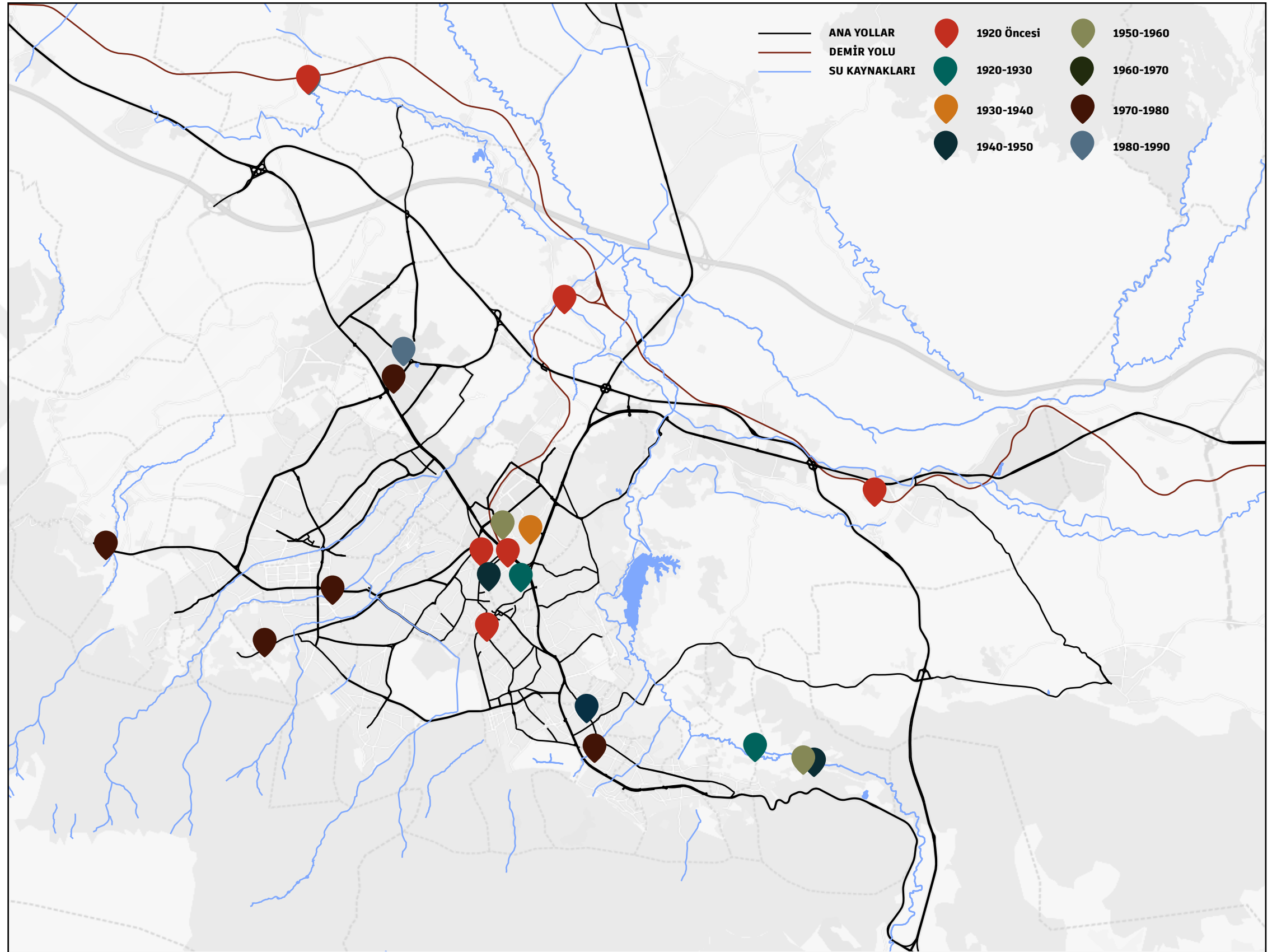
EK A.1 Denizli Endüstri Mirası Haritası (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

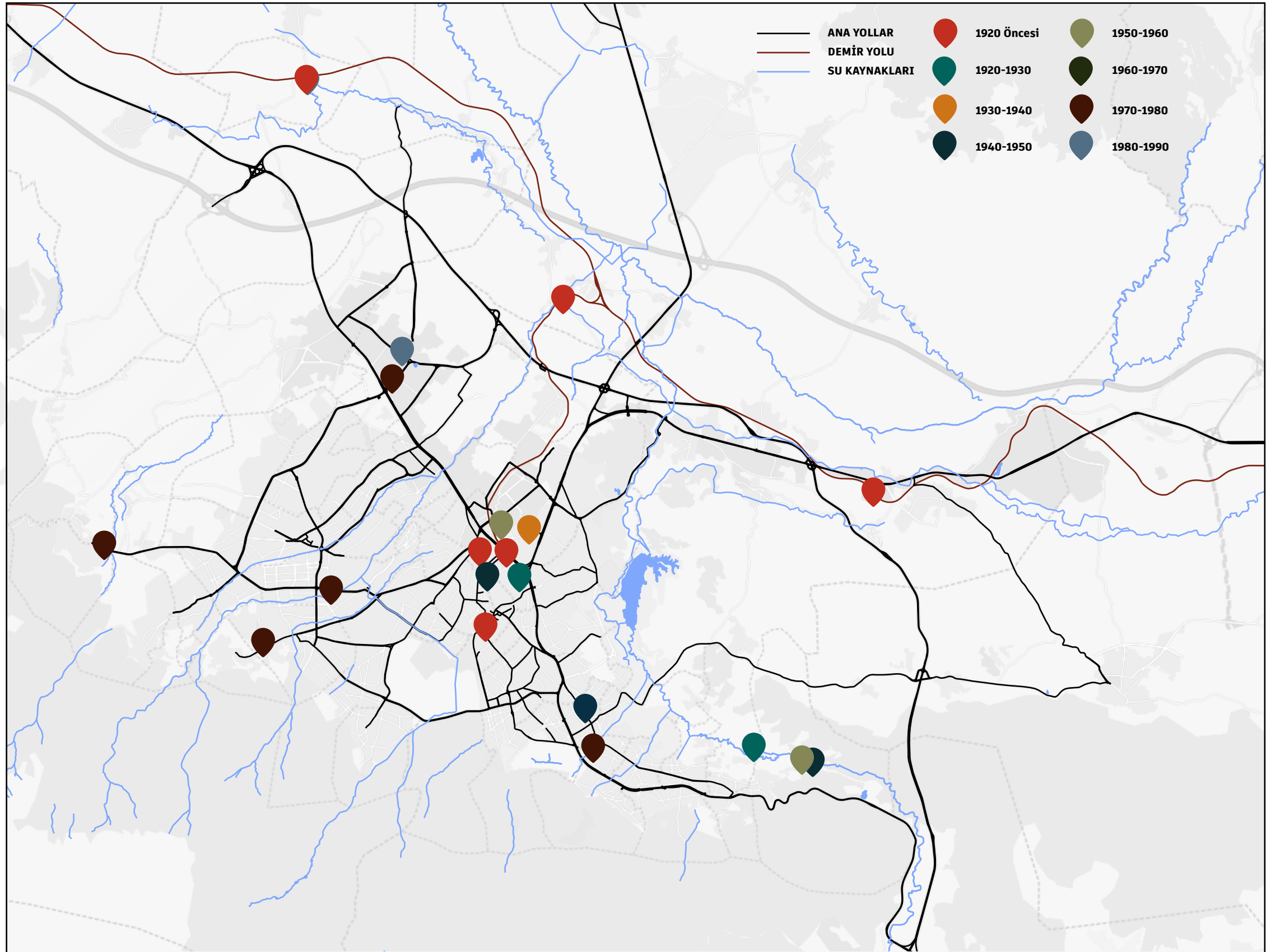
EK A.2 Denizli Endüstri Mirası Alansal Dağılışı Yoğunluk Haritası (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

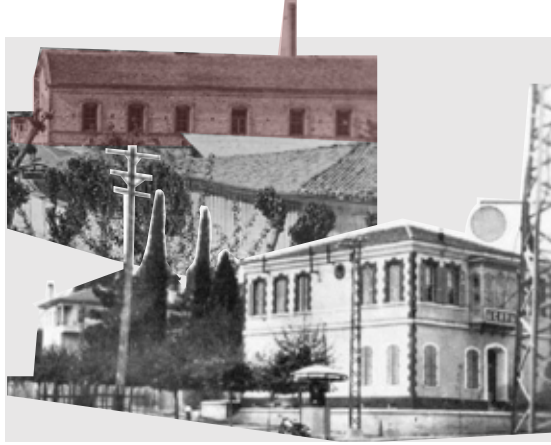
EK A.3 Denizli Endüstri Mirası Kuruluş Yıllarına Göre Alansal Dağılışı Haritası (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

EK A.4 Denizli Endüstri Mirası Durum (2025) Haritası (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

EK B.1 Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

Adı:
Pandazoplu Un Fabrikası

Yapım Yılı:
20.yy Başı
Net Bilgi Yok

Sınıfı:
Gıda Üretim Tesisi

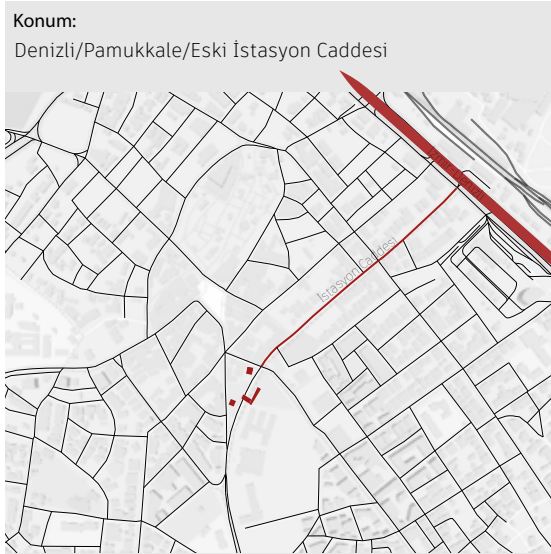
Tarihi Değer:
Denizli'nin endüstrileşmesine ve bölgenin kalkınmasına öncü

Mimari Değer:
Cumhuriyet öncesi dönem ilk un fabrikası örneklerinden

Teknik Değer:
Su gücüyle çalışan değirmen sistemlerinden sanayi tipi un üretimine geçiş örneği

Koruma Durumu:
Günümüzde fabrika yapısına ait sadece idari binası ulaşmıştır ve "Atatürk ve Etnografya Müzei" olarak kullanılmaktadır.

Tanım:
Pandazoplu Un Fabrikası, Denizli'nin sanayi tarihinde önemli bir yere sahiptir ve kentin ekonomik gelişiminde önemli olan un fabrikalarından biri olmuştur. Günümüzde Kent Müzesi'nin bulunduğu alanda kurulan bu fabrika, bölgenin kalkınmasına önemli bir yere sahiptir. Değirmencilikten modern un fabrikasına geçiş sürecinde Pandazoplu Un Fabrikası sanayi ve ticaretin gelişmesine öncülük etmiş ve Denizli'nin üretim merkezi olmasına katkı sağlamıştır.

Adı:
Mezeci Un Fabrikası

Yapım Yılı:
20.yy Başı
Net Bilgi Yok

Sınıfı:
Gıda Üretim Tesisi

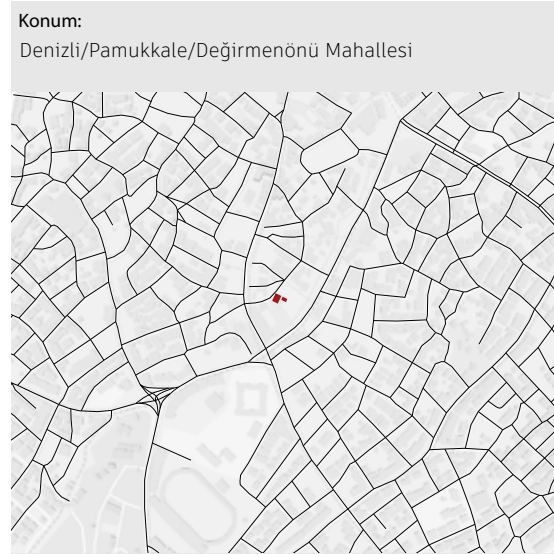
Tarihi Değer:
Erken Cumhuriyet dönemi endüstri tesisi örneği

Mimari Değer:
Tuğla ve taşın birleştiği geleneksel endüstri yapısı

Teknik Değer:
Su gücüyle çalışan değirmen sistemlerinden sanayi tipi un üretimine geçiş örneği

Koruma Durumu:
Tespilli yapı, restore edilmiş. Denizli Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi olarak faaliyet gösteriyor.

Tanım:
Mezeci Un Fabrikası, Denizli'nin sanayi geçmişi ve ekonomik yapısıyla ilgili önemli bilgileri mekânsal olarak günümüze taşıyan bir belge niteliğindedir. Un fabrikası olarak işlevini yitirmiş olsa da dönemin mimari özelliklerini yansıtmaya bakımından endüstriyel miras kapsamında değerlidir. Bu yapı, Denizli'nin endüstri hafızasının somut bir belgesi olmasının yanı sıra sanatsal ve mimari değere sahip önemli bir endüstri mirasıdır.

Adı:
Külahçıoğlu Un Fabrikası

Yapım Yılı:
1920

Sınıfı:
Gıda Üretim Tesisi

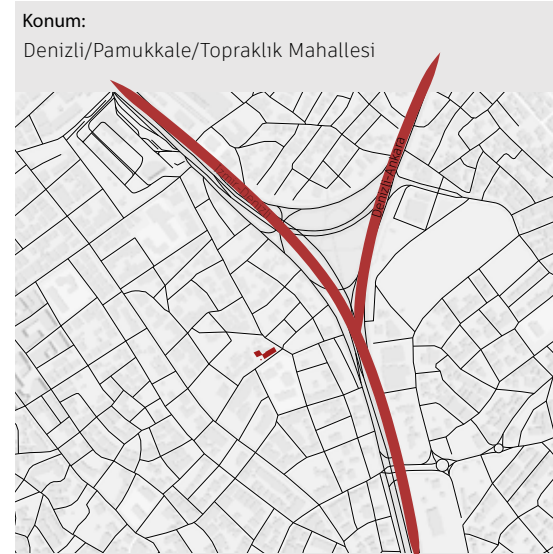
Tarihi Değer:
Erken Cumhuriyet dönemi endüstri tesisi örneği

Mimari Değer:
Tuğla ve taşın birleştiği geleneksel çok katlı endüstri yapısı

Teknik Değer:
Un üretiminde makineli üretime geçişin ilk örnekleri

Koruma Durumu:
Tespilli yapı, restore edilmiş. Denizli Büyükşehir Belediyesi Konservatuar olarak faaliyet gösteriyor.

Tanım:
Osmanlı'nın batılaşma sürecindeki sanayi yapılarında sıkça rastlanan mimari unsurları barındırmaktadır. Çok katlı endüstri yapı örneklerindendir. Makinaları Almanyadan ithal edilmiştir. 1970'li yılların orasına kadar üretime devam etmiştir. Kentin ekonomik yapısını şekillendiren üretim tesislerinden biri olarak faaliyet göstermiştir. 1995 yılında tesçillenen yapı, 2007 yılında Denizli Belediyesi Konservatuarı olarak faaliyet görmeye başlamıştır.

Adı:
Karabacak Un Fabrikası

Yapım Yılı:
1930-32

Sınıfı:
Gıda Üretim Tesisi

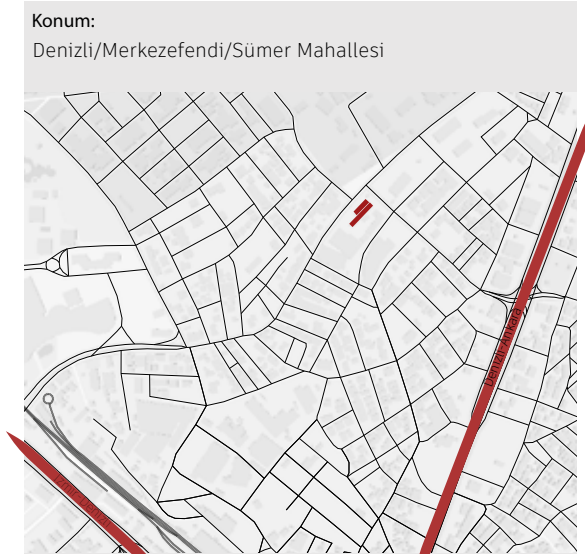
Tarihi Değer:
Yerel çiftçilerin ürettikleri tahılları işleyen, toplanma mekanı

Mimari Değer:
Tuğla ve taşın birleştiği endüstri yapısı

Teknik Değer:
Zamanının ilerisinde, modern değirmen makineleri ve su türbünü ile kendi elektriğini üretebilecek teknoloji

Koruma Durumu:
Tespilli yapı, restore edilmiş. Zaferiye Abaloğlu Bilim ve Sanat Merkezi olarak faaliyet gösteriyor.

Tanım:
Fabrikanın üretim faaliyetleri süresince Bağirsak Deresi üzerine kurulu su türbini ile kendi elektriğini üretebilmesi, o dönemin teknolojik olanaklarını kullanarak üretim sürecinde kendi kendine yetebilme açısından önemli bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Çiftçilerin ürünlerini getirerek ticaret yaptığı, sosyal etkileşimde bulunduğu bir merkez haline gelen tesis, yalnızca endüstriyel üretim açısından değil, aynı zamanda Bölgesel sosyo-ekonomik Yaşamın önemli bir parçası olarak işlev görmüştür.

EK B.2 Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

Adı:
Kaşıkçı Un Fabrikası

Yapım Yılı:
1921

Sınıfı:
Gıda Üretimi

Tarihi Değer:
Denizli'nin endüstrileşmesine ve bölgenin kalkınmasına öncü

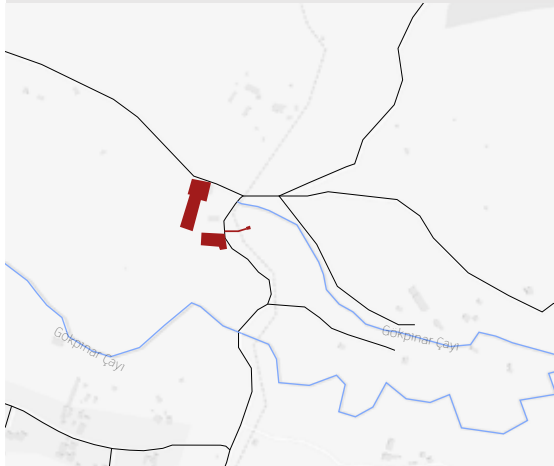
Mimari Değer:
Dönem ilk un fabrikası örneklerinden, geniş açıklıklar.

Teknik Değer:
Su gücüyle çalışan değirmen sistemlerinden sanayi tipi un üretimine i, modern ithal makineler

Koruma Durumu:
Atıl durumdadır. Endüstriyel miras kapsamında korunması gereken yapılardandır.

Tanım:
Kaşıkçı Un Fabrikası, 1921 yılında Hacı Mustafa Kaşıkçı tarafından Gökpınar Çayı üzerinde kurulmuştur. O dönemde Acıpayam yolu bu bölgeden geçtiği için lojistik açıdan avantajlı bir konuma sahiptir. Fabrikanın ilk üretim yapısı küçük ölçekli bir yığma yapı iken, 1950 yılında artan üretim kapasitesine cevap verebilmek adına Almanya'dan getirilen modern değirmen makineleri ile donatılmıştır. Bu süreç, Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren hızlanan sanayileşme ve moderleşme hareketinin bir yansımasıdır.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Tekkeköy Mahallesi

Adı:
Sümerbank Denizli İplik Fabrikası

Yapım Yılı:
1953

Sınıfı:
Tekstil

Tarihi Değer:
Cumhuriyet dönemi endüstri tesisi örneği

Mimari Değer:
Modern fabrika tasarımı, geniş üretim alanları ve sosyal yapı

Teknik Değer:
Pamuktan, iplik üretiminde makinelı sistemlerin ilk örneklerinden

Koruma Durumu:
Günümüze ulaşmış fiziksel bir yapı mevcut değil.

Tanım:
Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türkiye'nin kalkınma vizyonu içinde sanayileşme, modernleşme ve ekonomik bağımsızlık hedefleri önemli bir yer tutuyordu. Bu hedefler doğrultusunda oluşturulan Sümerbank kurumları, ülke genelinde hem ekonomik kalkınmayı destekleyen sanayi tesisleri kurmuş hem de toplumsal dönüşümün altyapısını hazırlamıştır. Denizli Sümerbank Bez Fabrikası da bu kuruluşun bir parçası olarak 1953 yılında açılmış ve Denizli'nin kalkınma sürecine büyük katkı sağlamıştır.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Sümer Mahallesi

Adı:
Göveçlik İplik Fabrikası

Yapım Yılı:
1972

Sınıfı:
Tekstil

Tarihi Değer:
Denizli'de özel sektör tarafından kurulan ilk iplik fabrikası

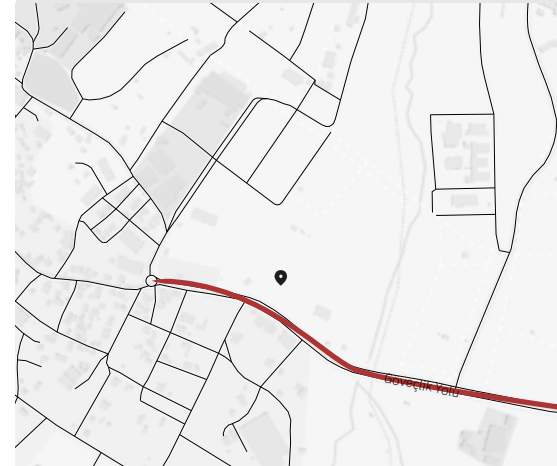
Mimari Değer:
Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan yapı, özel mimari çözümler, uzay giriş sistemi

Teknik Değer:
ABD yapımı makineler, döneminin en gelişmiş makine teknolojisi

Koruma Durumu:
Günümüze ulaşmış fiziksel bir yapı mevcut değil.

Tanım:
Göveçlik İplik Fabrikası'nın kuruluşu, Göveçlik köyü halkının doğrudan katkılarıyla gerçekleşmiş olup, bölgedeki sanayileşme sürecinin önemli adımlarından birini temsil etmektedir. Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan çatı sistemi, İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından yapılan araştırmalarda en verimli çatı çözümlerinden biri olarak değerlendirilmiş. 2002 yılındaki ekonomik krizden etkilenmiş, 2007 yılında üretime son vermiştir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Göveçlik Mahallesi

Adı:
DEBA (Denizli Basma Boya Sanayi)

Yapım Yılı:
1973

Sınıfı:
Tekstil

Tarihi Değer:
Bölgenin kalkınmasında önemli bir yere sahip, üretim kapasitesi yüksek

Mimari Değer:
Tamamıyla prefabrik olarak üretilen Türkiye'nin ilk betonarme fabrikası

Teknik Değer:
Prefabrik yapım sistemi, fabrika antma sistemi

Koruma Durumu:
Günümüze fabrika yapısı mevcut, kullanım dışı, Denizli ekonomi tarihi açısından önemli.

Tanım:
DEBA, sadece Denizli'nin değil, Türkiye'nin de önemli endüstriyel yapılarından biri olarak kabul edilmektedir. Tamamen prefabrik elemanlarla inşa edilmesi, üretim sürecinde modern mühendislik tekniklerinin kullanılması ve uluslararası tekstil pazarında güçlü bir kuruluş olması açısından dikkat çekici bir sanayi yatırımı olmuştur. DEBA'nın hikâyesi, girişimcilik, mühendislik yenilikleri, sanayi üretimi ve ekonomik dalgalanmalar karşısında direnç gösterme çabalarının bir örneğidir.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Kınılı Mahallesi

EK B.3 Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

Adı:
Üzerlik (Şamlı) Tren İstasyonu

Yapım Yılı:
19.yy Sonu
Net Bilgi Yok

Sınıfı:
Ulaşım

Tarihi Değer:
Demiryolu ağıyla taşımacılığın ve endüstri entegrasyonunda önemli bir değer

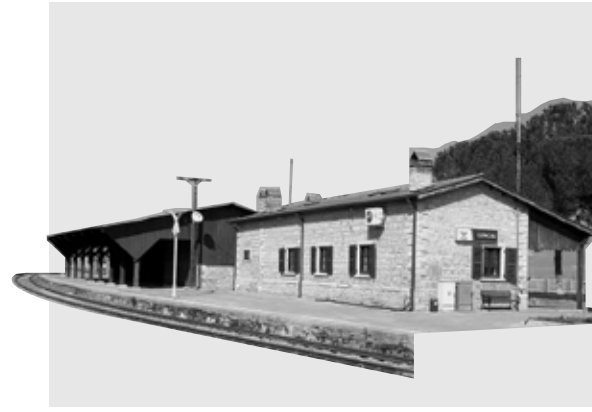
Mimari Değer:
Yığma istasyon yapısı örneği

Teknik Değer:
-

Koruma Durumu:
Tescilli yapı, kullanılmıyor.

Tanım:
Özgün yerleşim planı hakkında elde yeterli veri bulunmamakla birlikte, istasyondaki yolcu bekleme/idare binası ile işçi lojmanı, hattın güney yönünde sıralanmaktadır. Günümüzde kullanıma kapalı olan yerleşkedeki bu yapılar hâlâ yerinde olsa da oldukça harap durumdadır ve uzun süredir atıl haldedir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Üzerlik Mahallesi

Adı:
Goncalı (Gancalı) Tren İstasyonu

Yapım Yılı:
19. yy Sonu
Net Bilgi Yok

Sınıfı:
Ulaşım

Tarihi Değer:
Önemli kervan yollarının kesişim noktasında yer alan bir istasyon

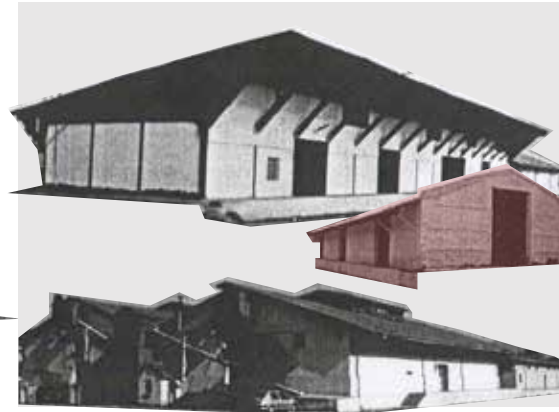
Mimari Değer:
Döneminin özgün istasyon yapısı

Teknik Değer:
-

Koruma Durumu:
Tescilli yapı, günümüzde işlevini sürdürmekte, Pamukkale'ye yakınlığı istasyonun önemini artırmaktadır.

Tanım:
Hattın 251. kilometresinde konumlanan bu istasyon, bölgedeki önemli kervan yollarının kesişim noktalarından biri olması ve Denizli şubesinin ana hatta bağlantı noktası işlevi görmesi nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Bugün hala varlığını sürdüren istasyon yapıları, bölgedeki endüstri mirasının korunması gereken önemli unsurları arasında yer almaktadır. Denizli'nin önemli turistik yerlerinden olan Pamukkale, Laodikya ve Hierapolis'e yakınlığından dolayı önemli istasyonlardan biridir.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Goncalı Mahallesi

Adı:
Denizli Gar

Yapım Yılı:
19. yy. Sonu
Net Bilgi Yok

Sınıfı:
Ulaşım

Tarihi Değer:
Bölgedeki en büyük demiryolu yapılarından biri, sanayi ve ticaretin ulaşımını sağlamış

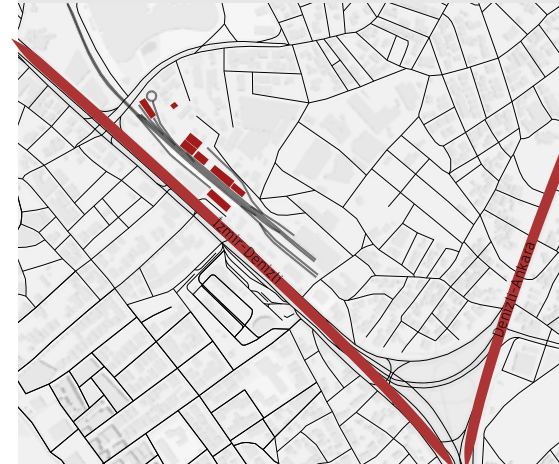
Mimari Değer:
Döneminin büyük ölçekli demir yolu istasyon örneği

Teknik Değer:
Demiryolu taşımacılığında önemli vinç kullanımı ve yön çarkı

Koruma Durumu:
Tescilli yapı, işlevini sürdürdürüyor

Tanım:
Günümüze ulaşabilen özgün yapı elemanları arasında teknik bakım yapıları, yön çarkı ve vinç gibi demiryolu donanımları bulunmaktadır. Hat boyunca yer alan yapılarının çoğu yığma kagir sistemde inşa edilmiş olup, ana yapı malzemesi genellikle taş olarak tercih edilmiştir. Yapıldığı döneme ait sınırlı veri bulunan bu istasyon yerleşkesinin, orta ölçekli bir plan çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Sümer Mahallesi

Adı:
Böceli (Bucalı) Tren İstasyonu

Yapım Yılı:
1881

Sınıfı:
Ulaşım

Tarihi Değer:
-

Mimari Değer:
Geleneksel demiryolu istasyonu mimarisi

Teknik Değer:
Döneminin demiryolu teknolojisine örnek

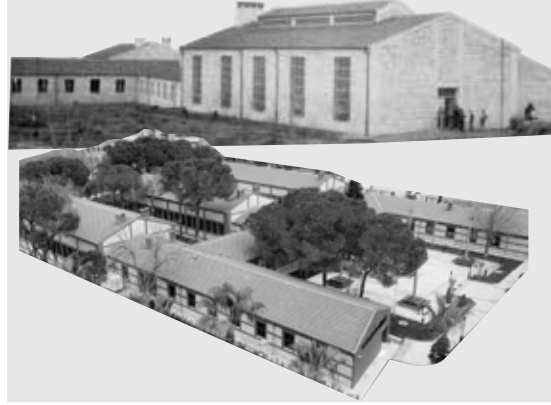
Koruma Durumu:
Tescilli yapı, günümüzde kullanılmıyor.

Tanım:
Yerleşke içerisinde bir istasyon binası, işçi barakası, lojman binası, umumi tuvalet ve su kulesi olmak üzere beş farklı yapı yer almakta olup, günümüzde bu yapılar atıl durumdadır.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Pınarkent Mahallesi

EK B.4 Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

Adı:
Taş Atölyeler

Yapım Yılı:
1945

Sınıfı:
Eğitim

Tarihi Değer:
El işçiliği ve zanaatkarlık üzerine kurulmuş okul

Mimari Değer:
Mimarisi ve yapım tekniği açısından Cumhuriyet dönemi modern eğitim yapıları içinde önemli bir yere sahip

Teknik Değer:
Taş işçiliği ve geniş açıklıklı yapım sistemi

Koruma Durumu:
Tescilli yapı, korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Denizli Kent Müzesi olarak işlevini sürdürmektedir.

Tanım:
Denizli'de endüstrileşmenintemel yapı taşlarından biriolarak görülen Taş Atölyeler, 1945 yılında tamamlanarak eğitim-öğretime başlamıştır. Bu süreçte atölyelerde döküm,torna, tesviye, motor, maragöz ve elektrik bölümleri faaliyet göstermiş ve pek çok zanaatkar yetiştirmiştir.Mimarisi ve yapım teknikleri açısından Cumhuriyet dönemi modern eğitim yapıları içinde önemli bir yere sahiptir. Alman Mimar Paul Bonatz'ın öğrencisi Mimar Selçuk Milar tarafından tasarlanmıştır.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Eski İstasyon Caddesi

Adı:
Emsan Madeni Eşya Fabrikası

Yapım Yılı:
1972

Sınıfı:
Madeni Eşya

Tarihi Değer:
Yerel üretim girişimcilik örneği

Mimari Değer:
Mimarisi ve yapım teknikleri açısından döneminin testere dişi tipi üretim yapı-sı örneği

Teknik Değer:
Geniş açıklıklara sahip taşıyıcı sistem

Koruma Durumu:
Yapı günümüze kadar ulaşmıştır. Farklı işlev ile kullanılmakta.

Tanım:
1970'li yıllar, Türkiye'de yerel girişimcilik faaliyetlerinin önem kazandığı dönemde Emsan, hem yerel girişimciliğin sembolü hem de Türkiye'nin mutfak gereçleri üretiminde önemli bir sanayi kuruluşu olarak değerlendirilmektedir. 1972 yılında Doğan Demircioğlu'nun küçük çaplı üretim denemelerinin ardından kardeşi Çetin Demircioğlu ve dört arkadaşıyla birlikte 1972 yılında Emsan'ı kurmuştur. 1980'li yıllarda ise Türkiye'yi çelik tencere ile tanıştıran ilk firmalardan biri olmuştur.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Kınıklı Mahallesi

Adı:
Ergül Kablo

Yapım Yılı:
1965-1972

Sınıfı:
Elektronik

Tarihi Değer:
Ege Bölgesi'nde bakır tel ve kablo üretimi yapan ilk tesis

Mimari Değer:
Cengiz Bektaş'ın tasarımı olan fabrika yapısı, Türkiye'deki erken dönem sanayi mimarisinin özgün örneklerinden biridir.

Teknik Değer:
bakırın yerel olarak işlenmesini sağlayan ilk üretim hatlarıyla, dönemi için yenilikçi üretim teknikleri

Koruma Durumu:
Günümüzde aktif üretim tesisi olarak kullanılmakta.

Tanım:
1965'de Ahmet Nuri Erikoğlu ve Mehmet Ergür ortaklığında Denizli'de kurulmuş, bölgenin ilk bakır tel ve kablo üretim tesisidir. Cengiz Bektaş'ın tasarladığı fabrika yapısı, işlevsel planlaması ve yalın mimariyle erken dönem sanayi mimarlığının dikkat çeken bir örneğidir. 1989'da satılan tesis, 2001 yılında Nexans tarafından devralınarak hâlen üretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Bozburun Mahallesi

Adı:
Er-Bakır

Yapım Yılı:
1981

Sınıfı:
Madeni Eşya

Tarihi Değer:
Türkiye'nin ikinci büyük bakır üreticisi haline gelerek sanayi tarihinde kalıcı bir yer edinmiştir.

Mimari Değer:
Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan Er-Bakır Fabrikası, çağdaş endüstri mimarisinin temsilcisidir.

Teknik Değer:
Bakırın dökümünden tel formuna kadar tüm üretim sürecini gerçekleştirebilen, Türkiye'de bakır üretimine öncülük etmiştir.

Koruma Durumu:
Üretime Er-Bakır bünyesinde devam ettirmekte.

Tanım:
1981 yılında Erikoğlu ve Abaloğlu ailelerinin ortaklığıyla kurulmuş ve kısa sürede Türkiye'nin en büyük bakır üreticilerinden biri haline gelmiştir. Kuruluş amacı Ergür Kablo'nun hammadde ihtiyacını karşılamak olsa da, entegre üretim hattı ve teknolojik yatırımları sayesinde bağımsız bir dev üreticiye dönüşmüştür. Cengiz Bektaş'ın tasarladığı fabrika, günümüzde hala aktif şekilde çalışmakta ve hem yerli hem global pazarlara hizmet vermektedir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Bozburun Mahallesi

EK B.5 Denizli Endüstri Mirası Envanter Kartları (Yazar Çizimi, tez kapsamında oluşturulmuştur)

Adı:
Şirintaş Cam Fabrikası (Denizli Cam)

Yapım Yılı:
1973-1980

Sınıfı:
Cam Üretimi

Tarihi Değer:
İşçi kooperatifi, el yapımı cam zanaatının dönüşümü

Mimari Değer:
Geniş açıklıklı fabrika yapısı

Teknik Değer:
Geleneksel üretim tekniklerini geliştirecek teknolojide üretim

Koruma Durumu:
Fabrika Şişecam bünyesinde işlevini sürdürerek cam üretmeye devam ediyor.

Tanım:
Denizli Cam'ın geçmişten günümüze geçirdiği dönüşüm, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde işçi girişimciliğinin, halk sektörü modellerinin ve büyük sanayi şirketlerine entegrasyonun nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli bir örnektir. İlk olarak işçi girişimi olarak başlayan ve daha sonra büyük ölçekli bir sanayi şirketine dönüşen Denizli Cam, endüstriyel miras açısından incelenmeye değer bir yapıya sahiptir. Fabrikanın iş gücü eğitimi, üretim süreçleri ve kültürel mirası, cam sanayisi ve Türkiye'nin endüstriyel tarihi içinde özel bir yere sahiptir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Şirinköy Mahallesi

Adı:
Bir-Emek Televizyon Fabrikası

Yapım Yılı:
1973

Sınıfı:
Elektronik

Tarihi Değer:
Almaya'ya çalışmaya giden Türk işçiler tarafından işçi kooperatifi olarak kurulmuş

Mimari Değer:
Modern fabrika tasarımı, geniş üretim alanları

Teknik Değer:
Savunma sanayisine telsiz üretimi, Türkiye ilk renkli televizyon üretimi.

Koruma Durumu:
Fabrika yapısı fiziksel olarak varlığını sürdürmekte, işlevi değişmiştir.

Tanım:
Bir-Emek Fabrikası, Türkiye'de işçi girişimiyle kurulan ilk elektronik fabrikalarından biri olarak tarihe geçmiş, ancak ekonomik ve politik engeller nedeniyle sürdürülebilir bir üretim yapısı oluşturulamamıştır. Özellikle, devletin elektronik üretimini başka kurumlara yönlendirmesi, fabrikanın telsiz üretimi alanında devam etmesini imkânsız kılmış ve şirketin faaliyet alanını değiştirmesine neden olmuştur. Buna rağmen, Türkiye'de üretilen ilk renkli televizyonun üretildiği fabrika olması, endüstriyel miras açısından büyük bir öneme sahiptir.

Konum:
Denizli/Merkezefendi/Mehmet Akif Ersoy Mahallesi

Adı:
Gökpınar I Hidroelektrik Santrali

Yapım Yılı:
1948

Sınıfı:
Enerji

Tarihi Değer:
Kentin ilk büyük ölçekli enerji santrali

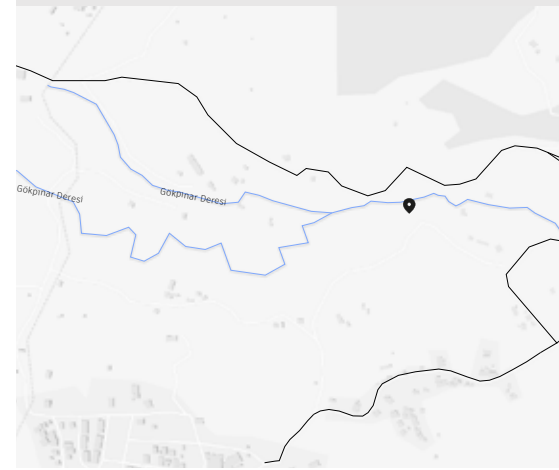
Mimari Değer:
Erken dönem, santral yapısı

Teknik Değer:
Elektrik üretiminde hidroelektrik gücün endüstri için kullanımının erken dönem örneklerinden biri

Koruma Durumu:
Günümüze ulaşmış fiziksel bir yapı mevcut değil

Tanım:
Denizli'nin enerji altyapısının gelişiminde kilit bir rol üstlenen Gökpınar I Hidroelektrik Santrali, zamanla işlevini yitirmiş ve ulusal elektrik şebekesine geçiş süreciyle birlikte kullanımdan kaldırılmıştır. Denizli'de elektrik üretimi ve aydınlatma süreci, kentin sanayileşme ve modernleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Tekkeköy Mahallesi

Adı:
Gökpınar II Hidroelektrik Santrali

Yapım Yılı:
1954

Sınıfı:
Enerji

Tarihi Değer:
Endüstrinin gelişmesinde katkı sağlamış yapı

Mimari Değer:
Döneminin özgün santral yapısı

Teknik Değer:
Endüstri yapılarının gelişme döneminde su gücünden elektrik üretim tesisi

Koruma Durumu:
Günümüzde yapı atıl durumda, endüstriyel mirasın önemli yapılarından

Tanım:
İki yapıdan oluşmaktadır, elektrik üretiminin gerçekleştiği santral binası ve işçi lojman binasıdır. Santralin çalışması için cebri borular, türbin, alternatör ve aksamları gibi mekanik makine ve malzemelerden oluşmaktadır. Makineler ve malzemeler Avrupa'dan getirilmiştir. Gökpınar II Hidroelektrik Santrali Sümerbank Denizli İplik Fabrikası'nın ihtiyacı olan elektriği karşılamıştır.

Konum:
Denizli/Pamukkale/Tekkeköy Mahallesi

